

UPPSALA UNIVERSITET
SEC/ILU
22 mars 2004

Gymnasieskolan som konkurrensfält

Göteborgsregionen

Sverker Lundin

sverker@math.chalmers.se
SEC/ILU, Uppsala universitet, www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/

Handledare: Mikael Palme
Examinator: Professor Donald Broady

Innehåll

Inledning.....	3
Två exempel – Angeredsgymnasiet och Den seglande gymnasieskolan.....	4
Teoretiska utgångspunkter.....	6
Teoretiska begrepp i Pierre Bourdieus sociologi med relevans för denna studie.....	7
Korrespondensanalys – historia och kontext.....	8
Syfte	11
Metod	12
Korrespondensanalys.....	12
Andra statistiska tekniker.....	14
Intervjuer och dokumentstudier.....	16
Urvalsproblem.....	16
Förutsättningar för uppkomsten av ett konkurrensfält.....	17
Regionens geografi.....	17
Samverkansavtalet.....	18
Antagningssystemet.....	19
Skolornas arbete med profilering.....	20
Skolornas arbete med marknadsföring.....	21
Samverkansavtalet i ett kommunalt perspektiv.....	21
Administrationen av gymnasieskolan	22
Diskussion.....	23
Göteborgsregionens gymnasieskola	24
Skolor med bara studieförberedande program	25
Skolor med bara yrkesförberedande program.....	32
Regionens övriga skolor.....	36
Kommunernas geografiska rekrytering	50
Diskussion	54
Konklusion	61
Appendix: Tabeller och grafer.....	63
Referenser.....	68

INLEDNING

De förändringar i gymnasieskolans förutsättningar som initierades genom gymnasiereformen 1991 har successivt fått allt mer omfattande konsekvenser, med allt fler specialutformade program, fler fristående gymnasieskolor och stora variationer mellan antagningssystemen i olika kommuner. Åtskilliga av dessa förändringar har utsatts och utsätts för en fortlöpande granskning av olika aktörer på arenan, som Skolverket, Kommunförbundet, enskilda kommuner, fackföreningar och enskilda skolor. Den som söker information om vad som sker i gymnasieskolan i ett geografiskt område som Göteborgsregionen möts av en strid ström av rapporter, policydokument, remissutlåtanden, utvärderingar, kvalitetsredovisningar, ekonomiska planer, beslutsdokument, kursplaner och annat. Det är nästan omöjligt för en enskild person att ta del av allt som skrivits eller skrivs som kan ha relevans för att förstå vad som exempelvis skiljer olika slags specialutformande program åt eller för att analysera den betydelse friskolornas expansion fått för gymnasieskolans struktur. Inte desto mindre handlar den här rapporten om gymnasieskolan i området kring Göteborg perioden 1997 – 2001. Den inordnar sig därmed i denna strida ström av texter men försöker samtidigt närma sig regionens gymnasieskola ur ett helhetsperspektiv – nämligen ett bestämt sådant.

Sverige är ett av de länder i världen som ger forskare störst möjligheter att använda detaljerad statistisk information om sina medborgare. Den här rapporten bygger i första hand på sådan statistik. Registret som använts innehåller information om alla elever som befann sig i gymnasieskolan 1997 – 2001, och om deras föräldrar.

Ansatsen är att använda denna kvantitativa information för att ge en bild av strukturen i regionens gymnasieskola – att beskriva skillnader mellan skolor, mellan program och mellan program på skolor och att göra det med utgångspunkt från vad den tillgängliga statistiken säger oss om deras rekrytering. Rekryteringen till en gymnasieutbildning säger oss något om denna utbildning och hur den liknar eller skiljer sig från andra gymnasieutbildningar – med andra ord om *relationerna* mellan gymnasieutbildningar. Den sammantagna rekryteringen till gymnasieskolans utbildningar i en region som Göteborgs säger oss också något om hur elever med olika egenskaper – familjersprung, kön, tidigare skolkarriär – orienterar sig i gymnasieskolan i regionen, med andra ord om hur de familjer eller sociala grupper eleverna tillhör använder sig av gymnasieskolan, givet var de bor geografiskt, vilket kön och vilken tidigare skolförlopp deras barn har haft. Rekryteringen till gymnasieskolans utbildningar kan till slut säga oss något om utfallet av alla de strävanden som politiker, planerare, administratörer och rektorer har nedlagt i utformningen av gymnasieskolan genom att bestämma om vilka regler som ska gälla för antagning och ekonomiska flöden, eller genom att utforma de program gymnasieskolan erbjuder på ett visst sätt.

Det betraktelsesätt som här ska tillämpas är inspirerat av den franske sociologen Pierre Bourdieu. Det som kommer löpa som en röd tråd genom den här uppsatsen är *relationer* av olika slag – relationer mellan platser, skolor, program och tidpunkter. Ambitionen är inte att ge någon fullständig beskrivning av gymnasieskolan, men däremot kommer jag göra ett försök att beskriva gymnasieskolan i sin helhet (eller snarare *som en helhet*). Alla regionens skolor och utbildningar är på ett eller annat sätt med i undersökningen. Genom att relatera gymnasieskolans delar till varandra, är meningen att måla upp en helhetsbild (bland många möjliga) av regionens gymnasieskola.

Jag kommer att anta att de människor, eller institutioner, som hör till gymnasieskolan, på ett medvetet eller omedvetet plan förhåller sig till varandra när de gör saker, och att enskilda fenomen därför kan förklaras med hänvisning till dess relation till andra fenomen inom gymnasieskolan. Till mitt perspektiv hör även att relationerna inom gymnasieskolan i alla fall hypotetiskt kan beskrivas i termer av *konkurrens*. Konkurrens kan förekomma på flera olika plan. Det kan till exempel för skolornas del röra sig om att man vill rekrytera tillräckligt många och gärna studiemotiverade elever; för kommunerna kan det röra sig om att relativt övriga kommuner ge den egna gymnasieskolan bra ekonomiska förutsättningar; eleverna å sin sida kan tänkas konkurrera om attraktiva utbildningsplatser.

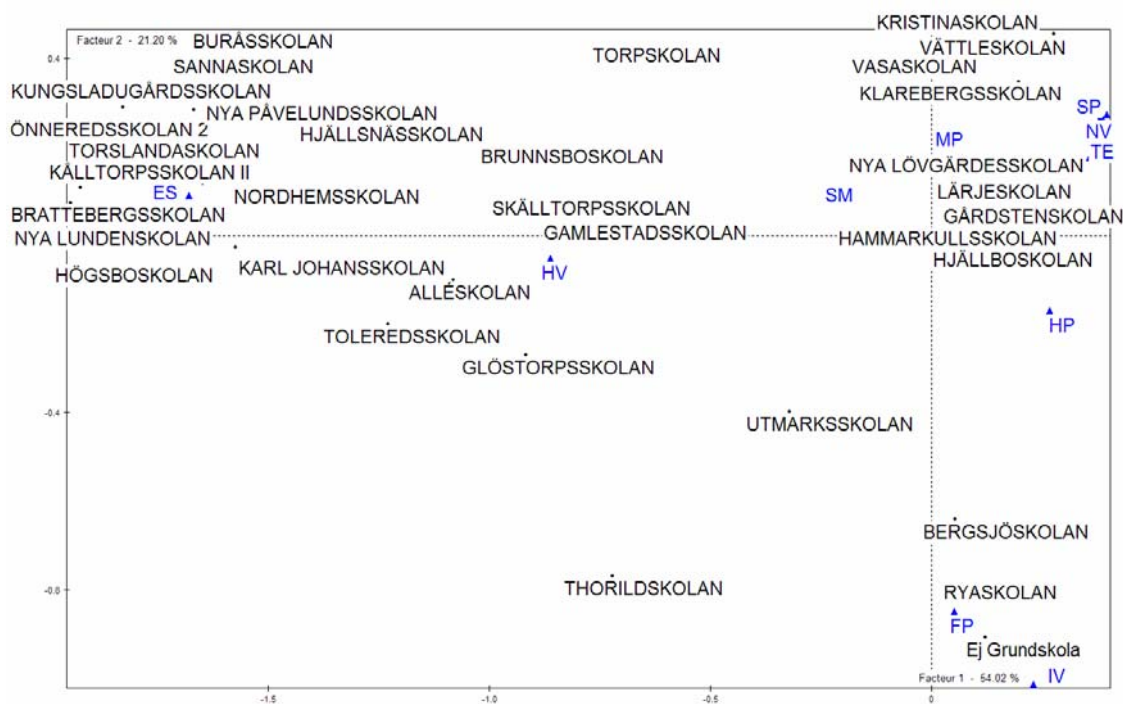
En anledning till att jag valt detta perspektiv är att många av de förändringar som påbörjades i och med gymnasiereformen just syftade till att skapa mer konkurrens inom gymnasieskolan. Den här uppsatsen är

alltså ett försök att undersöka vilka effekter dessa förändringar fått i praktiken. För att göra detta har det av uppenbara skäl varit nödvändigt att även använda en hel del annan information än den som finns i det ovan nämnda registret. Den fördelning av elever med olika egenskaper i Göteborgsregionens gymnasieskola som det använda registret tillåter oss att analysera och förändringen av denna fördelning över tid är obegriplig om den inte förstås mot bakgrund av de avtal eller bestämmelser som reglerar antagningen och mot bakgrund av vad vi kan kalla regionens ”socio-geografi”, alltså både sociala skillnader och geografiska avstånd mellan de områden där de olika utbildningarna är lokaliserade. Denna bakgrund ska här tecknas utifrån ett relativt stort antal intervjuer med rektorer och skolchefer och åtminstone en del av de dokument som beskriver hur gymnasieskolan regleras.

Att analysera relationerna mellan Göteborgs gymnasieutbildningar med utgångspunkt i deras rekrytering förutsätter dock metoder som tillåter att dessa studeras. Ett fokus i denna uppsats, parallellt med utforskandet av dessa relationer i sig själva, är just prövningen av några sådana metoder.

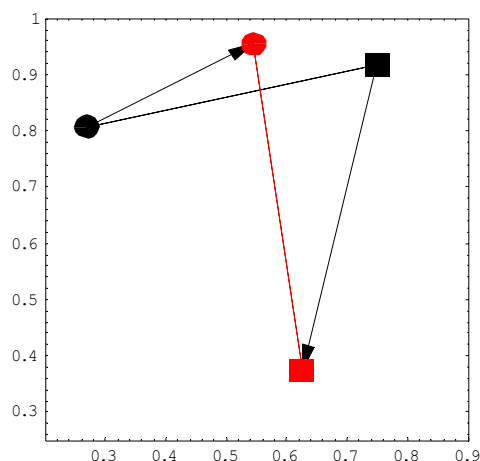
Två exempel – Angeredsgymnasiet och Den seglande gymnasieskolan

Låt mig förklara uppsatsens perspektiv med ett exempel. På Angeredsgymnasiets estetiska program läser det lite fler elever med föräldrar födda utomlands än på det estetiska programmet på övriga skolor i regionen – det är ett faktum rörande relationen mellan denna estetiska utbildning och övriga estetiska utbildningar. Med lite lokalkännedom kan man förklara detta med hänvisning till att Angeredsgymnasiet ligger i Angered, en förort till Göteborg där individer födda utomlands är starkt överrepresenterade, men jämför man rekryteringen till detta program med övriga program på Angeredsgymnasiet framträder en annan bild; då framstår andelen elever med icke-svenskt ursprung som förbluffande *låg*, och en mer detaljerad undersökning visar att de flesta eleverna på denna utbildning faktiskt bor i centrala Göteborg (se Graf 1).

Graf 1. Grafen visar resultatet av en korrespondensanalys där Angeredsgymnasiets program relaterats till vilken grundskola eleverna kommer från. Bilden visar att det estetiska programmet rekryterar elever från andra grundskolor än gymnasiets övriga program, och att detta även, fast i mindre utsträckning, gäller hantverksprogrammet. Skolorna som i bilden ligger kring det estetiska programmet ligger i olika delar av Göteborg, bland annat i innerstaden. Grafen bygger på uppgifter från Angeredsgymnasiets årskurs två, 2001.

Då väcks naturligtvis frågan varför de valt att åka ut till Angered varje dag för att gå i skolan. För att förstå detta behövs kunskap om gymnasieskolans olika program. Det estetiska programmet rekryterar generellt sett en ganska hög andel elever vars föräldrar har yrken med vad man kan kalla en "kulturell" anknytning; journalister, konstnärer, universitetslärare och lärare, och dessa yrken är underrepresenterade i Angered; med detta kommer vi ett steg närmare en förståelse av rekryteringen till Angeredsgymnasiets estetiska program. Det visar sig vidare att programmet har en inriktning mot dans och teater som inte finns på någon annan skola i regionen; det stora antal elever som gärna vill ägna sig åt dans och teater under sin gymnasietid *måste* alltså åka till Angered. Något vi inte kan veta säkert, men har stora goda skäl att tro, är att även ungdomar i Angered, med skiftande bakgrund, vill läsa detta program, men i och med denna utbildning är en angelägenhet för ett vidsträckt geografiskt område, och att antagningsreglerna vid denna tidpunkt var sådana att närhet till skolan inte har något betydelse vid antagningsförfarandet, är det dock bara en bråkdel av dessa som lyckas bli antagna. Den naturliga frågan blir då: varför ligger detta program i Angered, och inte i Linnéstaden som tycks mer lämpligt med tanke på var de grupper som ändå läser detta program bor? För att förstå detta måste vi veta att Göteborgs kommunala gymnasieskola fungerar som en helhet, där den centrala administrationen strävar efter att hjälpa de skolor som av någon anledning har ett svårt utgångsläge. Att programmet ligger i Angered visar sig vara ett mer eller mindre direkt resultat av ansträngningar från Göteborgs gymnasieadministration att genom programutbudet påverka Angeredsgymnasiet rekrytering i positiv riktning. Varför startar då inte en fristående gymnasieskola i centrala Göteborg med denna inriktning? Ja, detta har att göra med de ekonomiska förutsättningarna för att driva fristående gymnasieskolor och inte minst villkoren för att få tillstånd att starta en friskola. Resonemanget behöver givetvis inte ta slut här, men förhoppningsvis har min poäng gått fram: de relationer som framträder i materialet måste förstås i ljuset av en komplex väv av mekanismer som inkluderar allt från geografi till politik och administrativa regler.

Graf 2. Rekryteringen till Den seglande gymnasieskolan 2000 och 2001. Positionen i horisontell led visar andelen elever vars föräldrar hade en inkomst i min den 10:e decentilen, positionen i vertikal led visar andelen elever med ett grundskolebetyg motsvarande minst 4,0. Cirkelarna visar rekryteringen av flickor, kvadraterna visar rekryteringen av pojkar. De svarta symbolerna gäller 2000, de röda 2001. År 2001 började man kvotera in pojkar, på grund av att de höga betygskraven skapade en sned könsfördelning.

Ett annat intressant exempel på detta är Den Seglande gymnasieskolan i Öckerö. I Graf 2 framgår att förhållandet mellan pojkarnas (kvadrater) och flickornas (cirklar) grundskolebetyg förändras kraftigt mellan 2000 och 2001. Detta är omöjligt att förstå om man inte vet att man 2001 började kvotera in pojkar till utbildningen på andra grunder än grundskolebetyg. Detta har å sin sida förmodligen en del att göra med att utbildningen är förlagd till en båt som seglar runt på världshaven, och att den dessutom är en av regionens dyraste kommunala gymnasieutbildningar.

På grund av att materialet är så omfattande har det tyvärr i de flesta fall varit omöjligt att fördjupa sig i detaljer på det sätt som egentligen hade varit nödvändigt för att få denna typ av ganska djupa förståelse av vad som ligger bakom ett visst fenomen. Det är dock viktigt att hela tiden vara medveten om att den typ av förklaringar som jag skissat ovan i princip är möjliga i varje enskilt fall, och att man därför skall akta sig för tron att det finns en enkel förklaring till de till synes enkla relationer som ofta framträder i materialet.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Denna uppsats skrivs inom ramen för ett bestämt teoretiskt ramverk och förhåller sig just till detta, inte till andra i och för sig möjliga och mer eller mindre teoretiskt grundade perspektiv på gymnasieskolan. Studiens första objekt, gymnasieskolan i Göteborgsregionen och effekterna av dess omvandling på gymnasieutbildningarnas rekrytering, behandlas parallellt med dess andra objekt, vissa metodiska och teoretiska redskap för analysen av rekryteringen till Göteborgsregionens gymnasieutbildningar. Dessa metodiska och teoretiska redskap spelar en central roll i den del av svensk utbildningssociologisk forskning som har den franske sociologen Pierre Bourdieus kultur- och utbildningssociologi som huvudinspiration. I detta teoretiska avsnitt ska jag därför koncentrera mig på några få teoretiska begrepp som är centrala i denna tradition, och därmed för den här föreliggande analysen, och framför allt på ett metodisk redskap, korrespondensanalys, vars användning bland annat motiveras av att det tycks vara särskilt brukbart för empiriska analyser gjorda utifrån det perspektiv som dessa begrepp lyfter fram.

Ett bra exempel på den svenska utbildningssociologiska, på Pierre Bourdieus författarskap grundade forskning som här avses är en studie av den svenska gymnasieskolans omvandlingar under 90-talet, *Skolan under 1990-talet – sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*.¹ Här används Bourdieus begreppsapparat för att beskriva och förstå gymnasieskolans förändring sedan gymnasiereformen 1991. En av de viktigaste slutsatserna är att gymnasieskolan faktiskt, tvärt emot vad en enkel redovisning av statistiken vill låta påskina, blivit mer differentierad under 1990-talet. Förvisso väljer allt större andel av eleverna de två program som administrativt skiljs ut som studieförberedande (NV och SP), men en mer detaljerad undersökning av rekryteringen till dessa program visar att differentieringen snarare än minskat, flyttat inom dessa programs ramar, samtidigt som skillnaden mellan dessa program och de övriga blivit allt större, inte minst genom införandet av det individuella programmet.

Den avslutande delen av studien innehåller en beskrivning av en lokal geografisk kontext; Stockholms län, och det är detta avsnitt som det ursprungligen var tänkt skulle fungera som en slags mall för den här rapporten.² Här ges en beskrivning av gymnasieskolan som ett fält, och med hjälp av korrespondensanalys konstrueras ett socialt rum som visar hur sociala grupper förhåller sig till gymnasieskolans olika skolor och program. Det visar sig att gymnasieskolan kan beskrivas som ett tredimensionellt rum, där den mest dominerande axeln är hierarkisk och skiljer mellan starka sociala grupper (t.ex. läkare, universitetslärare och företagsledare) vars barn ofta läser det naturvetenskapliga programmet på vissa centralt belägna skolor, och svagare grupper (t.ex. arbetargrupper av olika slag) vars barn oftare läser på yrkesförberedande utbildningar i vissa förorter. Den andra dimensionen skiljer ut grupper med utländsk bakgrund och de utbildningar där dessa är koncentrerade. Den tredje axeln så, skiljer mellan två olika sorters eliter; en vars ställning i stor utsträckning är knuten till akademiska meriter (t. ex. universitetslärare) och en vars ställning snarare baseras på rent ekonomiska tillgångar (t. ex. företagsledare).³ Av olika anledningar blev den här föreliggande studien av Göteborgsregionen ganska olik den om Stockholm, men den teoretiska referenspunkten är fortfarande Pierre Bourdieus sociologi.

¹ Broady m. fl. 2000

² Ibid. p. 82-119

³ I andra sammanhang, t. ex. i beskrivningen av högskolan i *Den sociala snedrekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena*, Broady m. fl. 2002, har även kön räknats som en av fältets dimensioner. Hur man väljer beskriva gymnasieskolan som fält tycks i stor utsträckning bero på hur man tolkar Bourdieus begreppsapparat, något jag återkommer till i avsnittet om metod.

Teoretiska begrepp i Pierre Bourdieus sociologi med relevans för denna studie

Den ovan refererade studien är ett exempel på en användning av ett perspektiv som utgör en av hörnstenarna i Pierre Bourdieus sociologiska tänkande, nämligen att sociologin inte kan studera sociala fenomen tagna för sig utan alltid måste förstå dem utifrån de relationer de intar till andra sociala fenomen. Utbildningsinstitutioner måste förstås utifrån de positioner de intar i förhållande till andra utbildningsinstitutioner, inte isolerade.⁴ Denna struktur, eller dessa relationer mellan positioner, måste i sin tur förstås i förhållande till samhällets eller det sociala rummets struktur i stort, därför att den bidrar till att relationer inom samhället som helhet bevaras eller återskapas. Med stor precision fördelar sig samhällets unga mellan utbildningssystemets olika delar på ett sådant sätt att de när de kommer ut, oftast formats att passa en position i samhället som vore möjlig att förutse med utgångspunkt den position varifrån resan tog sin början. Bourdieu försöker på ett systematiskt sätt visa hur detta går till (vilket skall skiljas från det mycket enklare konstatandet att det faktiskt sker).

Ett viktigt problem med att föra över Bourdieus resonemang kring det franska utbildningssystemet till studier av den svenska gymnasieskolan är att medan de franska institutioner Bourdieu beskriver, åtminstone administrativt sett, kan behandlas som relativt homogena enheter⁵, har den svenska gymnasieskolan program, som finns på många olika skolor, och skillnaden mellan olika program är ofta större än skillnaderna mellan skolor. Hanteringen av detta problem får ganska stort utrymme i uppsatsens empiriska del, dvs. analysen av Göteborgsregionens gymnasieskola.

Ett annat av Bourdieus teoretiska, sociologiska begreppsredskap, som kommer att spela en mindre synlig men dock underförstått viktig roll i denna uppsats är begreppet *kulturellt kapital*.⁶ Detta begrepp är flitigt använt i det slags utbildningssociologiska analyser som denna uppsats förhåller sig till och samtidigt kan sägas utgöra ett exempel på, men ska här inte närmare analyseras eftersom det i den empiriska och metodiska studie som följer inte har en särskilt framträdande roll. Med kulturellt kapital avses i korthet förmågor, egenskaper, färdigheter, kunskaper, information eller andra tillgångar, exempelvis höga skolbetyg eller utbildningsexamina, som individer eller grupper kan vara bärare av och som grundar sig på en behärskning av en i samhället erkänd, dominerande kultur. Dessa tillgångar är ofta med nödvändighet förvärvade så att de ligger i kroppen, som en kroppslig förmåga, hos dem som innehar dem. Ett bra exempel är behärskningen av dominerande former av språk. En viss form av kulturella kapital är det vi kan kalla *utbildningskapital*, dvs. tillgångar av liknande slag som är mer direkt knutna till just utbildningssystemet och oftast tar formen av just höga betyg eller examina. Kulturellt kapital och utbildningskapital är, slutligen specifika former av vad Bourdieu kallar *symboliskt kapital*, dvs. tillgångar som fungerar som just tillgångar därför att de motsvarar individers eller gruppers tro på att just dessa tillgångar och det de representerar är värdefullt. Symboliskt kapital av olika slag kan kompletteras med tillgångar av ett annats slag, materiella och ekonomiska. Dessa begrepp har varit vägledande för t.ex. den klassificering av sociala grupper som används i uppsatsens empiriska analyser.

Ytterligare ett analytiskt redskap hos Bourdieu som latent ligger bakom de analyser som här ska göras, utan att för den skull spela en framträdande roll, är begreppet *habitus*. Med detta menar Bourdieu ett under lång tid förvärvat, förkroppsligat system av ofta omedvetna dispositioner, tolknings- och handlingsscheman som gör att individer utvecklar specifika förhållningssätt till den omgivande sociala världen, tolkar den och handlar i den, kort sagt utvecklar en delvis omedveten strategi för sin orientering i ett socialt landskap. Denna habitus är intimt förbunden med det symboliska kapital, till exempel kulturellt kapital, som en individ kan vara bärare av, helt enkelt för att detta kapital tar tid att förvärva och inte lämnar sin bärare opåverkad.

Jag har ovan kortfattat berört det vi kan kalla för Bourdieus relationella tänkande, djupt förankrad i fransk epistemologi. Detta perspektiv utgör en viktig komponent av ett begrepp som växte fram ur Bourdieus

⁴ Exemplarisk i detta avseende är Bourdieus *The State Nobility*, 1998.

⁵ Ibid. p. 129ff

⁶ För en mer utförlig redogörelse för Bourdieus begreppsapparat, se Donald Broadys *Sociologi och Epistemologi, Om Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, 1990, p. 167ff.

empiriska studier och har en helt central roll i hans senare sociologiska analyser – begreppet *socialt fält*. Detta begrepp har en särskild relevans för denna studie, eftersom det empiriska objekt som studien behandlar utgörs av gymnasieskolan i Göteborgsregionen i ett konkurrensperspektiv, med andra ord av hur gymnasieskolor och enskilda gymnasieutbildningar inom denna region eventuellt – i en utsträckning som uppsatsen inte kan göra anspråk på att fastställa men dock reflektera över – konkurrerar om de elever de rekryterar och hur dessa elever i sin tur konkurrerar med varandra om tillträdet till dessa skolor och utbildningar. Även om denna konkurrens alldeles uppenbart inte är helt fri, utan på ett ibland svåröverskådligt sätt är begränsad eller styrd av sådant som antagningsregler eller kommunala styrsystem för enskilda skolors och programs utveckling, så är det med andra ord *relationerna* mellan skolor eller mellan utbildningar som står i fokus, å ena sidan, och *relationerna* mellan elever med olika slags egenskaper, å den andra. Bourdieus begrepp socialt fält avser ett område i samhället där människor eller institutioner strider om värden, erkännande eller definitionen av verksamheter som där pågår, ett område där något står på spel som av alla uppfattas som värt att strida om. För att ett område där människor eller institutioner strider om en verksamhet och de värden som står på spel i denna ska vara ett fält i mer strikt mening bör detta område vara ”inhägnat” i den meningen att bara dem som erövrat rätten att tala och agera på detta område och som därmed är bärare av ett symboliskt kapital som är specifikt för fältet kan delta i striderna. Ett fält är autonomt i förhållande till andra fält när det är fältet självt, eller rättare sagt striderna inom det, som avgör hur de tillgångar eller kapital man strider om inom fältet definieras. Om vi tar ett tacksamt exempel, litteraturens fält, så är detta fält autonomt om det är människor inom fältet, författare, kritiker, tidskrifter, kultursidor, stipendieutdelare, förlag, etc., som definierar vad god litteratur är och när detta inte är beroende av till exempel vad politiker, idrottsmän eller skollärare tycker. Bourdieu själv har genomfört ett antal studier av sociala fält i denna mening, varav de mest kända utgör analyser av exempelvis fältet av universitetsprofessorer i Paris, det religiösa fältet i Frankrike eller modeskaparnas fält. En central tanke i dessa analyser är att varje fält vid ett visst tillfälle har en given struktur, med andra ord att de som strider – individer eller institutioner – intar objektiva positioner i förhållande till varandra, beroende på vilken specifik sammansättning av kapital eller tillgångar erkända av fältet som de besitter. Dessa tillgångar är i sin tur en produkt av agenternas tidigare investeringar i kunskaper, färdigheter, produktioner av olika slag, kontakter och erkännanden, allt något som erövrats under tid och som också format en habitus, ett sätt att tolka och handla i den värld som detta fält utgör. En grundtanke hos Bourdieu är att sociala fält tenderar att återskapas som sådana genom att de fältspecifika investeringar som avkrävs dem som legitimt ska agera inom fältet och delta i dess strider är så stora att ingen av de inträdande har intresse av eller ens kommer på tanken att förintä spelet som sådant, dvs. fältet själv. Ett socialt fält slutar att existera när effekterna av det upphör, alltså när de agerandes handlingar och det som sker inom fältet inte längre blir begripligt utifrån fältets egen struktur och egna strider. Detta fältbegrepp låter sig i alla fall hypotetiskt tillämpas på gymnasieskolan i en region som Göteborg. Gymnasieskolor konkurrerar med varandra, visserligen under mycket bestämda och reglerade villkor, om eleverna. Det är också möjligt att beskriva relationerna mellan skolor och mellan utbildningar och att tala om dessa relationer som en struktur inom vilken enskilda elever orienterar sig och inom vilken gymnasieskolor och program intar bestämda positioner i förhållande till varandra. Men i vilken utsträckning är det rimligt att använda detta sociologiska redskap, begreppet socialt fält, för analysen av en gymnasieskola vars utveckling också bestäms av en rad olika agenter, till exempel kommunalpolitiker och statligt bestämda styrsystem?

Korrespondensanalys – historia och kontext

Till de teoretiska utgångspunkterna för denna uppsats ingår, slutligen, den metod som fått en särskild plats i de sociologiska analyser som ofta görs i Bourdieutraditionen, nämligen korrespondensanalys. Korrespondensanalys är en metod för att visualisera och analysera kategoriska data. Metodens matematiska rötter sträcker sig långt tillbaka, men dess nuvarande form och användning initierades av den franske matematikern Jean-Paul Benzécri i början av 1970-talet. Hans stora verk i två band, *L'Analyse des données*⁷, innebar starpunkten för en sedan dess, åtminstone i Frankrike, mycket betydelsefull statistisk

⁷ Benzécri, 1973

metodologi som i Sverige ibland kallas ”fransk dataanalys”, med hänvisning till dess franska ursprung.⁸ En beteckning som säger mer om dess särdrag är ”geometrisk dataanalys” (GDA). Detta namn kommer fortsättningsvis att användas i den här uppsatsen, och det förespråkas bland annat av den franske matematikern Henry Rouanet, som sedan 1990-talet varit den person som för arvet från Benzécri vidare.⁹

Geometrisk dataanalys är inte samma sak som korrespondensanalys. Det finns viktiga skillnader mellan GDA och vad man normalt helt enkelt brukar kalla ”statistik” men som i själva verket är ett sätt att använda statistisk starkt knutet vad man kan kalla ett angloamerikanskt metodologiskt forskningsparadigm. Några av de viktigaste skillnaderna sammanfattas i följande tabell:

GDA	”Statistik”
Förutsättningslös beskrivning av data	Anpassning av data till modeller och testning av hypoteser mot antaganden om en underliggande fördelning
Grafisk tolkning och presentation av data	Tolkning och presentation av resultat i form av signifikansnivåer och konfidensintervall
Stor vikt fästs vid matematisk teori och stringens	Pragmatiskt förhållningssätt till matematiken som redskap
Avancerad matematisk formalism	Matrisalgebra

I Benzécri's tappning hade korrespondensanalysen alla de egenskaper som här betecknats som karaktäristiska för GDA. Den innebar (åtminstone enligt Benzécri) en förutsättningslös beskrivning av data, resultaten gick att tolka och presentera geometriskt, Benzécri's formulering av metoden kunde motiveras av grundläggande, och enligt många matematiker mycket vacker, matematisk teori, och i sin formulering använde han en avancerad matematisk formalism. I och med att korrespondensanalysen på senare år i allt högre utsträckning kommit att användas utanför Frankrike har dock flera av dessa särdrag gått förlorade – i första hand anknytningen till teoretisk matematik och den avancerade matematiska formalismen, som bytts ut mot ett pragmatiskt förhållningssätt till matematik som redskap, vilket lämnar utrymme för en anpassning av metoden till specifika problemställningar – dessa anpassningar gör i sin tur att metoden förlorar sin koppling till grundläggande och ”vacker” matematisk teori.¹⁰ Snarare än att likställa korrespondensanalys med GDA kan man därför säga att korrespondensanalysen, tillsammans med den närliggande metoden principalkomponentanalys (PCA), intar en central position inom GDA, även om dessa metoder i sig också kan användas på sätt som är främmande för GDA. På motsvarande sätt kan alla statistiska metoder vars resultat lämnar utrymme för geometrisk tolkning, i den mån dessa tolkningsmöjligheter används, hänföras till GDA.

GDA är en statistisk metodologi vars tillämpning inte är knuten till något specifikt forskningsfält. Sedan den Pierre Bourdieu 1979 gav korrespondensanalysen en central plats i sin bok *La Distinction*¹¹, och därmed också i sin sociologiska teori, har dock korrespondensanalysen fått stor betydelse för det kontinentala sociologiska tänkandet. I Sverige representeras denna tradition sedan 80-talet framför allt av Donald Broady, Mikael Palme och senare Mikael Börjesson, vilka använt korrespondensanalys i flera studier av det svenska utbildningssystemet.¹²

⁸ Denna beteckning används bland annat av Greenacre och Blasius i *Correspondence analysis in the social sciences*, 1994.

⁹ Den mest uppdaterade redogörelsen för innebörden i begreppet geometrisk dataanalys ges i Le Roux och Rouanets bok om korrespondensanalys som kommer att ges ut under 2004.

¹⁰ Detta är tydligt inte minst i böcker redigerade av Michael Greenacres och Jörg Blasius, till exempel *Visualization of Categorical data*, 1998. Här presenteras korrespondensanalysen tillsammans med ett antal närliggande metoder, och exempel ges även på hur korrespondensanalysen kan varieras och utvidgas för att bättre hantera specifika problemställningar.

¹¹ Bourdieu, 2002.

¹² Exempel på detta är *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsområdet före 1991 års gymnasiereform* av Mikael Palme, 1993, och *Le Champ des formation de l'enseignement supérieur en Suede – Bilan de recherche*, av Donald Broady och Mikael Palme, samt den ovan nämnda rapporten *Skolan under 1990-talet – sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, 2002.

I den sociologiska traditionen inspirerad av Bourdieu är det snarare korrespondensanalys än GDA som kommit att inta en central roll. I den här uppsatsen kommer detta förhållande att problematiseras. Korrespondensanalysen levererar den typ av syntetisk beskrivning av kategoriska data som sociologen önskar. Samtidigt är metoden på ett matematiskt plan relativt komplicerad, vilket leder till att dess resultat, utan att detta nödvändigtvis är uppenbart, inte alltid i praktiken svarar mot de krav man som användare bör ställa på reliabilitet och validitet.¹³ Ett naturligt sätt att angripa dessa frågor hade varit att utnyttja den probabilistiska statistikens exakta definitioner av konfidens och signifikans, och därmed lämna den geometriska dataanalysens domäner.¹⁴ I den här uppsatsen görs istället ett försök att hantera dessa frågor på ett i första hand visuellt och intuitivt plan. Angreppssättet ligger därmed inom GDA, även om många av de möjligheter till exakta geometriska resonemang som hör till denna metodologi lämnats obeaktade.

I praktiken består angreppssättet i att låta en rad olika visuella tekniker belysa varandra, och på så sätt blottlägga deras respektive svagheter, och lyfta fram deras starka sidor. Den övergripande målsättningen med detta är att skapa en större frihet hos sociologer i förhållande till statistiska tekniker, och bidra till en medvetenhet som de respektive metodernas styrkor och svagheter.

¹³ se uppsatsens avsnitt om metod för en diskussion av detta problem.

¹⁴ Mycket klagörande undersökningar av detta slag har gjort av bland andra Michael Greenacre, se till exempel *Correspondence analysis in the social sciences*, 1994.

SYFTE

Den här uppsatsen har två olika syften.

Det första är att beskriva gymnasieskolan i Göteborgsregionen med utgångspunkt från ett konkurrensperspektiv. Centrala frågeställningar är: Hur ser rekryteringen till regionens utbildningar ut? Vilka hierarkier och polariteter finns inom gymnasieskolan, och vilka utbildningar intar extrema positioner med avseende på dessa? Jag kommer även att försöka gå ett steg längre och i den mån det är möjligt med utgångspunkt från ett konkurrensfältsperspektiv tolka den bild som framträder, och särskilt dess förändring under perioden. Ett viktigt mål är dessutom att säga något om i vilken mån detta perspektiv faktiskt visar sig relevant: Är det meningsfullt att beskriva gymnasieskolan som ett socialt fält eller konkurrensfält i den mening som detta begrepp ges i det teoretiska avsnittet ovan? Svaret på denna fråga är helt beroende av hur man tolkar sambandet mellan skolornas konkurrens om eleverna och elevernas konkurrens om skolor och utbildningar, å ena sidan, och de lokalt framvuxna styrsystem som sätter gränserna för konkurrensen – ett styrsystem som i Göteborgsregionen i stor utsträckning är knutet till det samverkansavtal som kommunerna deltar i. För att besvara frågan om i vilken mån gymnasieskolan är ett konkurrensfält har det därför visat sig nödvändigt att dels förstå hur detta avtal fungerar och de mekanismer som ligger bakom att avtalet vuxit fram, dels analysera hur detta avtal tillsammans med andra styrmekanismer har inflytande på enskilda skolors utvecklingsstrategier och på elevers orienteringsstrategier inom det rum av gymnasieutbildningar de ställs inför.

Det andra syftet, i den empiriska analys som följer i praktiken sammanvävt med det första, består i att problematisera användandet av korrespondensanalys i svenska utbildningssociologiska studier, samt redovisa resultaten av mina ansträngningar att pröva alternativa och kompletterande tekniker. De frågor som här styr undersökningen är av följande slag: Vilka matematiskt grundade problem finns i användningen av korrespondensanalys allmänt sett och vilka svårigheter måste hanteras när den används för att beskriva relationerna mellan gymnasieutbildningar i Göteborg? Hur kan dessa svårigheter belysas eller eventuellt hanteras med hjälp av alternativa eller kompletterande statistiska metoder inom den geometriska dataanalysens domäner?

METOD

Den här undersökningen bygger huvudsakligen på ett register med information om alla elever som befann sig i gymnasieskolan något av åren 1997 – 2000, samt deras föräldrar. I detta register ingår i stort sett alla registrerade uppgifter från grundskolan och gymnasiet, samt uppgifter som föräldrarnas inkomst, utbildning, yrke, civilstånd, boende och invandring. Det är i första hand detta register som använts för att besvara den första frågeställning som formulerades tidigare.

Som nämnts inledningsvis är det dock nödvändigt att även använda annan information för att ge mening åt mönster som analysen av registren blottlägger. Därför har jag genomfört drygt tjugo intervjuer med personal inom gymnasieskolan, samt läst administrativa dokument och studerat hur gymnasieskolan framträder på Internet. Den grundläggande ansatsen har varit att låta information om förutsättningarna för konkurrens inom gymnasieskolan, och de eventuella effekter av konkurrens som framträder i registren, ömsesidigt belysa varandra.

Frågan om vilka metoder jag i praktiken använt i den här uppsatsen berör förstås uppsatsens andra syfte, att redovisa ansträngningarna att pröva alternativ till korrespondensanalysen. Detta innebär att det kvantitativa arbetet med det stora registret ofta varit explorativt i dubbel bemärkelse: rummet av möjliga metoder har utforskats parallellt med registrets innehåll. I praktiken har detta arbete drivits framåt genom ett växelspel mellan komplicerade frågor rörande registrets innehåll, arbete med programmering för att besvara dessa, och sedan svar – som alltid visar sig otillräckliga, och därför leder till nya frågor.

Korrespondensanalys

Det finns anledning att här göra ett försök att kort och sammanfattande beskriva vad både de statistiska analysmetoder och de grafiska framställningar som ska användas i analysen av det empiriska materialet egentligen gör och vilka problem som finns i dem. Eftersom korrespondensanalysen står i fokus för intresset ägnas mest plats åt den, i förhoppningen att det lättare ska gå att följa resonemanget i den empiriska analysen när denna analysmetod används och kombineras med andra metoder för att analysera och presentera data.

Korrespondensanalys är en statistisk teknik för visualisering av kategoriska data.¹⁵ Korrespondensanalyser är ofta enormt informativa. Metoden kan både användas för att utforska ett material, och för att presentera resultat. Använd i ett utforskande syfte har metoden den fördelen att den på ett mycket effektivt sätt kan ge forskaren uppslag för var, i ett stort och komplext material, det möjligen kan finnas samband värda en närmare undersökning. Detta är dock väsensskilt från metoden använd som presentationsredskap, där de bilder korrespondensanalysen genererar syftar till att visa upp aspekter av materialet som, enligt forskaren, är *meningsfulla*. Ett problem som jag ser med metoden, använd på detta sätt, är att de bilder korrespondensanalysen genererar i så stor utsträckning är ett resultat av hur forskaren

¹⁵ Det finns en rad böcker som på ett utförligt sätt beskriver både korrespondensanalysens matematiska grunder och dess användning. Dessa kan huvudsakligen delas in i två grupper. Den första gruppen utgörs av de böcker som håller sig till den formalism som Jean-Paul Benzécri använde när han initierade användandet av korrespondensanalysen. Till dessa hör Henry Rouanets böcker, till exempel *Analyse des données multidimensionnelles : statistique en sciences humaines*, 1993, där korrespondensanalysen även sätts in i ett metodologiskt sammanhang. Johs Hjellbrekkes bok *Innföring I korrespondenseanalyse* har en mer tillämpad inriktning, men innehåller också den typiskt franska matematiska formalismen. I den andra gruppen böcker, där korrespondensanalysen presenteras med utgångspunkt från ett angloamerikanskt perspektiv intar Michael Greenacre en central position (det skall dock sägas att detta ”perspektiv” i ett svenskt sammanhang, genom att det är totalt dominerande, lika gärna skulle kunna betecknas som det ”vanliga” sättet att hantera matematik). För den som är intresserad av korrespondensanalys är det hans böcker jag vill rekommendera i första hand, till exempel *Correspondence analysis in the social sciences*, 1994.

valt att använda metoden. När den används explorativt är detta inget problem utan snarare en fördel, eftersom analyserna kan anpassas till den typ av fråga man för tillfället söker svar på. När metoden används för att presentera resultat innebär detta dock att många av de faktorer som ligger bakom grafens faktiska utseende, åtminstone i praktiken, ligger utom läsarens vetskaps. Av denna anledning är det problematiskt när en korrespondensanalys ensam får fungera som ett slags argument för att ett påstående är sant. Detta är anledningen till att jag i denna uppsats lagt sådan energi på att hitta metoder att komplettera den bild korrespondensanalysen ger av ett fenomen. En av anledningarna till det växande intresset för korrespondensanalys, speciellt i förhållande till Bourdieus sociologi, är att den på ett kompakt sätt sammanfattar en stor mängd information – den visar hur ”allting hänger samman”, och hur positionen hos en sak helt och hållet bestäms av alla andra sakers positioner (i motsats, till exempel, till situationen i Graf 18 där positionen i höjddled för ett program tekniskt sett är oberoende av de andra programmens höjd).

Man skiljer mellan två typer av korrespondensanalys; enkel korrespondensanalys (CA), som enkelt uttryckt sammanfattar information i en korstabell på ett sätt som lämpar sig väl för visualisering, och multipel korrespondensanalys (MCA), en utvidgning av den enkla korrespondensanalysen som tillåter att fler än två variabler analyseras samtidigt. Den procedur av matematiska operationer som i dessa metoder transformerar kategoriska data till den form som lämpar sig så väl för visualisering kan delas in i två steg; i det första steget görs det stora antalet relationer mellan variabelernas modaliteter jämförbara med varandra, därefter sammanfattas dessa relationer på ett optimalt sätt.

Det är huvudsakligen i det första steget – hur relationerna mellan variabelernas modaliteter görs jämförbara med varandra – som korrespondensanalysen skiljer sig från andra statistiska tekniker; inte minst som det är detta steg som över huvud taget gör det möjligt att analysera kategoriska data. I enkel korrespondensanalys innebär detta steg att de heltal som den korstabell som analyseras innehåller, omvandlas till vad man brukar kalla ”standardiserade residualer”, vilka utgör ett (av många, skall sägas) generellt mått på i vilken utsträckning som modaliteterna samvarierar. Man kan säga att korstabellens värden ”normaliseras” eller ”standardiseras” med utgångspunkt från ett antal grundläggande principer.¹⁶

Samtidigt som det är dessa principer som över huvud taget gör det möjligt att på ett effektivt sätt analysera kategoriska data, ligger de bakom alla de problem som är unika för korrespondensanalysen. Jag skall här ta upp två sådana problem. Den första har att göra med att variationer i materialet görs relativa, vilket i praktiken sker genom att korstabellens värden divideras med produkten av den radsumma och den kolonnsomma som hör till värdet. Om vi till exempel tänker oss att vi har en korstabell där raderna utgörs av gymnasieutbildningar (NVNA-programmet på Sigrid Rudebeck, samma program på Göteborgs Högre Samskola, osv.) och kolumnerna utgörs av sociala grupper som eleverna kan komma ifrån (läkarbarn, juristbarn, arbetarbarn, etc.), så innehåller en cell i denna tabell antalet läkarbarn på NVNA-programmet på just Sigrid Rudebecksskolan. Värdet i denna cell görs nu i korrespondensanalysen relativt till värdet i alla andra celler i tabellen, för andra skolor och program. Detta sker så att detta ursprungliga tal (antal läkarbarn på NVNA-programmet på Sigrid Rudebeck) räknas om genom att divideras med antalet läkarbarn totalt på alla utbildningar och antalet elever överhuvudtaget på NVNA-programmet på denna skola. Detta får till följd att korrespondensanalysen som helhet är känslig för variationer i rad- och kolonnsummor. Eftersom det sker en division med dessa summor uppstår problem särskilt när dessa är väldigt små. Det leder till att i absoluta tal små variationer så att säga förstoras och därför kan framstå som stora och betydande. Om det ”normalt” sett kunde förväntas att det gick ett enda läkarbarn på NVNA-programmet på Sigrid Rudebecksskolan, nämligen om läkarbarnen vore jämnt fördelade över alla utbildningar samtidigt som deras antal på varje utbildning står i proportion till dennas storlek räknat i antal elever, men antalet läkarbarn i själva verket är två, då kan det förefalla som om denna ”extra” elev dramatiskt ökar närvaron av barn till läkare på denna utbildning och därmed karaktäriserar den i relation till andra utbildningar.

¹⁶ Den mest överskådliga redogörelsen jag sett för detta första steg i korrespondensanalysen är i Greenacre, 1994. Idenna bok ges även en redogörelse för några av de antaganden som ligger till grund för dessa matematiska operationer. Är man intresserad av vilka principer som ursprungligen låg bakom korrespondensanalysen utformning kan man gå tillbaka till Benzécri, 1973.

Anledningen till att denna typ av transformering av data görs är ett principiellt antagande om att variationerna i data är relativa, vilket leder in på problem nummer två. I korrespondensanalysen hanteras värdena i en korstabell som om de vore normalfördelade reella tal, det vill säga; det finns inga mekanismer i korrespondensanalysen som på ett explicit sätt hanterar det faktum att värden i en korstabell alltid är heltal. Ju mindre talen är, desto mer betydelsefullt blir det att talen alltid är heltal, och det är detta som gör att divisionen med rad- och kolonnsummor ibland blir problematisk. Givet en viss, liten, radsumma eller kolumnsumma, ”borde” nämligen korstabellens värden, enligt de principiella antagandena, vara fördelade mellan låga tal, till exempel mellan noll och två. Låt oss utgå från vårt exempel: om det totala antalet läkarbarn på de utbildningar som ingår den analyserade korstabellen är lågt eller om det totala antalet elever på Sigrid Rudebecksskolans NVNA-program, vilka alltså skulle kunna vara barn till läkare, är lågt, då skulle ett lågt värde för antalet läkarbarn på denna utbildning förväntas, till exempel mellan 1 och 2 elever. Nu kan antalet läkarbarn inte vara exempelvis 1,7, utan är antingen 0, 1, 2 eller högre. Om möjliga värden vore reella tal som 1.5, 1.6, 1.7, 1.8 eller 1.9, så skulle chansen vara rimlig att något av dessa värden också kunde konstateras för utbildningen. Men eftersom vi här rör oss bara med diskreta tal, heltal, så är sannolikheten alls inte liten att ett relativt högt värde ganska slumpmässigt gäller, låt säga 3 eller 4 läkarbarn. Redan värdet 3 vore otroligt om inte bara heltal, utan reella tal vore möjliga – vilket alltså är det (felaktiga) antagande som ligger till grund för metoden. Sådana ”otroliga” händelser, som i praktiken inte alls händer speciellt sällan, ”upptäcker” korrespondensanalysen, vilket skymmer sikten för sådant som är analytiskt intresserant och sociologiskt meningsfullt. Detta problem är mindre för en analys som gäller rader och kolumner med stora tal. Att betrakta korstabellens värden som normalfördelade reella tal, snarare än heltal fördelade på något okänt och komplicerat sätt, fungerar helt enkelt bättre för höga tal. Om det förväntade antalet läkarbarn på en utbildning är 100, under det att det i själva verket går 120 barn till läkare på denna utbildning, så förefaller denna skillnad från vad som kunde förväntas inte lika tillfällig som att det istället för att gå 10 läkarbarn på en utbildning i själva går 12. För ännu lägre tal, som 1 eller 2, är det ännu mer uppenbart att antagandet om normalfördelning här betyder något annat än för stora tal. Det är alltså kombinationen av små rad och kolonnsummor, och att korstabellerna innehåller heltal, snarare än reella tal, som ligger bakom många av de problem som kan uppstå när man använder korrespondensanalys.

Som sagt består det andra steget i att sammanfatta (de nu normaliserade) data på ett optimalt sätt. I geometriska termer kan man säga att detta steg utgör en optimal dimensionsreduktion. I den matris med standardiserade residualer som skapats i metodens första steg, kan raderna ses som punkter i ett rum med lika många dimensioner som tabellen har kolumner; radens värden är alltså dess koordinat i detta rum. Tabellen i sin helhet kan därmed ses som ett ”moln” med lika många punkter som tabellen har rader. Något förenklat kan man säga att den optimala dimensionsreduktionen består i att hitta ett plan – i matematiska termer ett tvådimensionellt underrum – som på bästa sätt gör reda för spridningen av dessa punkter i det ursprungliga mångdimensionella rummet. Det är just punkternas spridning i detta plan som man brukar visa som korrespondensanalysens resultat.

Andra statistiska tekniker

En teknik som matematiskt sett ligger nära enkel korrespondensanalys är principalkomponentanalys (PCA). Denna används för analys av kontinuerliga variabler (i motsats till korrespondensanalysen, som används för att analysera kategoriska variabler, dvs. variabler som beskriver egenskaper, till exempel att vara man eller kvinna), och innehåller i sig ingen metod för normalisering motsvarande den som sker i korrespondensanalysens första steg (däremot är det vanligt att man på egen hand genomför något liknande innan man använder metoden). I PCA är utgångspunkten en matris med tal motsvarande den som i CA innehåller standardiserade residualer. Givet denna matris är det exakt samma matematiska maskineri som leder fram till ett optimalt tvådimensionellt underrum som lämpar sig för visualisering. Denna metods svaghet relativt korrespondensanalys är att PCA bygger på kontinuerliga variabler – oftast är man i sociologiska sammanhang är mer hjälpt av metoder som hanterar kategoriska variabler, som i den här undersökningen till exempel yrkesgrupper, skolor och program. En styrka är å andra sidan att man här slipper några av korrespondensanalysens rent matematiskt problematiska sidor, vilket gör metoden lättare

att använda. Graf 5 visar resultatet av en PCA, där informationen i fem kontinuerliga variabler sammanfattats i en tvådimensionell bild. När det gäller tolkning av såväl PCA som korrespondensanalys (CA eller MCA) kan man säga att saker som ligger i samma riktning från origo troligtvis har med varandra att göra, men ännu säkrare kan man vara på att saker som ligger långt från varandra, gärna på olika sidor om origo, inte har speciellt mycket med varandra att göra.¹⁷

Som ett komplement till dessa två metoder har även enkla plottar baserade på två kontinuerliga variabler använts. Det kan till exempel röra sig om elevers genomsnittliga grundskolebetyg och deras föräldrars inkomster. I denna metod ingår över huvud taget ingen matematisk bearbetning av data, vilket gör den enkel att använda och bilderna lätta att tolka. Baksidan av detta är att metoden bara ger en högst begränsad bild av data. Graf 18 är ett bra exempel på en sådan metod. Här visas relationen mellan de nationella gymnasieprogrammen med avseende på deras könsmässiga och betygsmässiga rekrytering. Det som är bra med denna bild är att vem som helst med minimal ansträngning kan se vad en viss position betyder, liksom relationen mellan två positioner. Man kan se att NV-programmer rekryterar ungefär lika många pojkar som flickor, och att det rekryterar ungefär på samma sätt som SP-programmet, men ganska olik EC-programmet, som rekryterar en högre andel pojkar, och en lägre andel elever med höga betyg.

En av de mer extravaganta metoder som använts här är ellipser som avgränsar kvantiler av tvådimensionella normalfördelningar anpassade till data.¹⁸ Detta betyder i princip att man med hjälp av matematisk statistik ritar en ellips som man på goda grunder kan anta säger något om spridningen i ett material. Graf 15 är ett exempel på detta. Ellipserna har det gemensamt med korrespondensanalysen att det är ganska svårt att genomskåda vägen från data till bild, så på motsvarande sätt skall man vara försiktig när man tolkar till exempel den exakta formen eller lutningen på en ellips.

Korrespondensanalysen, och speciellt den multipla korrespondensanalysen, hanterar det svåraste problemet i det slags empiriska analyser som provas i denna uppsats – att sammanfatta informationen i en uppsättning av flera kategoriska variabler. Samtidigt är den svårast att hantera. Principalkomponentanalysen kan även den sammanfatta information, men den utgår från kontinuerliga variabler. Matematiskt sett är detta enklare, vilket gör metoden relativt oproblematisk i jämförelse med korrespondensanalysen. Båda dessa metoder resulterar i bilder som ställer ganska höga krav på betraktaren, eftersom de är just sammanfattningar av data, och det inte framgår på det rent visuella planet vilka data som är väl sammanfattade, och vilka som inte är det. Enkla plottar baserade på två kontinuerliga variabler, slutligen, hanterar varken kategoriska variabler eller sammanfattar data, och är därför helt oproblematiska. Att denna metod, om man kan kalla den det, ger en högst begränsad bild av data och inte bidrar med någon form av syntes, innebär dock inte att den nödvändigtvis är sämre när det gäller att skapa en förståelse för materialet i sin helhet.

Gemensamt för metoderna inom GDA är att bilder har en central plats; bilder snarare än uppställningar av tal används för att illustrera och stärka resonemang i texter. Spontant tänker man sig kanske ofta att tabeller med tal är mer vetenskapliga och mer exakta än bilder, och därför måste tjäna som bildernas stöttepelare. Man skulle snarare kunna säga att både tabeller och bilder kan vara i olika hög grad exakta och att en tydlig bild inte är mindre vetenskaplig än en tabell. När tabeller och bilder är mer komplicerade måste läsaren hur som helst ändå alltid helt enkelt lita på att de metoder som använts för att skapa dem både är rimliga i sig och är använda på ett rimligt sätt. Att visa komplexa samband utan hjälp av komplicerade metoder, är ett sätt att göra begripligheten i en analys mindre beroende av läsarens förståelse av den ofta komplicerade teknik som använts för analysen och det har jag så gott det går eftersträvat i denna uppsats.

¹⁷ Det är komplicerat att på ett uttömmande sätt tolka resultatet av en korrespondensanalys. Den mest genomarbetade metodologin både för att använda, och tolka, korrespondensanalysen presenteras i Le Roux och Rouanets nyaste (ännu ej tryckta) bok om korrespondensanalys, 2004.

¹⁸ Detta är ett relativt nytt tillskott i den geometriska dataanalysens familj av metoder. I motsats till vad som präglar GDA som helhet bygger den på antagandet att data är normalfördelade. En generell beskrivning av hur parametrar i en normalfördelning kan anpassas till data ges till exempel på sidorna 157-224 i Johnson och Wichern, 1978.

Intervjuer och dokumentstudier

En del av studien grundar sig på annat material än statistiska register, nämligen beskrivningen av den geografiska, politiska och administrativa kontexten för Göteborgsregionens gymnasieskola, och framför allt av det s.k. samverkansavtalet och dess effekter för enskilda skolor och utbildningar och för elevers möjligheter att välja gymnasieutbildning. Denna del av studien utgår främst från ett antal intervjuer med skolplanerare, skoladministratörer och skolrektorer (20 till antalet), samt från information hämtad från olika slags dokument eller andra källor (exempelvis enskilda skolors hemsidor på nätet). Det bör understrykas att denna del av den föreliggande studien inte gör anspråk på vetenskaplighet i den meningen att tillräckligt många informanter intervjuats, erhållen information granskats ut validitetssynpunkt eller de flesta relevanta dokument konsulterats. Med all sannolikhet kunde den bild som här tecknas av den kontext i vilken vi måste förstå elevströmmar och skolors och utbildningars rekrytering över tid i Göteborgsregionen ha tecknats med betydligt mer detaljrikedom och skärpa. Inte desto mindre är det min tro att den bild som här ges i grova drag äger sin riktighet, under förutsättning av att man accepterar att den inte omfattar mer än en bråkdel av de olika bilder som kan ges av vilket inflytande den politiska, administrativa och sociala kontexten för regionens gymnasieskola utövar på skolornas rekrytering eller elevernas val av utbildning.

Urvalsproblem

För den statistiskt orienterade analysen i uppsatsen finns inget urvalsproblem, eftersom vi rör oss med totalpopulationer för de år som figurerar i analysen, dvs. alla gymnasieelever i alla skolor och på alla program. Vad gäller urvalsproblematiken för den andra, kvalitativa studien av gymnasieskolans kontext är saken inte så enkel. Intervjuerna omfattar nyckelpersoner i Göteborgsregionens centralförvaltning (ansvarig för intagningsenheten), Göteborgs skolförvaltning (skolchef, tjänstemän med ansvar för planering, kvalitetsutveckling internationalisering, information), skolchefer i vissa kranskommuner (Kungsbacka, Partille, Mölndal, Härryda), rektorer (två för fristående skolor, åtta för kommunala skolor).

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR UPPKOMSTEN AV ETT KONKURRENSFÄLT

Som en inledning till undersökningens resultatdel följer här några aspekter av vad jag kallar konkurrensens förutsättningar. Detta vida begrepp innefattar allt från regionens geografi till den inställning enskilda rektorer kan tänkas ha när det gäller värdet av att aktivt marknadsföra sin skola. Beskrivningen bygger delvis på intervjumaterial och rör sig hela tiden mellan en beskrivning av just förutsättningar – till exempel skolornas geografiska placering – till en redovisning av hur man inom regionen i praktiken förhåller sig själva idén att konkurrera, vilket i och för sig också kan sägas vara en förutsättning, men likväl även ett resultat av andra, mer grundläggande förutsättningar.

Jag vill här passa på att föregripa en del kritik som detta avsnitt i viss utsträckning förtjänar. Som jag nämnde i inledningen är gymnasieskolan ett otroligt komplext och sammansatt fenomen; skolor byter rektorer, utbildningar ändrar innehåll, antagningsprinciper varierar mellan skolor och ändras år från år. Någon som själv har en yrkesmässig relation till Göteborgsregionens gymnasieskola – till exempel lärare – har tveklöst en oändligt mycket rikare och mer exakt kunskap än jag lyckats skaffa mig när det gäller de delar av gymnasieskolan som han eller hon arbetar med. Det jag lyckats få fram i mina intervjuer och genom sökande i dokument kan inte bli annat än ett skrapande på ytan. Syftet är här dock att få en helhetsbild snarare än en exakt bild av detaljer.

Även den som arbetar inom gymnasieskolan har givetvis en bild av regionens gymnasieskola i sin helhet. Den sociolog vars teorier här används som utgångspunkt, Pierre Bourdieu, menar dock att varje sådan bild är färgad, eller kanske till och med helt och hållet ett resultat av, den position man själv intar i förhållande till det fenomen man uppfattar (här Göteborgsregionens gymnasieskola). Inte bara på så sätt att man betraktar detta fenomen från ett visst håll, utan också i den meningen att man själv vill något, och har olika typer av band till det man tänker på, vilka utan att man har möjlighet att värja sig, ligger till grund för den bild man formar. Bourdieu hävdade att möjligheten till objektivitet förutsätter att den sociologiska kunskapen om den värld sociologen studerar också innefattar en sociologisk medvetenhet om villkoren för sin egen produktion och hur dessa villkor formar kunskapen. I den meningen strävade han efter att nå fram till, vilka på grund av en vetenskaplig metod som innefattade en konstant självreflektion, utgjorde en kunskap som helt enkelt var objektiv – eller åtminstone betydligt *mer* objektiv än andra.¹⁹ Den beskrivning av Göteborgsregionens gymnasieskola jag ger här får ett värde snarast genom att den ges utifrån en *annan*, och dessutom i vissa avseenden mycket välinformerad, position, än den som lärare och skoladministratörer har. Mitt intresse för gymnasieskolan, som just är ett intresse *för* gymnasieskolan och inte ett intresse *i* gymnasieskolan, är troligtvis ganska väsensskilt från såväl politikers, lärares, skolchefers och journalisters respektive intressen.

Regionens geografi²⁰

Göteborgsregionen består av de 13 kommunerna Kungälv, Härryda, Partille, Stenungsund, Tjörn, Ale, Lerum, Lilla Edet, Göteborg, Mölndal, Kungälv, Alingsås och Öckerö. Göteborgsregionen hade ungefär 30000 elever i gymnasieskolan 2001. Dessa var fördelade på drygt 40 gymnasieskolor, varav 18 var fristående. Ungefär 40 procent av eleverna gick i årskurs ett, och 30 procent i vardera årskurs två och tre.

¹⁹ En viktig del i denna metod är ett explicit reflexivt förhållande till den position varifrån man betraktar ett fenomen. Den bästa beskrivningen av hur detta går till ger Bourdieu i sin *Pascalian Meditations*, 2000.

²⁰ I detta och följande avsnitt är som regel inte källreferenser utsatta för den information som texten bygger på. Denna information härstammar dock antingen från kommunala dokument om gymnasieskolan eller från intervjuer med de personer som intervjuats i samband med undersökningen.

Beskrivningen av skolornas rekrytering kommer för det mesta att begränsas till de omkring 8500 elever som läste i årskurs två 2001.

Av de många sinsemellan beroende faktorer som bestämmer en gymnasieskolas rekrytering av elever, är dess läge förmodligen en av de mest uppenbara. Elever tenderar att läsa på skolor som ligger nära den plats där de bor, och boendet i Göteborgsregionen är starkt segregerat. Det är därför nödvändigt att ha en bild av gymnasieskolornas geografiska kontext, för att förstå deras position i det rum av gymnasieutbildningar som vi kommer att beskriva i denna undersökning.

Området kring Göteborgs centrum, som något förenklat kan avgränsas till de områden som kan nås med spårvagnsnätet, innehåller på en liten yta de största polariteterna inom Göteborgsregionen som helhet. Här är såväl starka sociala grupper²¹ (exempelvis företagsledare, läkare, universitetslärare och jurister) som svaga grupper (till exempel arbetslösa och nyligen invandrade) överrepresenterade. Kortfattat kan man säga att innerstaden präglas av närvaron av kulturellt starka grupper, medan svaga grupper är koncentrerade till förorter norr om stadskärnan. Som exempel kan nämnas att av eleverna som gått ut grundskolan i Göteborgs kommun kommer ungefär 7 % från hushåll där ingen av föräldrarna har arbete, vilket är mer än dubbelt så stor andel som för de flesta av regionens övriga kommuner. Samtidigt kommer bara ungefär 10 % av dessa elever från hushåll där den dominerande yrkespositionen²² räknas som kvalificerat arbete, vilket är den lägsta andelen i regionen.

När man lämnar spårvagnsnätets räckvidd hamnar man, i stort sett oavsett riktning, i villa- och radhusområden. Kontrasten är ofta stor mellan de ibland slitna höghusen vid spårvagnsnätets ändhållplatser och de områden man kommer till om man byter till buss och åker en liten bit. Många av de som bor i dessa områden är ekonomiskt välbeställda, samtidigt som de saknar det kulturella kapital som i högre grad karaktäriserar grupperna i Göteborgs centrum. Ale, Mölndal, Lerum, Partille och Härryda, som ligger relativt nära Göteborg, utgörs till stor del av områden med denna typ av sociodemografi (se Tabell 1 och Tabell 2 i appendix). I dessa kommuner är till exempel andelen elever från hushåll hänfödda till gruppen högre tjänstemän i privat sektor (ca. 10 %) högre än i Göteborg (ca. 6 %).

När man rör sig bort från Göteborgs centrum sker successivt ett skifte mot, å ena sidan, glesbefolkade områden med en sociodemografi präglad av en relativt hög andel bönder, fiskare och lantarbetare och, å andra sidan, de mindre tätorterna Alingsås, Kungälv, Stenungsund och Kungälv, med en vad gäller gymnasieskolan hög grad av autonomi relativt Göteborg, och en sociodemografi präglad av det lokala näringslivet (se tabell 1 och 2 i Appendix). I dessa kommuner är andelen elever från hushåll hänfödda till kategorin kvalificerade arbetare hög, ungefär 17 % i Kungälv och Stenungsund, vilket kan jämföras med ungefär 10 % i Göteborg.

Samverkansavtalet

I området kring Göteborg deltar de 13 kommunerna i kommunförbundet Göteborgregionen (GR) sedan mitten av nittioalet i en allt mer omfattande samverkan kring bland annat gymnasieskolan. Elever inom samverkansområdet har stor frihet att söka till gymnasieutbildningar i andra kommuner än där de bor. Vidare innebär samverkansavtalet bland mycket annat en reglering av interkommunala ekonomiska ersättningar, samarbeten kring vissa dyra gymnasieprogram och en förbindelse att inte starta nya utbildningar inom kommunen utan godkännande från övriga kommuner inom GR.²³

²¹ Med ”starka” grupper avses här helt enkelt grupper som antingen har särskilt hög utbildning, särskilt höga inkomster eller yrken i beslutande eller ledande ställning.

²² Härmed menas den yrkesposition som intas av den förälder som i den här använda klassificeringen hamnar ”högst”; se vidare förklaringen i Appendix av den i studien använda sociala klassificeringen.

²³ Samverkansavtalet för olika tidpunkter återfinns på www.grutbildning.to

Samarbetet inom Göteborgsregionen har sitt ursprung i den sammanslutning av kommuner i Göteborgs närområde som bildades i samband med gymnasieskolans kommunalisering i början av 90-talet. De flesta kommuner runt Göteborg blev i samband med gymnasiereformen 1991 tvungna att låta elever söka gymnasieutbildningar i andra kommuner, framför allt i Göteborg, eftersom de på grund av sin litenhet omöjligt kunde erbjuda alla nationella program inom kommunen. Då elever läser på gymnasiet i en annan kommun än där de bor, måste de två kommunerna komma överens om hur mycket pengar kommunen där eleven valt att läsa skall få av kommunen där eleven bor. Eftersom Göteborg är den enda kommun i Göteborgsområdet som har alla nationella program, hade de övriga kommunerna ett svagt utgångsläge för förhandlingar om prissättning. Detta är sannolikt orsaken till att kranskommunerna gick samman - de såg en möjlighet att minska Göteborgs dominans genom att uppträda som en enad förhandlingspartner.

Göteborgs kranskommuner har mer gemensamt än närheten till Göteborg. De är alla relativt små och hade, då samarbetet inleddes, en eller högst två gymnasieskolor vardera. Även politiskt har många kranskommuner mer likheter med varandra än med Göteborg, som historiskt sett är en arbetarstad där socialdemokraterna har en stark ställning. Kranskommunerna, med sina vidsträckta villaområden, hyser en stor del av regionens ekonomiskt starka medelklass, vilken i större utsträckning röstar borgerligt. Något annorlunda är det för kommunerna lite längre från Göteborg vilka snarast kan karaktäriseras som industri- eller lantbrukskommuner, med hög andel bönder (upp till 6 %) eller arbetare (se ovan och tabell 1 och 2 i Appendix).

Det finns i Göteborg en lång tradition av politisk vilja till samförståndslösningar,²⁴ vilket sannolikt var en bidragande orsak till att diskussionerna mellan Göteborgs kommun och de samarbetande kranskommunerna i mitten av 90-talet formaliserades i ett samarbete om gymnasieskolan inom kommunförbundet Göteborgsregionen. En förutsättning var att Göteborg inte fick ett inflytande i regionsamarbetet som stod i proportion till kommunens storlek. I motsats till i Stockholm, där något motsvarande samarbete inte kommit till stånd, har Göteborgs skolpolitiker accepterat en något lägre grad av inflytande än vad kommunstorleken skulle kunna motivera. I de grupper där representanter från regionens kommuner möts innehar Göteborg alltid ordförandeposten, men har utöver den makt detta innebär inga formella instrument för att egenmäktigt bestämma regionsamarbetets innehåll. Samarbetet inom GR vilar på politiska visioner om bland annat en gemensam arbetsmarknad, valfrihet för eleverna, välgörande konkurrens mellan gymnasieskolor samt besparingar genom samordning av driften av dyra gymnasieutbildningar. I intervjuer har det visat sig att denna bild kan kompletteras med visioner på tjänstemannanivå om samarbetet som en möjlighet att stå emot konkurrensen från de allt fler friskolorna.

Antagningssystemet

Ur elevernas synvinkel är den tydligaste konsekvensen av samarbetet de stora möjligheterna att välja gymnasieskola utanför hemkommunen. Reglerna för intagningen till gymnasieskolan har ändrats flera gånger under perioden mellan 1995 och 2002. Under åren 1997-98 gällde fortfarande närhetsprincipen, vilket inom en kommun betydde att elever som bor nära en skola hade förtur när platserna inte räckte till. Eleverna kunde söka till utbildningar i en annan kommun, men detta prövades från fall till fall av den mottagande kommunen. Friskolorna hade då, liksom nu, fullständig frihet att ta in elever enbart på avgångsbetyg från grundskolan. I detta regelsystem fanns det två sätt att försäkra sig om en plats på en viss skola: antingen kunde man söka till en friskola (och hoppas att man hade tillräckligt höga grundskolebetyg för att komma in), eller så fick man söka ett program som bara fanns på den skola där man vill gå, eventuellt med hopp om att senare kunna byta till det program man egentligen vill gå på (inom samma skola, eller inom samma kommun).

²⁴ Detta är en utbredd uppfattning bland såväl intervjuade tjänstemän som intervjuade skolpolitiker i regionen. Göran Johansson, socialdemokratisk ordförande i Göteborgs kommunstyrelse, ger uttryck för en liknande uppfattning i en intervju i tidningen Södermalmsnytt där han (en "institution" och "Göteborgs starke man" enligt tidningsartikelns ingress) ställer kommunalpolitikerns och näringslivets i Göteborg gemensamma strävan för regionens bästa mot Stockholmspolitikens splittring och konkurrens (Södermalmsnytt, 8, 28 februari – 3 mars, 2004).

Åren 1999-2001 undantogs de kommunala skolorna Hvitfeldtska och Schillerska från närhetsprincipen i Göteborgs kommun, eftersom dessa skolor är de enda kommunala skolorna i Göteborg med stadigt högt söktryck. Istället infördes följande system: för varje program valdes lika många elever ut på grundval av poäng som det totalt fanns platser på programmet inom kommunen. Dessa rangordnades. Sedan togs elever in på poäng enligt förstahandsval till hälften av platserna på varje utbildning. De återstående platserna till dessa två skolor lottades ut bland dem som klarat programgränsen inom kommunen.

År 2002 försvann närhetsprincipen (med undantag för det individuella programmet) helt inom Göteborgsregionen. Mellan kommuner blev därmed alla elever likvärdiga i den bemärkelsen att urvalet av elever till en utbildning med fler sökande än platser inte på något vis skulle baseras på var eleverna bor. Om en enskild kommun har samma utbildning på flera olika skolor säger dock avtalet inom GR inget om hur eleverna skall fördelas mellan dessa. Detta hade dock under den period vi studerar bara betydelse för Göteborg och Kungälv eftersom de var de enda kommuner som då hade samma program på flera olika skolor. I Göteborg hade eleverna 2002 möjlighet att söka både skola och utbildning och man använde sedan lottning till hälften av alla platser och betygsintag till övriga. I Kungälv (som har borgerligt styre) hade man ett regelrätt poängintag, det vill säga att de elever med högst betyg hade företräde vad gäller val av skola.

Skolornas arbete med profilering

Parallellt med att gymnasireformen givit skollärare större möjligheter att variera och förändra programutbudet har samarbetet i GR fört med sig vissa begränsningar i detta avseende. Inom GR finns en regel som säger att en ny inriktning²⁵ eller ett nytt specialutformat program måste anmälas till den centrala administrationen senast på våren året innan utbildningen skall starta. Skolchefsgruppen och utbildningsgruppen tar sedan ställning till om den nya utbildningen skall få startas. Detta ställningstagande görs på grundval av den nya utbildningens möjlighet att tillföra ett nytt alternativ relativt befintliga gymnasieutbildningar i den del av GR där den nya utbildningen skall startas. En viktig fråga är även hur dyr den nya utbildningen kommer att bli, eftersom alla regionens kommuner måste vara beredda att betala den kommun som driver den nya utbildningen när elever från den egna kommunen söker den. Man försöker även att undvika att program startas som på ett uppenbart sätt konkurrerar med redan existerande program. Åtminstone i Göteborgs kommun tycks dock denna centrala planering inte ha utgjort något större hinder för skapandet av profiler på gymnasieskolorna, mycket beroende på att sådana initiativ endast i undantagsfall tycks ha kommit från skollärarna själva.

Gymnasireformen skapar formellt sett möjligheter för kommunerna att ge skollärare stora möjligheter att själva planera långsiktigt för sin skola vad gäller programutbud och hur detta programutbud presenteras. Generellt sett tycktes dock inte kommunala skollärare då den här undersökningen genomfördes arbeta på detta sett. Det finns flera förklaringar till detta, men en är säkert att skolförvaltningen i Göteborg strävat efter att den kommunala gymnasieskolan skall fungera som en enhet, där eventuella förändringar syftar till att förbättra kommunens gymnasieskola totalt sett. Många skollärare har dessutom varit med länge och är därmed väl förankrade i ett arbetssätt som inte innefattar snabba, långtgående och kanske relativt kortsiktiga förändringar med syfte att locka elever till skolan.

Hur en viss skolläare kommit att hantera förändringarna inom gymnasieskolan bestäms av ett stort antal faktorer – den ekonomiska situationen för den kommun skolan befinner sig i, den politiskt valda kommunledningens inställning till gymnasieskolan (och speciellt till friskolor), vilken typ av område skolan ligger i, vilka program skolan har, och inte minst skollärens personliga bakgrund och erfarenheter. Inom Göteborgs kommun finns vissa gemensamma, mer eller mindre formaliserade ramar som alla skollärare måste arbeta inom. Man har lite pengar att fritt disponera över, de ekonomiska förutsättningarna för skolans verksamhet kan ändras med kort varsel, man har begränsad frihet när det gäller val av personal

²⁵ Det som nu kallas inriktningar kallades grenar fram till och med 1999.

och lokaler. Bara en av de fem intervjuade kommunala skolledare i Göteborg föreföll arbeta aktivt med programutbudet på sin skola. Skolledare verkar i första hand arbeta med den löpande driften av verksamheten, mindre med långsiktig strategisk planering.

Skolornas arbete med marknadsföring

Intervjuade skolledare ansåg i allmänhet att arbete med marknadsföring inte får kosta speciellt mycket pengar. Eventuella reklamutskick togs oftast fram inom skolans egen organisation, och man anlätade inte en reklambyrå för marknadsföring. Istället deltog alla kommunala skolor i den gemensamma gymnasieadministrationens reklamkampanjer, och på gymnasiemässan. Flera rektorer tycktes inte ha funderat särskilt över marknadsföring och profilering. Även om det skett förändringar, hade dessa frågor ganska låg prioritet.

Som exempel kan nämnas att rektorn på Sigröd Rudebecks gymnasium som förvaltar en av de gymnasieskolor som har särskilt hög social rekrytering i regionen, knappast arbetar aktivt med marknadsföring. Han var en kort period orolig för konsekvenserna av gymnasiereformen, men det visade sig snart att den resulterade i ett *ännu* större söktryck än tidigare – ingen orsak till oro när det gäller rekrytering alltså.

Rektorn på Hvitfeldtska gymnasiet – en gammal skola mitt i centrum – är på vissa sätt typisk för inställningen till konkurrens bland skolledare för kommunala gymnasieskolor i Göteborg. Han ser den kommunala gymnasieskolan som en ”bukett med blommor” vars färger harmonierar vackert med varandra. Rektorn tycks inte ligga bakom skolans programutbud, men har skapat skolans slogan ”traditionsrik miljö för vetgiriga”. Detta är dock snarare en beskrivning av det skolan faktiskt är, än ett led i något förändrings eller profileringsarbete.

En kontrast till skolledarna på kommunala skolor i Göteborgs kommun är rektorn vid Hulebäcksgymnasiet i Härryda, en av Göteborgs kranskommuner. Hulebäcksgymnasiet skiljer sig från de flesta andra skolor genom att skolledaren arbetar intensivt, och framgångsrikt, med marknadsföring. Rektorn är samtidigt skolchef och har bra koll på profil, marknadsföring, undervisningens innehåll och pedagogiska visioner, vilket tycks gett resultat.

Samverkansavtalet i ett kommunalt perspektiv

Ur kommunernas synvinkel innebär samarbetet dels att man blir tvungen att acceptera elevströmmar både in och ut ur kommunen, men också att man får möjlighet att påverka etableringen av nya utbildningar som kan konkurrera med den egna kommunens. En annan viktig fråga inom regionsamarbetet är möjligheten att tillsammans dela på de stora kostnader, och inte minst risker för ännu större kostnader, som det kommit att innebära att driva många av de yrkesförberedande gymnasieprogrammen, till exempel industriprogrammet, fordonsprogrammet och byggprogrammet. Man för inom GR en diskussion med företrädare för näringslivet (till exempel i form av branschorganisationer) där man försöker erbjuda de utbildningar som arbetsmarknaden kräver. För att även mindre kommuner skall ha möjlighet att driva yrkesutbildningar har man inom regionen ett avtal om ”kostnadsgaranti”, vilket innebär att den kommun som driver utbildningen, om det skulle bli tomma platser på det dyra yrkesförberedande programmet, får ersättning från regionens andra kommuner för sina merkostnader.

Samverkansavtalet mellan kommunerna innehåller en överenskommelse om priser för alla utbildningar. Priserna bygger på ett medelvärde av kommunernas kostnader (det högsta och det lägsta värdet undantaget, fast Göteborg alltid måste vara med). En intressant effekt av detta system är att Göteborgs kommun, på grund av sina låga kostnader, får betala mer för elever som lämnar kommunen än vad samma

elev skulle ha kostat om hon hade gått kvar. Eftersom det motsatta förhållandet gäller för kranskommunerna kan man säga att samverkansavtalet, åtminstone ur en rent ekonomisk synvinkel, gynnar elevströmmar in i Göteborgs kommun.

Det är framför allt skolchefer, varav det finns 13 i regionen, och kommunala skolledare, varav det finns ungefär 40, som förutom kommunpolitiker på regionnivå har möjlighet att påverka gymnasieskolan på ett övergripande plan.²⁶ Många av dem har arbetat länge inom gymnasieadministrationen, och känner därför varandra personligen. Även de som inte varit med så länge har, kan man anta, lärt känna varandra genom de rätt frekventa mötena. På dessa möten åligger det skolcheferna att informera övriga om sin egen verksamhet. Man diskuterar gemensamma frågor, kring vilka man samarbetar, och detta gör att konkurrensen mellan kommuner och kommunala skolor hela tiden sker i ljuset av ett samförstånd. Utöver det formella samverkansavtalet har det uppstått informella regler för på vilket sätt man ”får” konkurrera, och vad som är förbjudet. Det är till exempel, enligt en skolchef, ”tillåtet” att skicka information och reklam till elever så länge de inte valt utbildning; efter valet låter man dock bli. Ett annat exempel är det faktum att Hulebäcksgymnasiets rektor ordnar middagar för potentiella elevföräldrar, och lägger pengar på reklam i radio och TV; flera skolchefer och kommunala skolledare har uttryckt sitt ogillande gentemot detta – det är *inte* tillåtet.²⁷

På det hela taget strävar man, åtminstone officiellt sett, efter att undvika verklig konkurrens mellan kommunala skolor, det vill säga konkurrens där två skolor har samma ”produkt”, och eleverna kan antas välja den skola vars produkt de tycker är bäst. Istället konkurrerar man genom att skapa nya valmöjligheter.

De politiska visionerna för samarbetet inom Göteborgsregionen är inte alltid i perfekt samklang med de praktiska och inte minst ekonomiska realiteter som tjänstemännen i sitt dagliga arbete måste hantera. Från politiskt håll vill man värna om elevernas valfrihet och en konkurrens man hoppas skall leda till effektivare och bättre verksamhet, vilket innebär att man generellt sett är positiv till friskolor. Från tjänstemannahåll är man dock ofta direkt negativ till friskolor. Man menar att friskolorna inte tillför något, i och med att de allra flesta friskolor bara erbjuder NV- och SP-programmen, och att de dessutom har konkurrensfördelar jämfört med kommunala skolor genom sin frihet vad gäller just programutbud, lokaler och personal. Fram till 2003 har dessutom friskolorna fått betydligt högre ersättning per elev än till exempel de kommunala skolorna i Göteborgs kommun (eftersom ersättningen till friskolor baserats på ett nationellt genomsnitt, som ligger högre än Göteborgs skolpeng).

Administrationen av gymnasieskolan

Gymnasieadministrationen i Göteborg, och speciellt dess skolchef tycks ha stor betydelse för i stort sett allt som har med gymnasieskolan att göra i Göteborgs kommun. Gymnasiereformen lämnade ett stort utrymme för kommunerna att själva dra upp riktlinjer för gymnasieskolan. I Göteborg har man från politiskt håll en stark tro på konkurrens som förbättrande kraft, kombinerat med en öppenhet för samarbete över kommungränsen. Men det tycks vara så att tjänstemän inom administrationen har ganska stor frihet när det gäller hur politikernas visioner skall konkretiseras. Det finns också en frihet att själva ta initiativ, något som ofta sker. Av intervjuer med skolledare att döma, verkar det som om skolförvaltningen ofta lyckas få politikerna välvilligt inställda till sina idéer, och att dessa ofta blir verklighet genom politiska beslut.

²⁶ Rektorerna på fristående gymnasieskolor kan givetvis också påverka gymnasieskolan; dock snarast indirekt, genom den egna skolan. Det måste nämnas att det existerar samarbete mellan de fristående skolorna, och även i viss utsträckning samverkan mellan de fristående gymnasieskolorna och Göteborgsregionen. Tyvärr har det dock inte varit möjligt att fördjupa sig i detta i den här uppsatsen.

²⁷ Kanske finns även regler för hur man får bryta mot de oskrivna reglerna. En skolchef berättar att han skickade information efter det att eleverna valt, till de elever som valt skolor i hans kommun i andra hand, väl medveten om att man inte ”fick” detta, men samtidigt övertygad om att övriga skolchefer gjorde på samma sätt (vilket de eventuellt inte alls gör).

Från politiskt håll vill man att skolor skall konkurrera med varandra, för att de totalt sett skall bli bättre, men gymnasieadministrationen i Göteborg att döma av de intervjuer som gjorts samtidigt begränsat konkurrensen mellan kommunala skolor är starkt begränsad i en strävan att motverka vad som uppfattas som konkurrensens destruktiva konsekvenser.

När det gäller regionens andra kommuner kan man säga att Mölndal och Partille befinner sig i en liknande situation. I båda dessa kommuner väljer en ganska stor andel av eleverna att läsa på gymnasiet i en annan kommun, främst Göteborg. Båda kommunerna har också drabbats ekonomiskt av detta, eftersom gymnasieorganisationen inte kunnat anpassas i samma takt som eleverna försvunnit. Ingen av de båda skolcheferna är heller beredda att i så hög utsträckning som nu övergå från att bedriva gymnasieundervisning till att köpa gymnasieundervisning från andra kommuner. I viss utsträckning tycks detta vara en fråga om prestige, eller åtminstone om att behålla kontrollen över kommunens pengar.

Skolcheferna för dessa kommunerna har, vad gäller tänkande i termer av marknadsföring och profilering, likheter med skolledare för kommunala skolor i Göteborg, även om man i och för sig då intervjuerna för denna uppsats gjordes, 2003, lite yrvaket kanske, börjat arbeta mer aktivt för att locka elever till den egna kommunen. Intervjuade skolchefer kunde säga att "den bästa reklamen är att ha en bra skola", och förlitade sig vad gäller marknadsföring på informella kontakter (elever pratar med andra elever) och på det gemensamma marknadsföringsarbetet av den kommunala gymnasieskolan inom GR på samma sätt som kommunala skolledare förlitade sig på kommunens marknadsföringsarbete. Som kontrast kan man återigen nämna Härrydas skolchef som inte alls förlitade sig på den gemensamma marknadsföringen inom GR. På en rad olika sätt har han lyckats skapa ett stort söktryck till skolan, vars elevantal, på bekostnad av bland annat Mölndal och Partille, nästan fördubblades mellan 1997 och 2001.

Diskussion

En av de viktigaste slutsatserna man kan dra av de ovanstående resonemangen är att gymnasieskolan på det stora hela inte är så konkurrensutsatt som den oftast framställs. Den förmodligen viktigaste orsaken till detta, om man kan tala i termer av orsaker, är att det praktiskt sett är omöjligt för de flesta elever att resa till annat än en den bråkdel av regionens utbildningar som ligger i närheten av den plats där de bor. Dessutom tycks man från kommunalt håll inte speciellt entusiastiskt över att utsätta de egna skolorna för intern konkurrens. Om den explicita konkurrensen mellan kommunala skolor tycks vara ganska liten, finns det trots allt ett tydligt undantag, och det är Hulebäcksgymnasiet, vars rektor anstränger sig att konkurrera så långt som det är möjligt.

I övrigt tycks den konkurrens som ändå existerar finnas på två andra plan. Dels har det startats ett antal friskolor, vars rektorer knappats tar någon notis om huruvida de tar elever från kommunala skolor eller inte. Effekterna av dessa etableringar har dock blivit ganska blygsamma, eftersom det totala antalet elever under perioden ökat nästan precis lika mycket som antalet elever i friskolor har ökat. Den andra formen av konkurrens som är påtaglig är den mellan kommuner. Kommunala tjänstemän tycks i allmänhet ha ganska lite till övers för andra kommuners eventuella ekonomiska svårigheter. Detta kan tyckas svårbegripligt mot bakgrund av vad som tidigare sagts om GR-samarbetet, till exempel den anda av samförstånd som skulle präglade data. Det finns dock en tydlig skillnad mellan politiska visioner, realiserade i form av administrativa regler såsom samverkansavtalet, och hur dessa sedan hanteras i praktiken. De intervjuade tjänstemännen var alla positiva till samarbetet som helhet, men detta innebar dock inte att de var beredda att i varje enskilt fall utan kamp låta sin egen kommun stå tillbaka för regionala eller andra kommuners intressen. Möjligtvis skulle man kunna säga, med hänvisning till samarbetsavtalets uppkomsthistoria, att Göteborgs kommun utgör ett undantag från denna regel. Med detta som bakgrund, skall vi nu ta en titt på skolornas rekrytering.

GÖTEBORGSREGIONENS GYMNASIESKOLA

En beskrivning av Göteborgsregionens gymnasieskola kan struktureras enligt en rad olika principer. En möjlighet är att utgå från geografin, och dela in beskrivningen enligt regionens olika områden, en annan väg är att utgå från de skillnader som finns inom gymnasieskolan och studera könsaspekten för sig, och skillnader i rekrytering med avseende på grundskolebetyg för sig. Ytterligare en möjlighet är att studera de fristående skolorna för sig och de kommunala för sig. Ibland går flera av dessa strukturerande principer hand i hand, och då kan detta fungera som ett argument för att lägga större vikt vid just dem. Så ligger till exempel de flesta skolor med enbart studieförberedande program ganska nära Göteborgs centrum, och de visar sig i stor utsträckning vara fristående. Man kan även hitta flera gemensamma drag hos de många relativt stora skolor som ligger utanför Göteborg; de har till exempel alla ett brett programutbud – bredare än de stora skolorna i Göteborgs centrum, trots att flera av dessa har fler elever – och de har även likartad rekrytering.

Om man betraktar gymnasieskolan som ett fält av skolor, tycks det, med utgångspunkt just från att en rad strukturerande principer följs åt, vara möjligt att dela in dessa i grupper, varav en del i viss utsträckning utgör relativt autonoma delfält. Detta är ett ganska starkt påstående, som i princip betyder dels att dessa skolor i första hand förhåller sig till varandra, och att de, i den mån de strider, strider om samma sak; i det här fallet en viss typ av elever. En sådan grupp utgörs av skolor med enbart studieförberedande program. Förutom att de oftast har ganska få elever (färre än 300), bara studieförberedande program (med undantag för specialutformade program närliggande NV eller SP), oftast ligger i Göteborgs innerstad och är fristående, visar det sig att dessa skolor i viss utsträckning även har likartad rekrytering av studenter. De studenter som läser på dessa skolor har ofta höga betyg, är ofta flickor, sällan födda utomlands, och så vidare.

En annan grupp skolor med många gemensamma drag är skolorna med enbart yrkesförberedande program. Dessa skolor är ganska spridda geografiskt, och eftersom de yrkesförberedande programmen är mer olika varandra än de studieförberedande är denna grupp även mer heterogen när det gäller studentrekrytering. Framför allt kan denna grupp skolor delas in i de som huvudsakligen rekryterar pojkar, och de som huvudsakligen rekryterar flickor, vilket alltså helt hänger samman med skolans programutbud. Det är ganska ovanligt att skolor i denna grupp har ett programutbud som skapar en jämn könsfördelning, men det finns även sådana skolor.

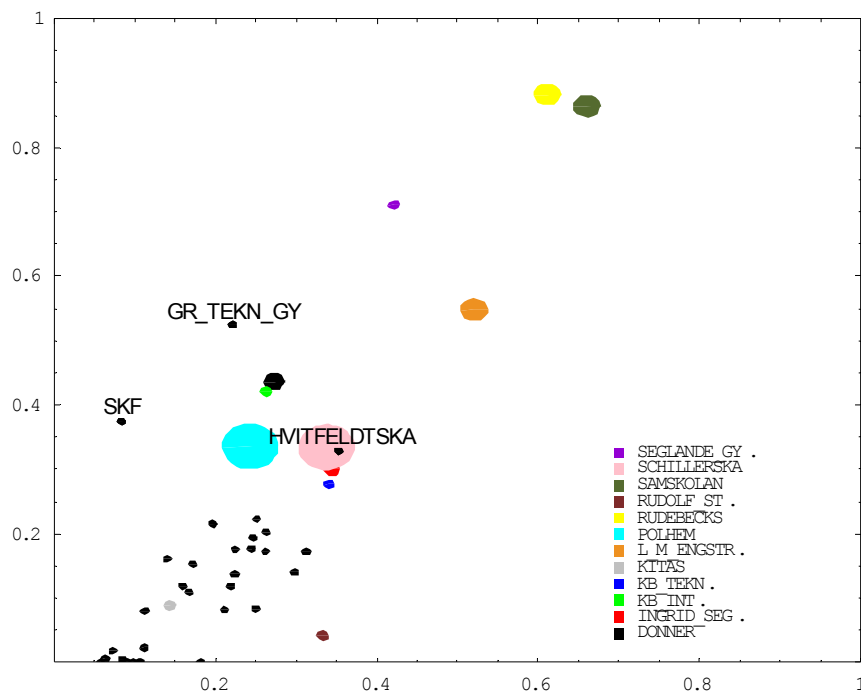
Det är huvudsakligen dessa två grupper, och kanske främst den första, som kan tänkas vara möjliga att studera som ett fält av skolor. Vad gäller regionens övriga skolor kan man hitta visst stöd för att skilja mellan de skolor som ligger i Göteborg, och de övriga. Skolor utanför Göteborg har nämligen dels generellt sett ett väldigt brett programutbud, och de har alla ungefär lika många elever. Mycket tyder dock på att de större skolorna inte på något meningsfullt sätt kan studeras som fält av skolor; på grund av att de har så många program, får de en så heterogen rekrytering att det är svårt att betrakta dem som enheter. Snarare kan enskilda program, eller kanske grupper av program, på en av dessa skolor urskiljas som en meningsfull kategori, som kan relateras till motsvarande program eller grupper av program på andra skolor.

För att återknytta till det grundläggande problemet, att på ett meningsfullt sätt strukturera det väldigt komplexa fenomen som gymnasieskolan är, kan man säga att gymnasieskolan består av ett antal lager, som ligger på varandra, och som vart och ett har en egen struktur. Ett sådant lager är indelningen av gymnasieskolan i olika skolor; ett annat är indelningen i olika program; ett tredje är geografin, ett fjärde uppdelningen mellan könen, ett femte uppdelningen mellan olika sorters rekrytering, och så vidare. Beroende på vilket plan man lägger sig, får man fram olika bilder av gymnasieskolan. Dessa bilder kan i olika utsträckning knytas till begrepp som socialt rum och fält, och de kompletterar varandra; gymnasieskolan är inte summan av alla dessa bilder, men det närmaste man kan komma en beskrivning är att lägga dessa olika bilder sida vid sida. Den uppdelning jag gjort här, mellan skolor med studieförberedande program, skolor med yrkesförberedande program och övriga skolor skall därför inte tillskrivas en allt för stor betydelse. Uppdelningen är bara ett instrument för att göra gymnasieskolan begriplig.

Skolor med bara studieförberedande program

Tabell 3 i appendix innehåller de skolor som kommer att behandlas i detta avsnitt. Kriteriet för att hamna i denna grupp är att skolan inte har några yrkesförberedande utbildningar. Detta gör att skolornas storlek varierar rätt kraftigt. I tabellen syns även tydligt att denna grupp skolor växte kraftigt under perioden vi studerar, vilket nästan uteslutande beror på att nya fristående gymnasieskolor oftast hamnar i denna kategori.²⁸

Beskrivningen av denna grupp skolor, liksom senare de andra grupperna, kommer att ske i två steg. Först definieras gruppen i förhållande till resten av gymnasieskolan, sedan beskrivs dess interna struktur, med eventuella hierarkier och polariteter.

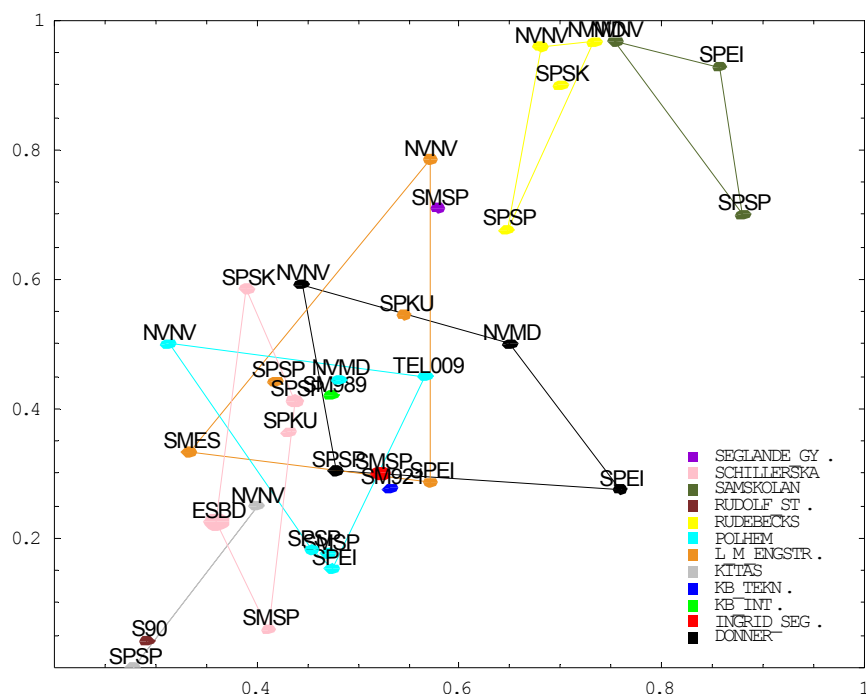
Graf 3. Jämförelse mellan gruppen skolor med bara studieförberedande program och regionens övriga skolor. Den horisontella positionen visar andelen elever med minst en förälder med mer än treårig högskoleutbildning. Den vertikala positionen visar andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 4,0. Punkternas storlek är proportionell mot antalet elever i årkurs två 2001. Skolornas namn är förkortade med ledning av vad skolorna vardagligt brukar kallas. De skolor som inte ingår i gruppen, dvs. de som inte bara har studieförberedande program, visas här som svarta prickar (storleken för dessa har inget med antalet elever att göra). Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Ett första steg mot att definiera denna grupp relativt övriga skolor kan utgå från skolornas hierarkiska rekrytering. I Graf 3 definieras en skolas position av två egenskaper hos rekryteringen; i vertikal led av andelen elever som hade ett grundskolebetyg högre än motsvarande 4,0, i horisontell led av andelen elever som hade minst en förälder med minst treårig högskoleutbildning. Här framgår att de flesta skolor i denna grupp skiljer sig från de övriga (markerade som svarta prickar) både med avseende på rekrytering av elever med höga grundskolebetyg, och med avseende på rekrytering av elever med högutbildade föräldrar. Gränsen är dock inte helt tydlig; två skolor med yrkesförberedande program, Göteborgsregionens och SKF:s tekniska gymnasier rekryterar elever med väl så höga betyg som vissa av de skolor vi tittar på här (vilket givetvis gör det motiverat att fråga sig i vilken bemärkelse dessa skolor skall räknas som yrkesförberedande snarare än studieförberedande, något jag skall återkomma till). Det gör även

²⁸ Gruppen har vuxit ytterligare sedan 2001, men denna utveckling kommer bara i undantagsfall tas upp här eftersom de register undersökningen bygger på bara sträcker sig fram till 2001. För att få maximal relevans för dagens gymnasieskola (år 2004) kommer data från 2001 att användas för de flesta statistiska beskrivningar; tidigare år kommer att användas för att studera förändring.

Hvitfeldtska gymnasiet, beroende på att denna skola har många fler elever som läser studieförberedande- än yrkesförberedande program.

Rudolf Steinerskolan tycks rekrytera en väldigt liten andel elever med höga grundskolebetyg. Detta beror dock på att denna skola är en Waldorfskola, och att många av eleverna här läst på en skola med Waldorfpedagogik även i grundskolan, och därför inte fått något betyg över huvud taget. Denna skolas position är därför ganska missvisande när det gäller elevernas tidigare skolframgång.

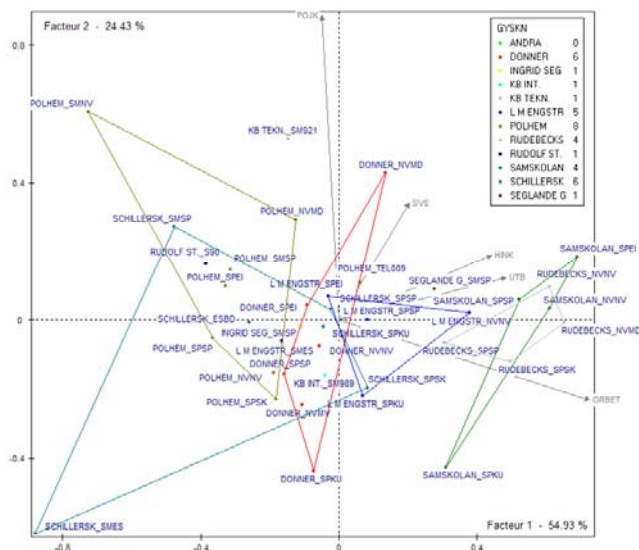

Graf 4. Jämförelse inom gruppen skolor med bara studieförberedande program. Den horisontella positionen visar andelen elever för vars föräldrar har en inkomst i den övre 10:e decilinen. Den vertikala positionen visar andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 4,0. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Graf 3 visar även att det finns stora skillnader inom gruppen av skolor med bara studieförberedande program. Graf 4, där bara skolorna i denna grupp visas, utgår från en kombination av skola och program, och tydliggör därmed hur skolorna förhåller sig till varandra inom gruppen. Här har samtidigt den horisontella axeln bytts ut från att visa rekrytering med avseende på föräldrarnas utbildning till att visa rekryteringen med avseende på föräldrarnas inkomst.

Den som blir tydligt i grafen är bland annat att Rudebecks och Samskolan skiljer sig avsevärt från de övriga skolorna, både när det gäller antagningsbetyg och föräldrarnas inkomster. Den struktur som framträder är att varje skola har en viss position i detta rum, samtidigt som de enskilda programmens rekrytering är fördelade på ett systematiskt sätt kring denna punkt. Det naturvetenskapliga programmet har alltid högst betygsmässig rekrytering, och det samhällsvetenskapliga lägst. I de fall skolan har ett estetiskt program rekryterar detta elever vars föräldrar har lägre inkomster än både det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga programmet. Rekryteringen till en viss utbildning är alltså en kombination av skolans och programmets positioner i ett rum av skolor respektive program.

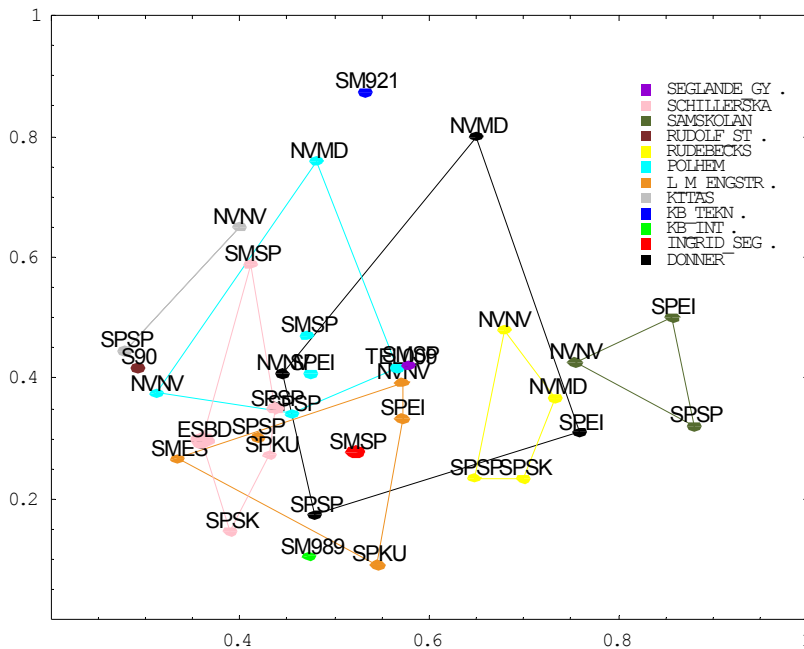
En viktig fråga i det här sammanhanget är i vilken mån denna struktur är konstant över tid (ett problem som kommer att behandlas utförligare i följande avsnitt). Det är en svår fråga, bland annat på grund av att vi bara har data för de nystartade friskolorna för ett enda år, men också på grund av att skolorna tenderar att förändra sina programutbud. Generellt kan man dock säga att Rudebecks och Samskolans positioner är förvånansvärt stabila.

Graf 5. Jämförelse inom gruppen skolor med bara studieförberedande program. Grafen bygger på en principalkomponentanalys av studentrekryteringen med avseende på grundskolebetyg, föräldrarnas utbildning, föräldrarnas inkomst, elevernas nationella härkost och elevernas kön. Variablerna är onormerade (eftersom alla har samma skala). Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Det finns ytterligare ett stort antal tekniker som kan användas för att analysera och beskriva de data vi har tillgängliga för denna grupp skolor (se Tabell 4). En del av dem visar en exakt men svåröverskådlig bild av materialet – det bästa exemplet här är korstabellen – medan andra ger en överskådlig bild, som å andra sidan inte innehåller så många detaljer. De bilder som använts hittills, ligger på en mellannivå. En mer syntetisk beskrivning kan ges med hjälp av en principalkomponentanalys (PCA). Graf 5 visar en sådan baserad på fem olika indikatorer för studentrekryteringen, vilket alltså ger denna graf större anspråk på att beskriva rekryteringen i sin helhet. Innebörden av en position i denna bild är dock betydligt svårare att tolka exakt, dels beroende på att metoden i sig gör att en samma position kan vara resultatet av en rad olika kombinationer av värden på de indikatorer som används, dels på grund av att konstruktionen av denna typ av graf är behäftad med ett antal val – Vilka indikatorer skall ingå? Skall variablerna normeras? Skall utbildningarna viktas efter relevans? – som får stor betydelse för grafens utseende.

Den bild vi får av relationen mellan de olika skolorna och utbildningarna har dock stora likheter med den vi fått av Graf 3 och Graf 4, med det viktiga tillägget att vi nu ser att det även finns en könsplaritet i denna grupp av skolor, och att denna är relaterad till program, snarare än skola. I denna graf ter det sig som att dessa skolor är ganska strikt hierarkiskt ordnade, med liknande interna strukturer, när det gäller relationen mellan programmen.

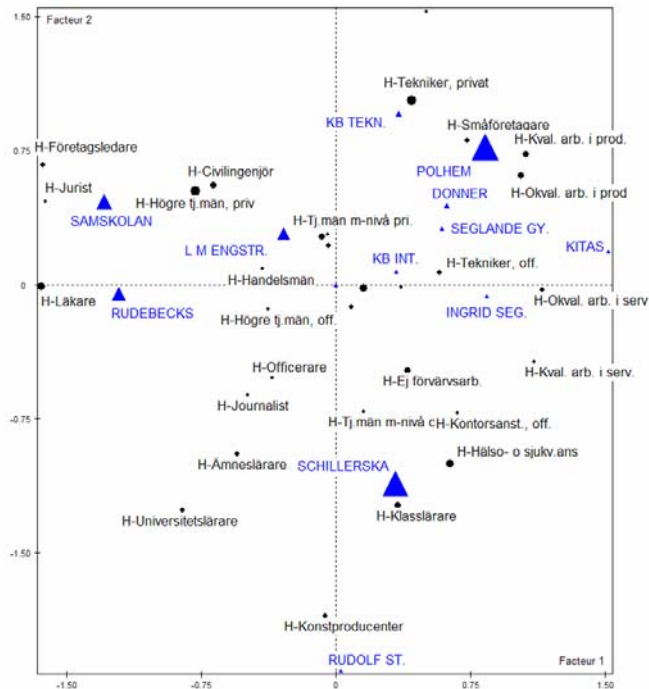
Graf 6. Jämförelse inom gruppen skolor med bara studieförberedande program. Positionen i vertikal led vidare andelen pojkar, positionen i horisontell led visar andelen elever med en föräldrar med inkomst i minst den övre 10:e decentilen. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Köns polariteten kan undersökas mer exakt med hjälp av Graf 6, där andelen pojkar är ställt mot rekrytering med avseende på inkomst. Här kan man relativt tydligt se att L M Engströms gymnasium generellt rekryterar fler flickor än pojkar, och att det motsatta gäller för Polhemsgymnasiet, men att detta är helt betingat av skolornas respektive programutbud. Med Graf 4 i minnet kan vi även dra slutsatsen att andelen pojkar har ett starkt samband med andelen elever med höga betyg; flickor får generellt sett högre betyg än pojkar.

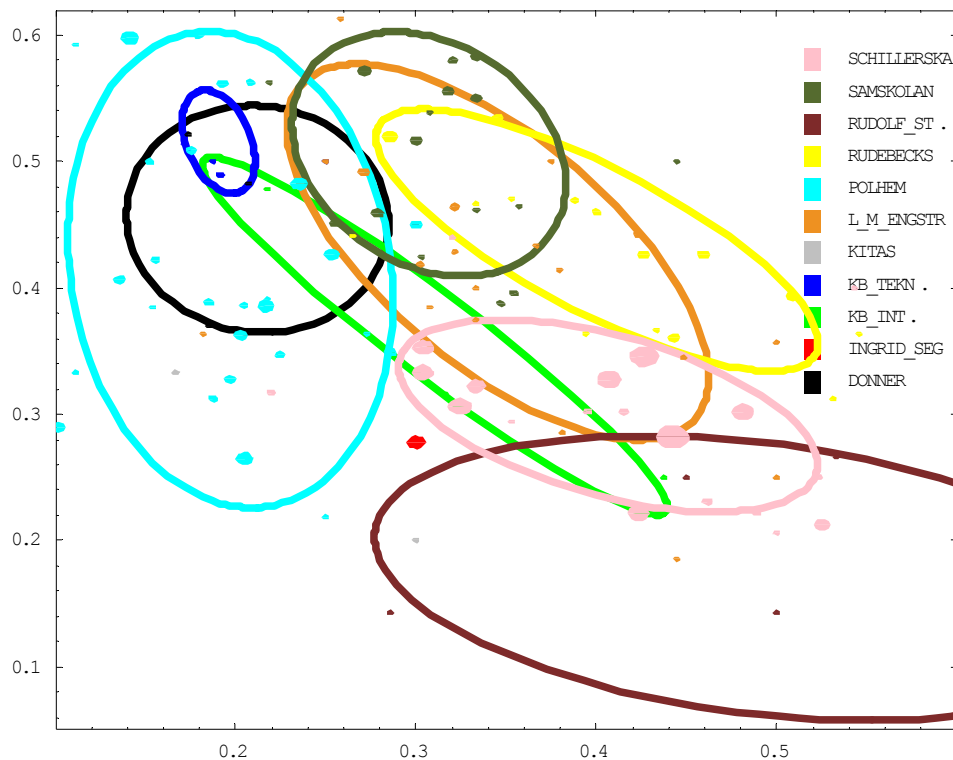
Ytterligare en aspekt av skolornas rekrytering, som är intressant men svårfångad, är vilka yrken elevernas föräldrar har. Detta är svårfångat på grund av att det finns så många yrken, och att de flesta yrken inte har något enkelt samband med någon eller några speciella gymnasieutbildningar. En generell bild kan dock ges med hjälp av korrespondensanalys (CA). I Graf 7 är skolorna relaterade till en klassificering av föräldrarnas yrken (och även deras utbildning) i 32 sociala grupper. Den struktur som framträder liknar den vi sett i de tidigare graferna (särskilt Graf 6), med en hierarkisk polaritet, och en andra polaritet mellan vad som i Graf 6 var kön, men här snarare kan tolkas i termer av en motsättning mellan kultur och teknik/ekonomi, där konstproducenter och ämneslärare står mot småföretagare och tekniker. Att denna polaritet tycks sammanfalla med köns polariteten betyder att det är flickorna i de "kulturella" grupperna, och pojkarna i de "tekniska/ekonomisk" grupperna som inom gymnasieskolan koncentreras till specifika utbildningar (estetiska och humanistiska program för flickorna, och tekniska program för pojkarna).

Tolkningen av Graf 7 är dock, som nämnts i metodavsnittet, problematiskt. På samma sätt som i Graf 5 (PCA) innehåller den bara en bråkdel av den information som stoppats in i analysen, och hur detta urval av information gått till kan bara kartläggas ungefärligt med utgångspunkt från en rad värden som skapas tillsammans med bilden i Graf 7 då man genomför analysen. Skillnaden relativt Graf 1, Graf 3, Graf 4 och Graf 6 som också bara visar en liten del av de samband som finns mellan skolor och utbildningar, är att vi i dessa grafer har full kontroll över vad de visar. Liksom i Graf 5 kan ett stort antal olika uppsättningar kombinationer av rekrytering resultera i exakt samma position i Graf 7.

På samma sätt som för Graf 5, men kanske än mer här, är de val som måste göras vid konstruktionen av grafen av avgörande betydelse. En aspekt av detta rör hanteringen av kategorier (i det här fallet sociala grupper och skolor) som innehåller ett litet antal individer; det är nämligen nödvändigt att dra en gräns när det gäller detta, för ju färre individer som en kategori innehåller, desto större är risken att denna kategori få orimligt stor betydelse för hela grafen. Här har gränsen dragits vid omkring 12 individer.

Graf 7. Enkel korrespondensanalys (CA) av skolorna med bara studieförberedande program. Skolornas rekrytering har relaterats till elevernas föräldrars sociala grupp, indelad i 32 kategorier. Endast elever för vilka information om förälders yrke finns i registret har tagits med i analysen. Vidare har endast sociala grupper och skolor där antalet elever utgjort minst 0,5% av populationen tagits med. Grafen bygger på data från årskurs två, 1997 – 2001.

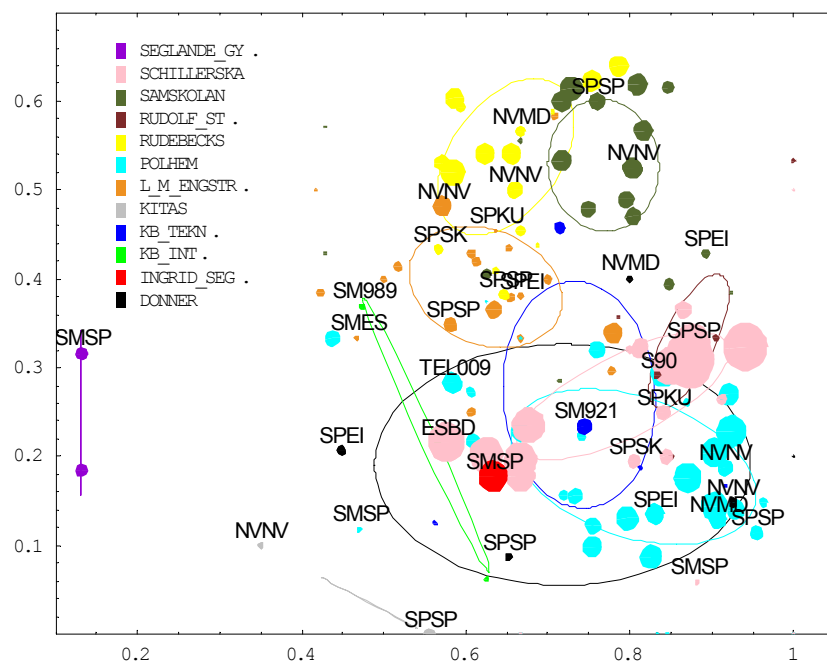
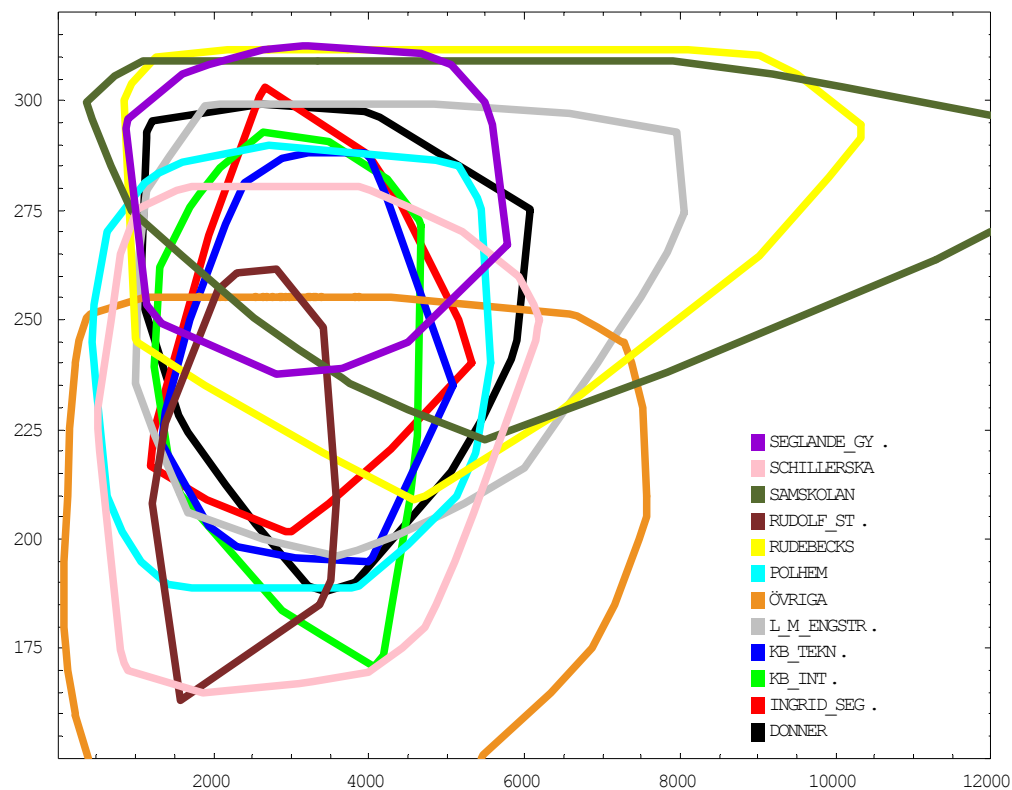

Graf 8. Grafen visar några skolors placering i ett rum där den horisontella positionen visar hur stor andel av de rekryterade eleverna som tillhör "kulturella" sociala grupper, och positionen i vertikal led visar hur stor andel av de rekryterade eleverna som tillhör "ekonomiska" sociala grupper. Ellipserna visar i vilken mån och på vilket sätt varje skolas utbildningar är spridda i detta rum. Grafen bygger på data från årskurs 2, 1997 – 2001.

På grund av dessa problem är det mycket svårt att ge en mer exakt bild av relationen mellan elevernas föräldrars yrken (eller sociala grupp) och gymnasieskolan. Det är dock möjligt att istället utgå från de undantag där yrkeskategorier faktiskt har en ganska specifik relation till gymnasieskolan (som också är konstant över tid). Läkare, universitetslärare, företagsledare och högre tjänstemän, är några av de grupper för vilka detta gäller. Under den period vi studerar är det i första hand till Rudebecks och Samskolan som dessa grupper står i en positiv relation. Tabell 5 visar hur stor andel av eleverna på dessa skolors naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga program som tillhör någon av dessa grupper, samt motsvarande andelar för övriga gymnasieskolan. Från tabellen står det klart att framför allt läkare är starkt överrepresenterade på dessa skolor.

Graf 8 är ytterligare ett försök att fånga den viktiga polariteten mellan kultur och ekonomi. Utgångspunkten för denna graf är hur man ibland i utbildningssociologiska sammanhang använder resultatet av korrespondensanalyser för att studera polariteten mellan ekonomi och kultur. Man brukar då utgå ifrån en intuitiv uppfattning om de sociala gruppernas position med avseende på denna polaritet, och med ledning av denna klassificera två mot varandra stående delar av det sociala rummet som en motsatsställning mellan "kultur" och "ekonomi". Här har denna intuitiva uppdelning konkretiserats genom att de sociala grupperna klassificerats (i den sociala klassificering som här används; se Appendix) som antingen "ekonomiska", "neutrala" eller "kulturella". Grafen visar andelen elever på skolorna som tillhör de på detta vis skapade "ekonomiska" respektive "kulturella" grupperna. Här har de sociala grupperna delats in i två klasser enligt den princip som brukar ligga till grund för tolkningen av korrespondensanalyser, och skolorna placerats i ett rum där de två axlarna definierats av andelen elever som tillhör "kulturella" respektive "ekonomiska" sociala grupper. Istället för att visa positionen hos var och en av skolornas utbildningar representeras positionen här av en ellips som visar spridningen mellan utbildningarnas positioner. Här blir det tydligt att Schillerska gymnasiet och Rudolf Steinerskolan i detta avseende skiljer sig ganska mycket från kanske i första hand Göteborgs Högre Samskola, medan Sigrید Rudebecks gymnasium intar en generell elitposition med rekrytering både från ekonomiska och kulturella grupper. Jämför man detta med utbildningarnas positioner i Graf 4 ser man att det är de elever som har högst betyg och störst mängd ekonomiskt och utbildningsmässigt kapital, från alla grupper, som i första hand hamnar på Sigrید Rudebecks gymnasium.

Det är just Rudebecks och Samskolan som, åtminstone fram till 2001, har exceptionell rekrytering, även jämfört med de fristående skolor som startat vid denna tidpunkt (Donnergymnasiet, Kitas gymnasium och Ingrid Segerstedts gymnasium). Ett sätt att ytterligare visa hur de skiljer sig är att på ett mer explicit sätt utgå från de individer skolorna rekryterar. Graf 9 bygger på information på individnivå om elevernas grundskolebetyg och deras föräldrars årsinkomst 2001. I denna bild framträder samma mönster som tidigare, att Rudebecks och Samskolan skiljer sig från mängden. Det vi ser i Graf 9 är att de elever med föräldrar som tjänar riktigt mycket, var starkt överrepresenterade på dessa skolor 2001, särskilt på Samskolan.

Med utgångspunkt från ett konkurrensperspektiv är det viktigt att även studera varifrån eleverna på de olika utbildningarna kommer – kanske i första hand om de tvingas resa en bit för att komma till skolan de läser på. Utbildningarnas horisontella position i Graf 10 ges av andelen elever på utbildningen som gått ut från grundskolan i samma kommun som gymnasieskolan ligger i.

Det är tydligt att av utbildningarna på dessa skolor intar Den seglande gymnasieskolan en extrem position, där nästan inga av eleverna kommer från Öckerö där skolan ligger. I övrigt kan man konstatera att det åtminstone för dessa skolor inte finns något entydigt samband mellan utbildningarnas sociala och deras geografiska rekrytering. Den geografiska rekryteringen hänger i betydligt högre utsträckning samman med program, där program som inte finns på så många skolor tenderar att ha bred geografisk rekrytering.²⁹

Vidare tycks av någon anledning de samhällsvetenskapliga programmen på dessa skolor, särskilt på Rudebecks, ha en något bredare geografisk rekrytering än det naturvetenskapliga programmet.

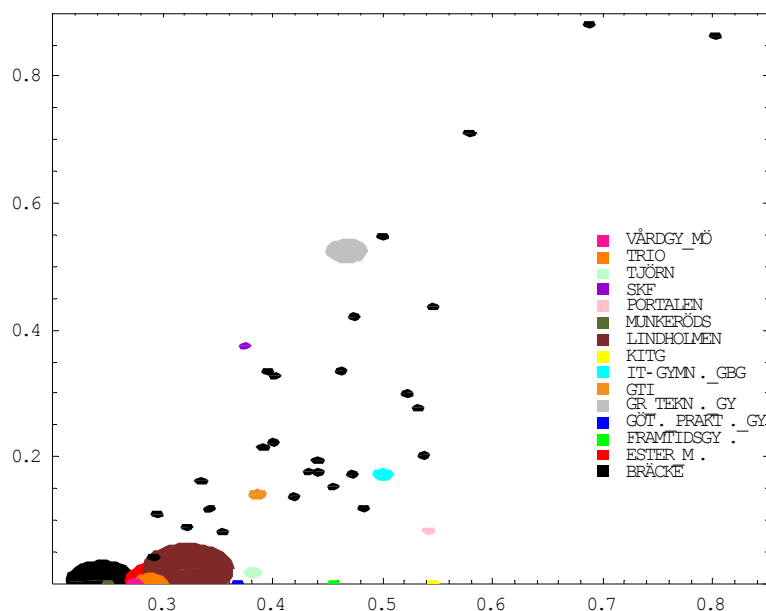
För att för ovanlighetens skull göra en liten djupdykning i orsakerna till en viss skolas geografiska rekrytering, kan man konstatera att L M Engströms gymnasiums relativt breda rekrytering hänger samman med att denna skola är kristen och därför har en betydande rekrytering från öar i skärgården – även utanför Göteborgs kommun – där det bor många kristna.

Skolor med bara yrkesförberedande program

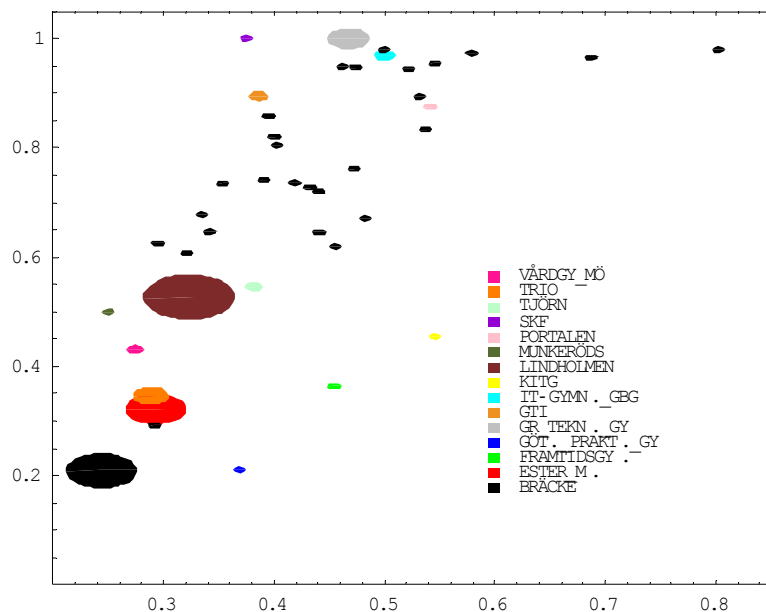
Vi går nu vidare genom att studera en helt annan sida av gymnasieskolan – de gymnasieskolor som helt saknar studieförberedande program. På samma sätt som för skolorna med bara studieförberedande program börjar vi med att på ett översiktligt plan studera hur den här gruppen skolor förhåller sig till övriga gymnasieskolan. Graf 11 visar skolornas positioner i ett rum definierat av elevernas grundskolebetyg och föräldrarnas utbildningsnivå. Här blir det tydligt att de mått som gav en relativt nyanserad bild av skillnaderna mellan de studieförberedande skolorna så att säga ”saknar mening” för de flesta av de skolor vi studerar här (som vi fortsättningsvis kallar yrkesförberedande skolor) – i stort sett inga av eleverna på dessa skolor har grundskolebetyg högre än motsvarande 4,0. Vi kan dock redan i denna graf skilja ut en grupp om fem yrkesförberedande skolor som tycks skilja sig från de övriga, just när det gäller rekryteringen av elever med höga betyg.³⁰

²⁹ Vad gäller geografisk rekrytering i allmänhet har det mått som används här (relationen mellan den kommun grundskolan eleven gått ut från ligger i, och kommunen gymnasieskolan ligger i) tyvärr många svagheter. Rekryteringen till skolor som ligger nära en kommungräns, vilket speciellt gäller de skolor som ligger i mindre kommuner, framstår som bredare än vad den i själva verket är. En fördel är dock att själva det faktum att eleven rör sig över en kommungräns har betydelse i sig, genom att det får ekonomiska konsekvenser för de inblandade kommunerna.

³⁰ Under analysens gång blev det allt tydligare att dessa skolor nog snarare hör hemma bland de studieförberedande skolorna. Det finns dock vissa saker som motiverar att de skall vara kvar i denna grupp – till exempel den ensidiga könsmässiga rekryteringen, och elevernas, relativt eleverna på de studieförberedande skolorna, blygsamma sociala ursprung.

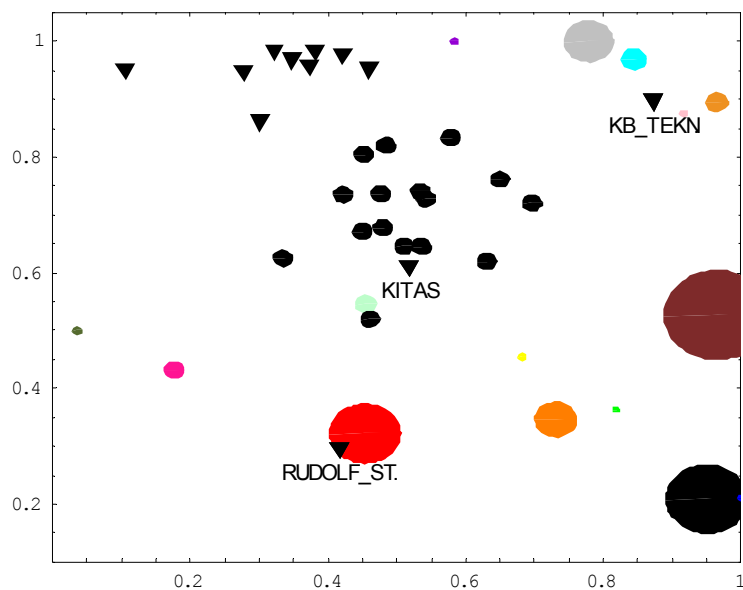

Graf 11. Bilden visar hur skolorna med bara yrkesförberedande program förhåller sig till övriga skolor. Den horisontella positionen visar andelen elever med minst en förälder med mer än treårig högskoleutbildning. Den vertikala positionen visar andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 4,0. Skolornas namn är förkortade, ibland med ledning av var skolorna vardagligt brukar kallas, och de skolor som inte ingår i gruppen, dvs. de som inte bara har yrkesförberedande program, visas här som svarta prickar (storleken har inget med antalet elever att göra). Det är uppenbart att andelen elever med betyg högre än motsvarande 4,0 inte är ett bra mått för de flesta av dessa skolor (se graf 9). Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

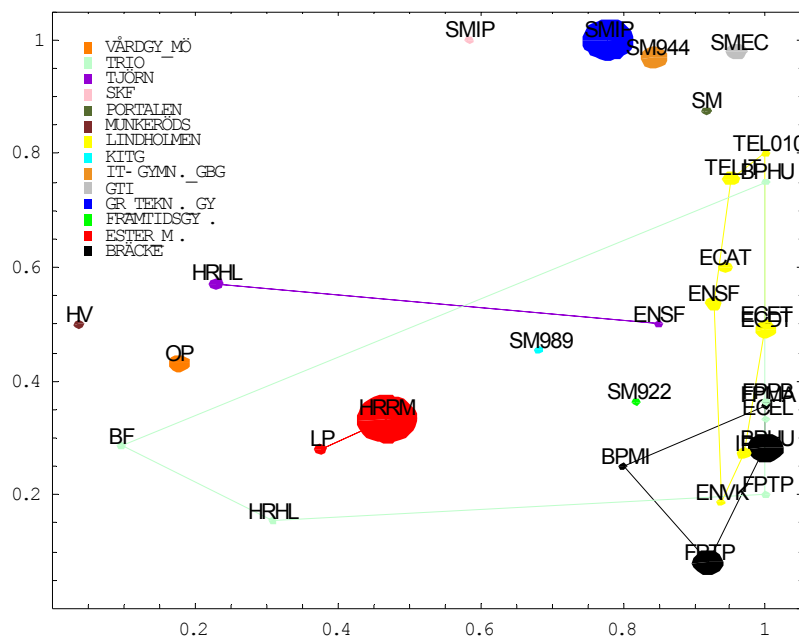
Graf 12. Denna graf är uppbyggd på samma sätt som graf 8, med den skillnaden att positionen i vertikal led nu ges av andelen elever med grundskolebetyg minst motsvarande 3,0.

För att få en mer nyanserad bild av skolornas inbördes relationer och deras relation till övriga gymnasieskolan baseras den vertikala positionen i Graf 12 och Graf 13 på andelen elever med betyg högre än motsvarande 3,0, istället för tidigare 4,0. I Graf 13 visar den horisontella positionen andelen pojkar. I Graf 11 står det helt klart att denna grupp skolor består av två undergrupper som skiljer sig kraftigt åt när det gäller rekrytering av elever med höga grundskolebetyg. Graf 13 visar vidare att dessa skolor i hög utsträckning rekryterar pojkar, och att gruppen som helhet därför är starkt asymmetrisk när det gäller kön – inom gruppen saknas helt skolor som rekryterar flickor med höga grundskolebetyg.

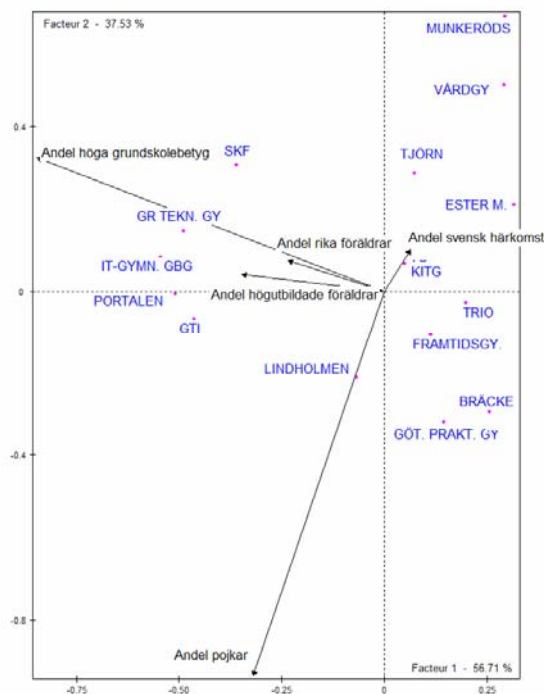
Graf 13. Ytterligare ett sätt att se hur skolorna med bara yrkesförberedande program förhåller sig till övriga skolor. Här ges positionen i horisontell led av andelen pojkar, och positionen i vertikal led av andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 3,0. Något som blir tydligt här är att det inte existerar några skolor med yrkesförberedande program för flickor med höga grundskolebetyg. De trekantiga symbolerna är för övrigt skolorna med bara studieförberedande program. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Denna asymmetriska bild framträder än tydligare i Graf 14, där skolorna delats in i sina respektive program. Här ser vi att den grupp skolor som har hög betygsmässig rekrytering alla har endast ett program, och att detta program är specialutformat. Dessa skolor är vidare relativt nystartade, vilket antyder en trend inom gymnasieskolan att det startas skolor med specialutformade program, riktade mot studiemotiverade pojkar som av någon anledning inte är intresserade av (vanliga) studieförberedande program.

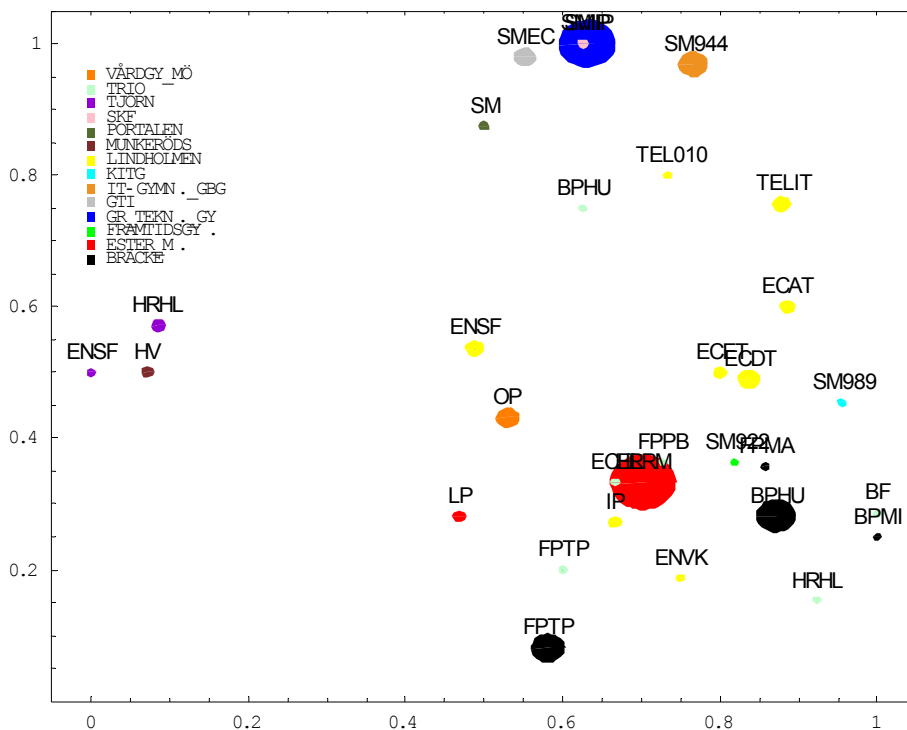
Graf 14. Skolor med endast yrkesförberedande program. Positionen i horisontell led ges av andelen pojkar, positionen i vertikal led av andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 3,0. Symbolernas storlek är proportionell mot antalet elever. Här blir det tydligt att det finns en tydlig köns polaritet inom dessa skolor, och precis som på de studieförberedande skolorna beror könsfördelningen mer på program än skola. Här kan vi se att de program med hög betygsmässig rekrytering alla är specialutformade. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Graf 15 visar en principalkomponentanalys av dessa skolors rekrytering motsvarande Graf 5 för de studieförberedande skolorna. Strukturen som framträder liknar den i Graf 11, Graf 12 och Graf 13, vilket säger oss att dessa skolor skiljer sig åt i första hand hierarkiskt – grundskolebetyg, föräldrarnas inkomst och föräldrarnas utbildnings samvarierar – och i andra hand vad gäller elevernas kön.

Graf 15. Skolor med endast yrkesförberedande program. Grafen bygger på en principalkomponentanalys av studentrekryteringen med avseende på grundskolebetyg, föräldrarnas utbildning, föräldrarnas inkomst, elevernas nationella härkomst och elevernas kön. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Det tycks inte vara meningsfullt att studera relationen mellan dessa skolor och sociala grupper (så som vi valt att klassificera dem) med hjälp av korrespondensanalys. Detta beror dels på att många av utbildningarna har så få elever, dels på att det inte finns några direkta samband mellan enskilda sociala grupper och rekryteringen till någon eller några av dessa skolor. Det man däremot upptäcker är en påtaglig *frånvaro* av de grupper som är mest överrepresenterade på de studieförberedande skolorna, samtidigt som fördelning mellan de övriga sociala grupperna, inom vissa gränser förvisso, varierar ganska mycket.

Graf 16. Bilden visar den geografiska rekryteringen till utbildningarna på skolor med bara yrkesförberedande program. Positionen i horisontell led visar hur stor andel av eleverna som läst i grundskolan i samma kommun som där de nu läser på gymnasiet. Positionen i vertikal led visar andelen elever med ett grundskolebetyg motsvarande minst 3,0. Grafen bygger på data från årskurs 2, 2001.

Det är inte bara elever med högt socialt ursprung som söker sig till gymnasieskolor i andra kommuner än där de bor. Av Graf 16, som visar den geografiska rekryteringen till dessa skolors utbildningar, framgår att de faktiskt i betydligt högre utsträckning än de studieförberedande rekryterar elever från andra kommuner än där de ligger. Det är rimligt att anta att detta beror på att många yrkesförberedande program bara finns på vissa geografiska plaster, ibland på grund av att de kräver kostsamma investeringar, ibland därför att deras rekryteringsunderlag är för litet för att de skulle kunna finnas mer än på en plats.

Hantverksprogrammet som i grafen intar en extrem position ligger i Stenungsund och har en floristutbildning som tydligen är väldigt populär (bland regionens flickor). Energiprogrammet finns bara på en av regionens skolor, vilket förklarar denna utbildnings breda geografiska rekrytering.

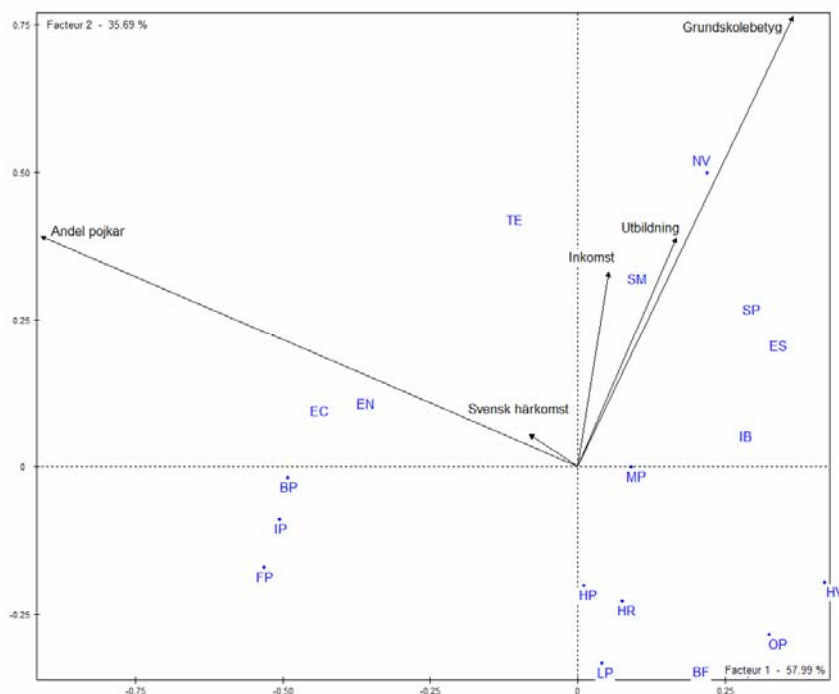
Generellt kan man säga att en bred geografisk rekrytering kan ha flera olika orsaker, speciellt med utgångspunkt från ett konkurrensperspektiv. Att en elev söker sig till en floristutbildning kan knappast ses som uttryck för en medveten strategi att reproducera en hög social position. Detta kan man kanske å andra sidan tänka sig för det samhällsvetenskapliga programmet på Sigröd Rudebecks gymnasium. Att den senare utbildningens rekrytering framstår som relativt lokal hänger även samman med att denna skola ligger i centrala Göteborg, vilket osynliggör hela den geografiska rekrytering som ligger inom kommunens gränser. Generellt tenderar det här använda greppet – att beskriva den geografiska rekryteringen i termer av elevernas kommunala härkomst att förstärka intrycket av att skolor i andra kommuner än Göteborg har bred geografisk rekrytering.

Regionens övriga skolor

Rekryteringen till de övriga skolorna, som har både studieförberedande och yrkesförberedande program och därmed ofta även ett större antal elever, är svåröverskådlig. Många av skolorna innehåller bland sina egna program nästan lika stora polariteter som gymnasieskolan i sin helhet, vilket gör att man definitivt inte kan betrakta varje skola som en enhet på grundval av dess genomsnittliga rekrytering (genom att

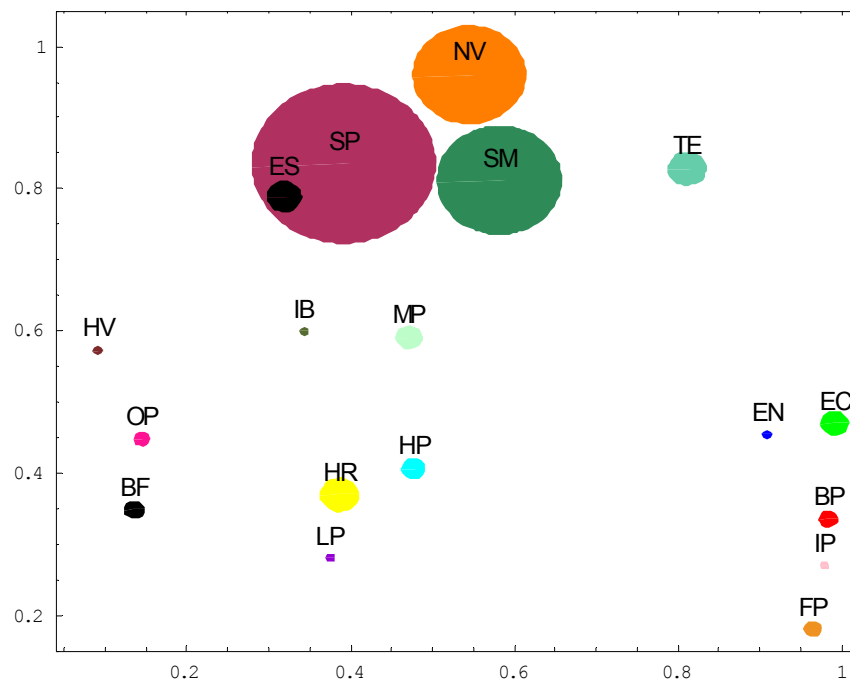
medelvärdesbilda över alla program). Det är dessutom omöjligt att med utgångspunkt från de register vi här använder se hur skolorna administreras och leds eller hur deras rumsliga utformning ser ut, vilket hade varit nödvändigt att veta om man skulle försöka dela in dem i mindre enheter.

I själva verket är faktiskt gymnasieskolans nationella program i sig själva betydligt mer homogena än dessa stora skolor. Därför tycks det här meningsfullt att först utgå från programmen, och därefter dela upp dessa på skolor. Graf 17, resultatet av en principalkomponentanalys på samma sätt som Graf 5 och Graf 15, visar att gymnasieprogrammen i första hand skiljer sig åt med avseende på kön och betyg.

Graf 17. Gymnasieskolans nationella program. Grafen bygger på en principalkomponentanalys av studenrekryteringen med avseende på grundskolebetyg, föräldrarnas utbildning, föräldrarnas inkomst, elevernas nationella härkomst och elevernas kön. Variablerna är onormerade, och programmen är inte viktade. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

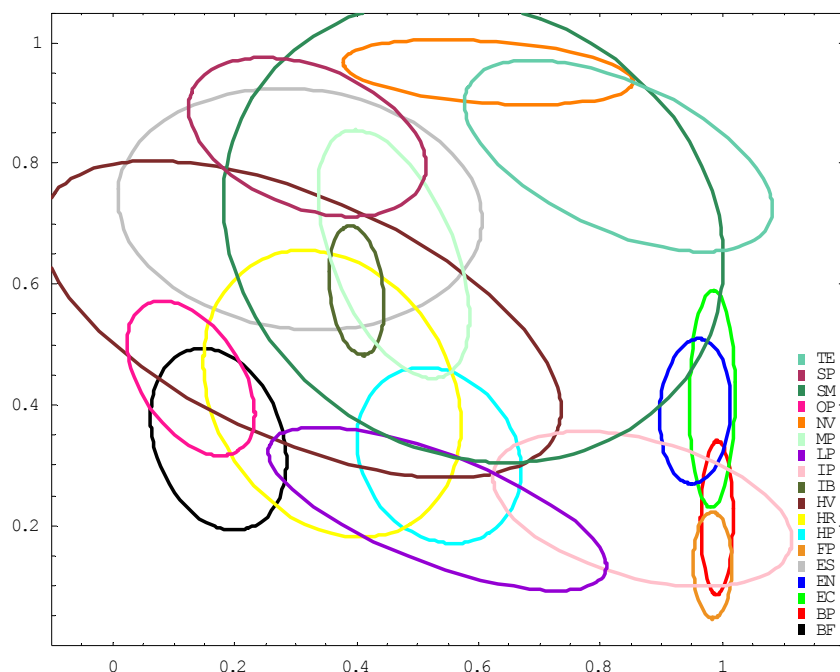
För att tydliggöra vad detta innebär visar Graf 18 programmens fördelning i ett rum enbart baserat på dessa faktorer, där även programmens storlek visas genom symbolernas storlek.

Graf 18. Gymnasieskolans nationella program. Positionen i horisontell led ges av andelen pojkar, positionen i vertikal led av andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 3,0. Symbolernas storlek ges av antalet elever. Grafen bygger på data från årskurs 2, 2001.

Här åskådliggörs att gymnasieskolan är en ”triangel stående på sin bas”, ett konstaterande som ofta kunnat göras inom den Bourdieu-inspirerade svenska utbildningssociologiska forskning som tidigare refererats till³¹. Från undersökningen av de yrkesförberedande skolorna vet vi dock att detta är en sanning med modifikation, eftersom pojkar med höga betyg även har möjlighet att söka sig till högrekryterande yrkesskolor, vilket inte syns i denna bild därför att de specialutformade programmen som helhet har en könsneutral rekrytering (dessa pojkar har å andra sidan generellt sett inte riktigt så stora kapitaltillgångar totalt sett att de kan räknas till ”triangelns topp”).

³¹ Se exempelvis Broady m. fl., 2002.

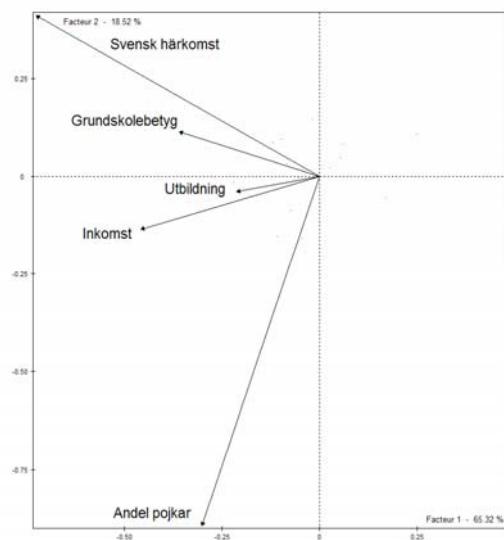

Graf 19. Gymnasieskolans nationella program. Positionen i horisontell led ges av andelen pojkar, positionen i vertikal led av andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 3,0. Ellipserna är anpassade så att hälften av eleverna som rekryteras av ett visst program hamnar innanför. Grafen bygger på data från årskurs två, 1997 – 2001.

En mer nyanserad bild av programmens rekrytering ges av Graf 19, där ett antal mycket tydliga mönster framträder som har relevans inte bara för de stora skolor vi studerar här, utan för gymnasieskolan i sin helhet. Det är möjligt att dela in programmen i kategorier. Nere till höger har vi ett antal program som rekryterar nästan bara pojkar; även spridningen när det gäller betyg är ganska liten för dessa program, och de kan ordnas hierarkiskt: FP och BP har lägst betygsmässig rekrytering, EN och EC, något högre. I grafens nedre halva, närmare mitten har HV, LP och IP det gemensamt att ellipsen som beskriver dem är starkt utdragen i horisontell led. Detta betyder att rekryteringen skiljer sig starkt mellan olika skolor vad gäller kön, vilket beror på att programmet kan ha helt olika innehåll på olika skolor (industriprogrammet med inriktning mot textilindustrin rekryterar givetvis i första hand flickor, medan motsvarande program med inriktning mot verkstadsindustri i första hand rekryterar pojkar). Relativt långt ner till vänster ligger BF och OP, vilket intar liknande position för flickor som fordons och byggprogrammen för pojkar (snarare än EC och EN, eftersom dessa relativt pojkarna som grupp har högre betygsmässig rekrytering).

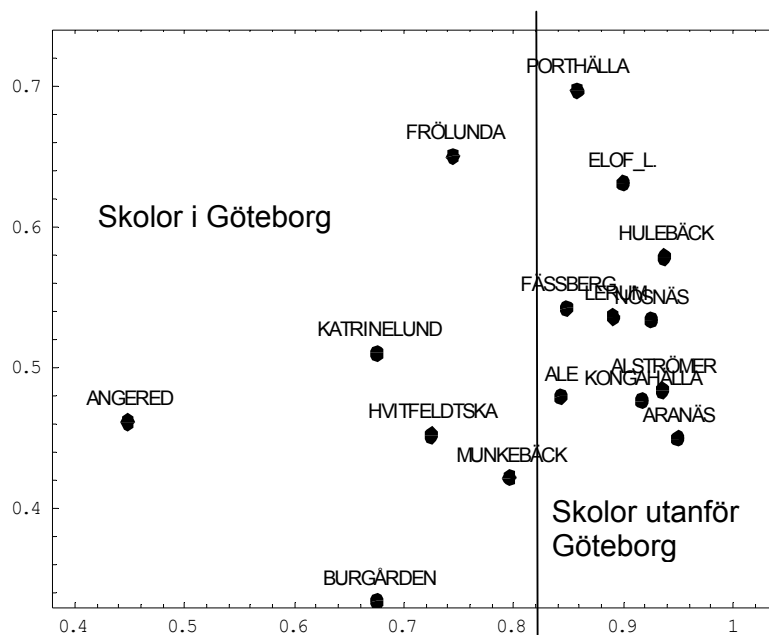
Högre upp i grafen ligger fem program med var sin karaktäristiska form. Det estetiska programmet rekryterar i de flesta fall fler flickor än pojkar och de har ofta något lägre betyg än både det naturvetenskapliga och det samhällsvetenskapliga programmet. Att denna ellips är ganska vid säger att dock att det estetiska programmet har ganska skiftande rekrytering beroende på inriktning och skola. Det samhällsvetenskapliga programmet har något högre betygsmässig rekrytering, ofta något jämnare fördelning mellan pojkar och flickor, och något mindre spridning mellan skolornas rekrytering. Det naturvetenskapliga programmet karaktäriseras av en jämn och hög betygsmässig rekrytering (särskilt när som här ett betyg högre än motsvarande 3,0 räknas som högt). Det tekniska programmet rekryterar fler pojkar än flickor, och dessa har generellt något lägre betyg än de som läser på det naturvetenskapliga programmet. Jämfört med det samhällsvetenskapliga programmet är skillnaden i rekrytering mellan utbildningarna med tekniska programmet något mindre.

Det specialutformade programmet, slutligen, får här en jättestor ellips, vilket beror på att specialutformade program kan ha så skiftande innehåll. Ellipsens medelpunkt ligger dock ganska högt upp, och till höger, vilket betyder att fler pojkar än flickor läser på specialutformade program. Detta kan man knyta till diskussionen om just specialutformade program i avsnittet om skolor med bara yrkesförberedande program.

Graf 20. Variablernas inbördes förhållande vid en analys av Göteborgsregionens större gymnasieskolor. Grafen bygger på en principalkomponentanalys av studenrekryteringen med avseende på grundskolebetyg, föräldrarnas utbildning, föräldrarnas inkomst, elevernas nationella härkomst och elevernas kön. Variablerna är onormerade, och skolorna är inte viktade. Skolorna är inte utritade. Grafen bygger på data från årskurs två, 2001.

Graf 20 visar resultatet av en principalkomponentanalys med syfte att fånga de viktigaste polariteterna mellan själva skolorna (vilka som sagt är extremt heterogena i sin rekrytering beroende på att de erbjuder flera olika program med olika inriktning). Här framgår att skolorna skiljer sig åt främst när det gäller elevernas nationella härkomst och deras kön. Med hänvisning till avsnittet om förutsättningarna för uppkomsten av ett konkurrensfält kan man konstatera att skillnaderna med avseende på eleverna nationella härkomst är starkt knuten till var skolan ligger, medan könsaspekten är relaterad till de skillnader i skolornas programutbud som finns trots skolornas storlek.

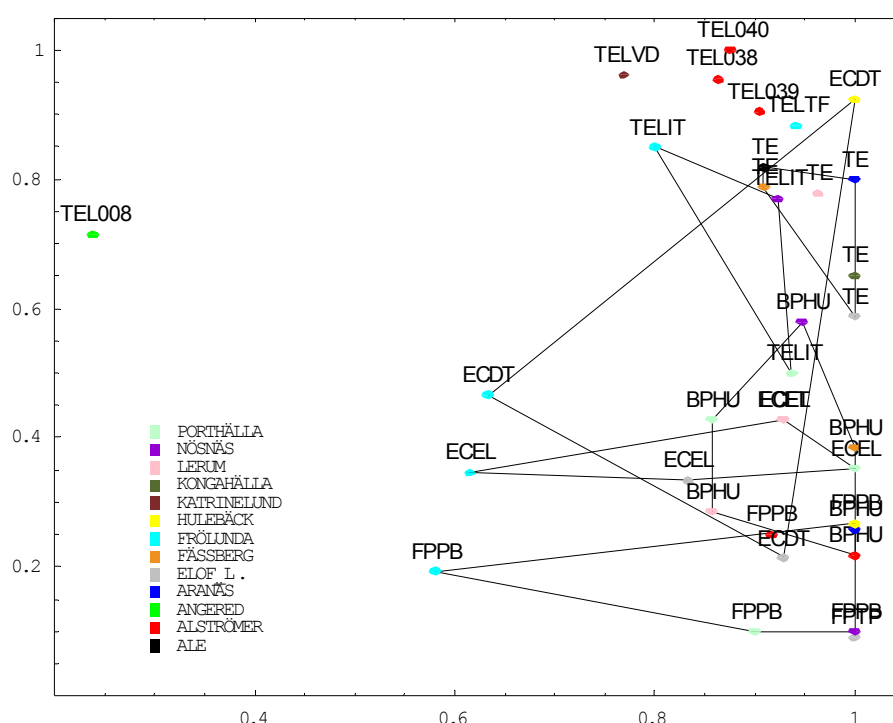
Graf 21. Göteborgsregionens större gymnasieskolor. Positionen i horisontell led ges av andelen elever för vilka ingen förälder är född utomlands. Positionen i vertikal led ges av andelen pojkar. Grafen bygger på data från årskurs 2, 2001.

Graf 21 visar skolorna fördelade i ett rum enbart baserat skolornas rekrytering med avseende på elevernas kön och deras nationella härkomst. Skillnader när det gäller könsmässig rekrytering förklaras, så långt det

är möjligt att analysera detta i registret, helt av skolornas programutbud. Tabell 8, som visar skolornas programutbud, ger dock ingen entydig bild, eftersom de repektive programmens storlek har avgörande betydelse för skolans rekrytering som helhet.

Att skolornas rekrytering med avseende på invandring är starkt knuten till var de ligger syns tydligt i att det går att dra en vertikal linje i Graf 21 som separerar skolorna i Göteborgs kommun från de som ligger i andra kommuner. Angereds gymnasiet är vidare den enda större kommunala skola i Göteborg som ligger i ett område starkt präglad av en hög andel individer födda utomlands, vilket alltså tydligt avspeglas i dess rekrytering. I jämförelse med de studieförberedande och de yrkesförberedande skolorna är uppenbarligen de strikt hierarkiska skillnaderna mellan skolorna med många olika slags program ganska små, och i den mån de existerar kan de förklaras med hänvisning till upptagningsområdets sociodemografi.

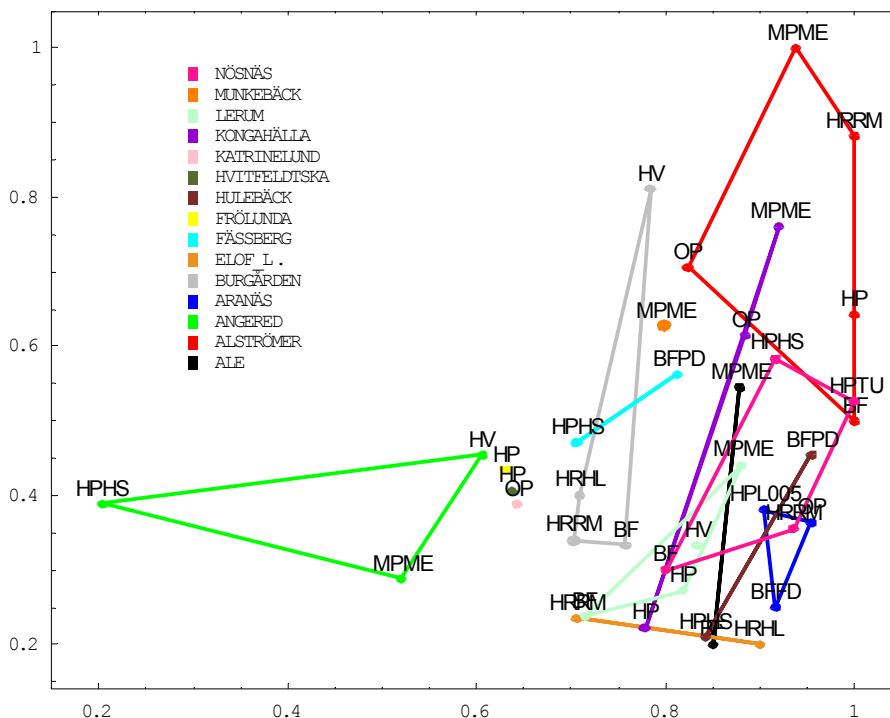
Med detta har vi nu beskrivit de grundläggande relationerna både mellan programmen, och mellan skolorna. Det är även klart att skillnaderna mellan programmen (i en hierarkisk och en könsmissig dimension) är mycket större än skillnaden mellan olika skolor.³²

Graf 22. Yrkesförberedande program på stora skolor dominerade av pojkar. Positionen i horisontell led ges av andelen elever med icke-svenskt ursprung. Positionen i vertikal led ges av andelen elever med grundskolebetyg högre än motsvarande 3,0.

För att bringa ytterligare reda bland alla dessa program och skolor tittar vi nu i Graf 22, med utgångspunkt från Graf 18 och Graf 19, först på de program som i första hand rekryterar pojkar. Som även framgick av Graf 19 har dessa program ganska homogen rekrytering och skillnader mellan skolor framträder i första hand när det gäller rekryteringen av elever med utländsk härkomst. Ett antal lokala grenar av det tekniska programmet har högst betygmässig rekrytering, och detta kan jämföras med rekryteringen till de specialutformade programmen i Graf 14.

³² Detta framgår till exempel av en PCA baserad på rekryteringen till kombinationen av skola och program. Denna bild blir dock oläsbar på grund av att det finns så många sådana kombinationer.

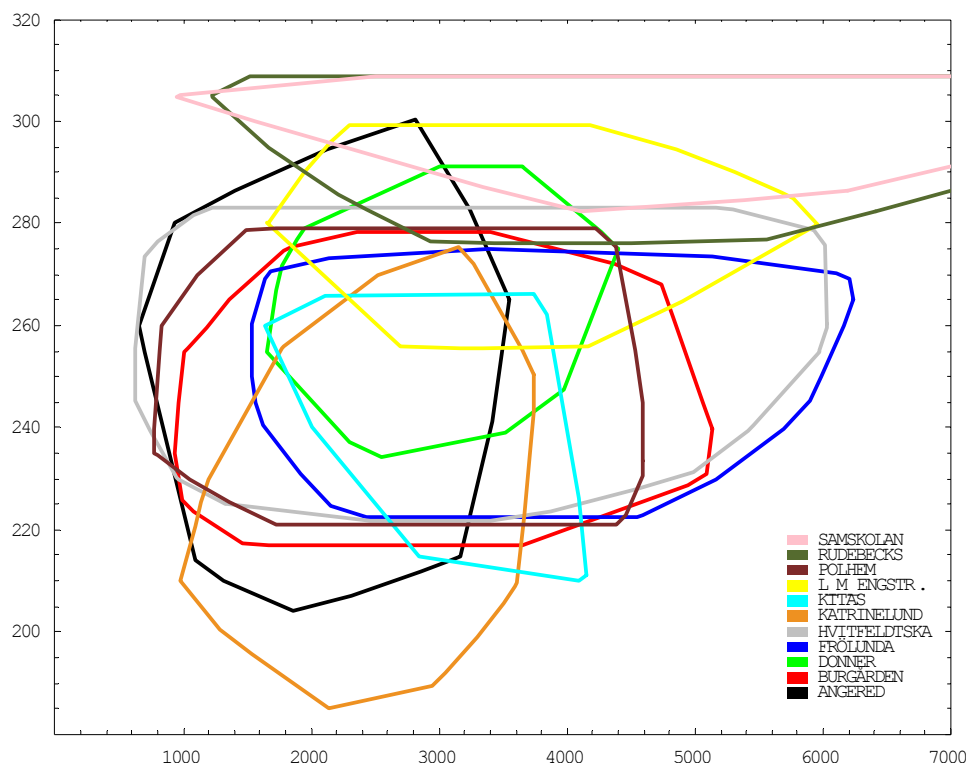

Graf 23. Yrkesförberedande program på stora skolor dominerade av flickor. Positionen i horisontell led ges av andelen elever med icke-svenskt ursprung. Positionen i vertikal led ges av andelen elever med grundskolebetyg högre än motsvarande 3,0.

För programmen som i första hand rekryterar flickor ser situationen något annorlunda ut. Här finns ganska stora skillnader mellan skolorna även i hierarkisk led, och programmen är inte alls lika betygsmissigt homogena. En tolkning är att det som varierar mellan skolorna är huruvida dessa ”yrkesförberedande” program – i bemärkelsen att de inte är NV eller SP – är *möjliga* att välja för flickor med relativt höga betyg. Det naturliga valet för denna grupp är oftast just NV eller SP, men på vissa skolor (Hulebäcksgymnasiet, Ale gymnasium, Hvitfeldtska, Kongahällagymnasiet öst) har det skapats utbildningar som i någon mening tycks vara flickornas motsvarighet till de yrkesförberedande specialutformade program, eller lokala grenar av det tekniska programmet, som rekryterar pojkar med relativt höga betyg. En viktig skillnad mellan pojkar och flickor ligger alltså i att alla icke studieförberedande högrekryterande flickprogram är inhysta i stora skolor, medan det för pojkarnas del finns en slags yrkesskolor, med enbart en utbildning och därmed även ganska homogen rekrytering. En rimlig hypotes tycks vara att studier på en sådan skola på ett ganska naturligt sätt leder till en yrkeskarriär inom näringslivet, medan det är mer oklart vart de icke studieförberedande utbildningarna för flickor egentligen leder.

Slutligen har vi nu kommit till de studieförberedande utbildningarna på de stora skolorna. I det här läget tycks det lämpligt att ta ett steg tillbaka och fundera lite över vad det är vi är ute efter. Från de tidigare avsnitten vet vi redan innan vi börjar studera dessa utbildningar en hel del om vad vi kan förvänta oss. Till exempel en polaritet när det gäller andel svenska elever mellan skolorna, en tydlig könspolaritet mellan programmen, och en tydlig hierarkisk skillnad både mellan programmen, och i viss mån också mellan skolorna, vilket i de flesta fall hänger samman med vilka som bor där skolan ligger. På något sätt måste vi hantera problemet att utbildningarna är så många, och att vi med utgångspunkt från konkurrensperspektivet söker efter *något annat* än dessa redan kända polariteter.

En rimlig hypotes tycks vara att konkurrens tenderar att visa sig i någon form av differentiering, som går att skilja från de ovan nämnda polariteter som, även om de i en vidare mening går att tolka i termer av konkurrens (mellan könen, mellan sociala grupper ”boendestrategier” osv.), rör så generella grupper att de inte ensamma leder till någon djupare kunskap om de rekryterings- och utbildningsstrategier det hade varit intressant att studera. I Graf 24 visas rekryteringen, med avseende på grundskolebetyg och föräldrarnas inkomst, till det naturvetenskapliga programmet på alla skolor i Göteborgs kommun som har detta program.

Graf 24. Naturvetenskapliga programmet på skolor i Göteborgs kommun. Positionen i horisontell led ges av andelen elever vars föräldrar har inkomster minst i den tionde decilinen. Positionen i vertikal led ges av andelen elever med grundskolebetyg högre än motsvarande 4,0. Polygonerna är anpassade så att de innesluter 50% av eleverna som rekryterades till respektive utbildning. Grafen bygger på data från årskurs 2, 1999 – 2001.

Här ser vi igen den stora skillnaden mellan å ena sidan Sigrید Rudebecks gymnasium och Göteborgs Högre Samskola, och övriga skolor. Men det jag vill visa med den här bilden är att rekrytering med avseende på dessa faktorer, representerad på detta sätt, och bortsett från de två tydligt avvikande skolorna, ter sig ganska likartad för alla skolor i Göteborg. Bilden väcker frågan vilken vikt man skall fästa vid dessa skillnader. Polygonen för var och en av skolorna går att ge en sociologisk mening. Att Angeredsgymnasiets naturvetenskapliga program har relativt hög betygsmässig rekrytering *kan förklaras* (vilket inte nödvändigtvis betyder att förklaringen är den rätta) av att skolan ligger i ett område där studenterna troligtvis har relativt låg benägenhet att söka sig till andra skolor, trots höga betyg. Detta kan jämföras med Hvitfeldtskas rekrytering, där eleverna med riktigt höga betyg utgör en lägre andel av elevpopulationen. Katrinelundsgymnasiet är klart lägst betygsmässig rekrytering, vilket *kan tolkas* som att skolans naturvetenskapliga program intar en bottenposition av skolorna som ligger i innerstaden, där alltså elever med högre betyg tenderar att välja andra skolor.

Skolorna utanför Göteborg tycks inom vissa gränser vara ganska likvärdiga när det gäller deras rekrytering som helhet, och även när det gäller deras rekrytering till grupper av program, som till exempel det naturvetenskapliga programmet. Det är därför snarare intressant att studera de interna hierarkierna på dessa skolor än att relatera enskilda program på en sådan skola till enskilda program på andra skolor.

En viktig hypotes som väcks då man applicerar Bourdieus tänkande på den svenska gymnasieskolan är att sociala grupper som "intar atypiska positioner i det geografiska rummet", torde finna sätt att förhålla sig till gymnasieskolan som på något sätt kompenserar för denna belägenhet, vilken man kan anta är (medvetet eller omedvetet) problematisk för dessa grupper. Denna situation kan endast uppstå i geografiska kontexter där grupper med vissa typer av tillgångar generellt sett är underrepresenterade. En sådan kontext är Stenungsunds kommun, där Universitetslärare, Konstproducenter, Journalister och Läkare i varierande utsträckning är underrepresenterade. Hypotetiskt kan man även tänka sig att en del individer i dessa grupper, oavsett gruppens faktiska storlek, känner sig malplacerade i Stenungsund, på

grund av dess avstånd till Göteborg, och på grund av Stenungsunds stora dominans av tekniker och arbetargrupper.³³

Jag skall därför göra ett försök att utröna i vilken mån det går att ge substans åt hypotesen att dessa grupper, tillsammans eller var för sig, på ett systematiskt sätt, är koncentrerade till vissa av Stenungsunds gymnasieskolas (dvs. Nösnergymnasiets) utbildningar. Korrespondensanalys tycks vara ett lämpligt redskap för denna uppgift.

Ett av de viktigaste problem som måste hanteras då man ger sig in i detta projekt är att värdera korrespondensanalyserna, det vill säga på något sätt skilja mellan förhållanden som skulle kunna uppstå av slump eller rena tillfälligheter, och sådana som faktiskt visar på underliggande stabila och därmed tolkningsbara relationer mellan sociala grupper och gymnasieskolans utbildningar. Utan vidare resonemang kan man konstatera att korrespondensanalysens bidragsvärden, höga som låga, är helt otillräckliga i detta avseende.

Den metod jag kommer att använda bygger på ett probabilistiskt betraktelsesätt, i den bemärkelsen att jag som en nödvändig utgångspunkt för resonemang kring vad som är meningsfullt att tolka, utgår från att varje social grupp har ett underliggande, och mer eller mindre stabilt, men stokastiskt, förhållande till gymnasieskolans utbildningar, från vilket elevernas faktiska fördelning över dessa vid en viss tidpunkt, kan betraktas som ett utfall. Fördelar de sig på liknande sätt över utbildningarna år efter år, kan detta därmed tolkas som att det underliggande förhållandet (som givetvis är en matematisk konstruktion, men dock med Bourdieus språkbruk kan sägas ha sin grund i en gemensam och stabil fördelning av en viss typ av kapital och habitus inom gruppen), av vilket de respektive utfallen så att säga approximerar, faktiskt innehåller en systematisk relation mellan denna grupp och de utbildningar eleverna tenderar att hamna på.

Ett annat problem är konstruktionen av det rum som såväl utbildningar som sociala grupper fördelas i. Korrespondensanalysens styrka, som även blir dess svaghet, är detta rums känslighet för förhållanden som rör ett litet antal individer, förhållanden som lika gärna kan vara helt tillfälliga som sociologiskt meningsfulla. En analys där vi vill jämföra sociala grupper förhållande till gymnasieskolan vid flera tidpunkter kräver att det rum i vilket grupperna fördelar sig inte allt för mycket störs av (systematiska eller tillfälliga) ändringar i förhållande mellan helt andra grupper och de utbildningar dessa (tillfälligtvis eller systematiskt) är relaterade till vid en viss tidpunkt. Detta problem har en teoretisk sida, som rör i vilken mån man skall låta rummet spegla ett synkront förhållande mellan sociala grupper och gymnasieutbildningar och relatera följden av sådana synkrona förhållanden till varandra, eller istället konstruera ett rum som är approximativt giltigt för en längre tidsperiod, och sedan studera gruppernas spridning, vid enskilda tidpunkter, i detta rum. Problemet har även en teknisk sida, som rör avvägningen mellan känslighet, och därmed möjlighet att upptäcka specifika och intressanta relationer mellan små sociala grupper och de utbildningar som dessa eventuellt har en stabil relation till, vilket dock samtidigt resulterar i en risk att slumpmässiga förhållanden påverkar detta rum som upprättas, och stabilitet som kan leda till att mindre grupper relation till gymnasieskolan faktiskt blir helt omöjlig att studera.

Ett tredje problem, som även det rör konstruktionen av det rum vi tar som utgångspunkt, rör vilka utbildningar och vilka sociala grupper som skall tillåtas strukturera detta rum. Hypotesen vi studerar rör i första hand vissa grupper med ganska stora kapitaltillgångar, och deras relation till övriga grupper, därför måste givetvis även de ”övriga” grupperna på ett eller annat sätt ingå i analysen. Mindre klart är vilka utbildningar som bör ingå i analysen. Att barn till grupper som tillhör medelklassen i relativt låg utsträckning tenderar att hamna på vissa yrkesförberedande utbildningar (t.ex. fordonsprogrammet) är ett generellt fenomen för gymnasieskolan som vi inte har något intresse av att ”upptäcka” även i denna lokala geografiska kontext. Om man utelämnar dessa, i detta sammanhang mindre intressanta utbildningar, beskär man å andra sidan denna geografiska kontexts ”sociala rum”, i bemärkelsen av relationen mellan regionens sociala grupper och gymnasieskolans utbildningar. Den minst dåliga lösningen på detta problem tycks trots detta vara att betrakta gymnasieskolans utbildningar som bestående av två i viss mån separerade

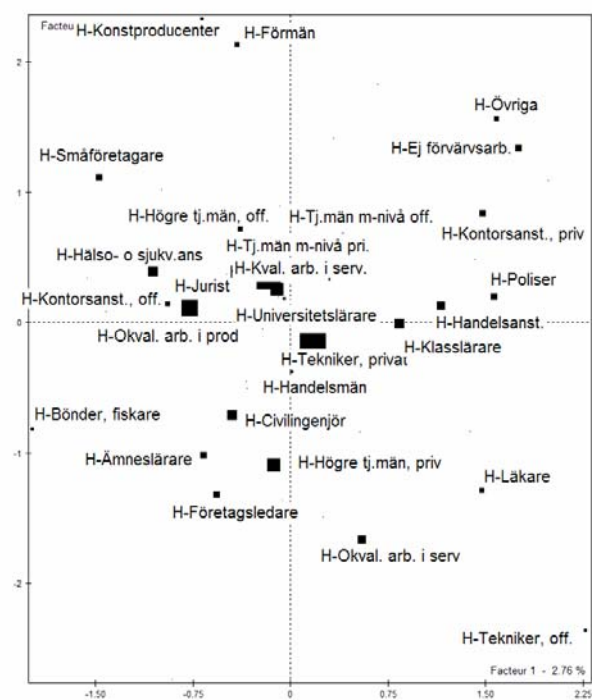
³³ Sjukhuset i Stenungsund får till exempel ta emot en del läkare som mot sin vilja tvingas söka sig bort från Göteborg för att få jobb.

delfält, varav de studieförberedande utbildningarna (till vilka alla utbildningar med hög betygsmässig rekrytering i detta sammanhang rimligtvis kan räknas) utgör det ena.

Jag kommer alltså lösa dessa problem på följande sätt:

- Det rum som studeras upprättas med utgångspunkt från de sociala gruppernas relation till alla Nösnäsgymnasiets studieförberedande utbildningar åren 1997 – 2000. (År 2001 måste uteslutas på grund av att utbildningsbeteckningarna ändrades 2000, vilket syns för årskurs två 2001.)
- På grund av att sociala grupper aggregerats över tid kommer de att innehålla så många individer att vissa matematiska problem som har att göra med ett i absoluta tal litet antal individer försvinner. Gränsen för hur små grupper som skall tas med måste dock dras så att den minsta av de grupper vi är intresserade av ingår som aktiv modalitet i konstruktionen av rummet.
- Själva hypotesen om sociala gruppernas relation till gymnasieskolans utbildningar kommer att testas genom att studera enskilda utbildningars placering för en viss tidpunkt, till exempel positionen hos SPHU-programmet år 1998. (Denna position kan alltså skilja sig från samma utbildnings position år 1999. De sociala gruppernas positioner är däremot konstanta. En ekvivalent möjlighet hade varit att istället låta utbildningarnas positioner vara konstanta, och istället studera förändringen av de sociala gruppernas positioner mellan enskilda tidpunkter.)

Till de studieförberedande utbildningarna kommer jag, förutom NV, SP och närliggande specialutformade program, att räkna det estetiska programmet och mediaprogrammet med sina eventuella specialutformade varianter.

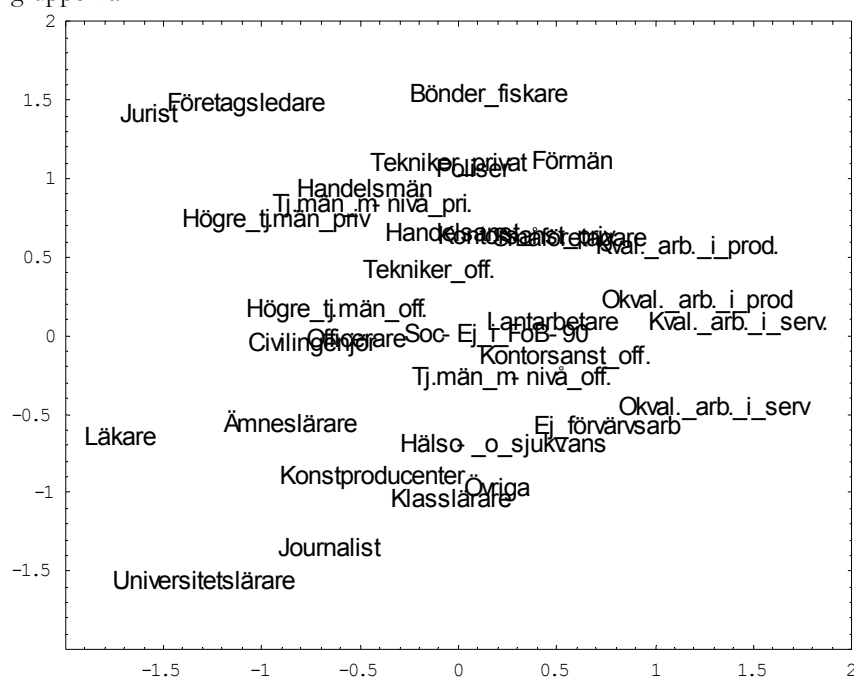

Graf 25. De sociala gruppernas fördelning i ett rum skapat av korrespondensanalys för Nösnäs gymnasieskola. Sociala grupper har aggregerats för åren 1997 – 2000. Analysen bygger på data från årskurs två.

Av Graf 25 framgår tyvärr genast att alla förhoppningar om att hitta två eller flera sorters ”eliter” i Stenungsund kommer att komma på skam i den här typen av analys. Konstproducenter och Förmän tycks förenas i sin relation till gymnasieskolan, vilket rent sociologiskt är svårt att förstå. Fördelningen av utbildningar i detta rum visar sig även den vara svårtolkad, med undantag för en tendens att det naturvetenskapliga och tekniska programmet hamnar i samma del av rummet som läkarna.

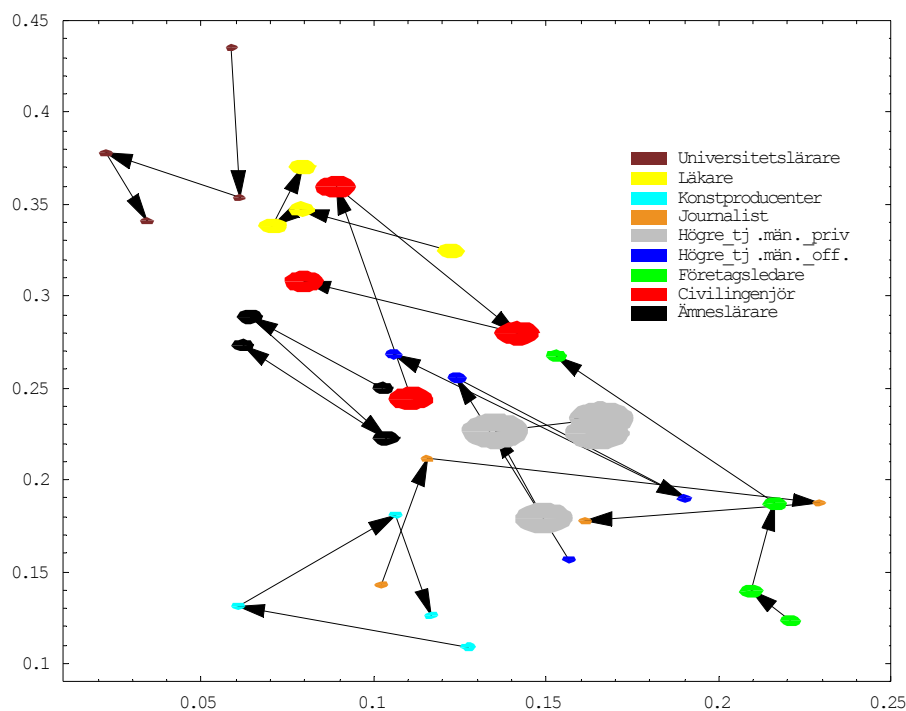
De sociala grupper jag fokuserar på här består, aggregerade över de fyra åren, av omkring tio individer (konstproducenterna är 7). Redan detta gör det svårt att hitta några systematiska samband. Resonemangen kring vilka problem som måste lösas för att genomföra denna typ av analys tycks snarast leda till slutsatsen att den inte är möjlig att genomföra på den typ av regionala kontexter som finns kring Göteborgs kommun (varav Stenungsund än en av de större); de grupper vi är intresserade av är helt enkelt i absoluta tal för små för att det skall vara möjligt att tala om ett systematiskt förhållande till gymnasieskolan. Givetvis hade det varit möjligt att se sådana samband om de varit starkare; om till exempel barn till konstproducenter genomgående valde en viss utbildning; så är det dock inte här, och knappats i någon annan regional kontext heller.

En möjlighet som återstår är att med hjälp av korrespondensanalys utforska det rum av gymnasieutbildningar man kan tänka sig utgårs av Göteborgs kommun. Med detta lämnar vi den ovan skisserade metoden att undersöka hypotesen om sociala grupper i en atypisk geografisk kontext. Vi får nöja oss med att helt enkelt undersöka relationen mellan sociala grupper och studieförberedande utbildningar. Med utgångspunkt från den metod som beskrivits ovan, fast applicerad på de studieförberedande utbildningarna i Göteborgs kommun, får man få följande fördelning av de sociala grupperna:

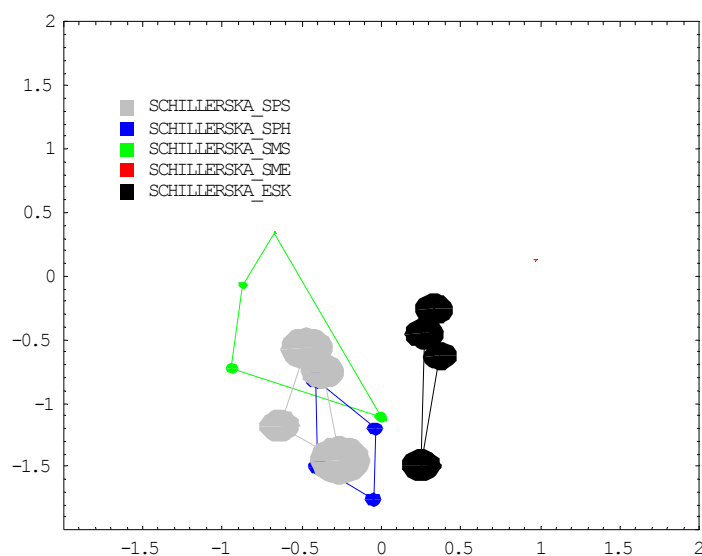
Graf 26. De sociala gruppernas fördelning i ett rum skapat av korrespondensanalys för de studieförberedande utbildningarna i Göteborgs kommun. Sociala grupper har aggregerats för åren 1997 – 2000. Endast grupper med mer än omkring 12 individer är aktiva i analysen. Individer för vilka uppgift saknas är inte med. Analysen bygger på data från årskurs två.

Här framträder samma polaritet mellan ekonomi och kultur som även blev tydlig i Graf 7. Denna graf visade relationen mellan de sociala grupperna och de mindre skolorna, men man kunde trots det konstatera att polariteten mellan ekonomi och kultur i första hand var knuten till skolornas respektive programutbud.

Graf 27. Bilden visar hur stor andel av några sociala grupper som läser NVNA respektive SPEK under perioden 1997-2000. Positionen i horisontell led visar andelen elever som läser SPEK, positionen i vertikal led andelen

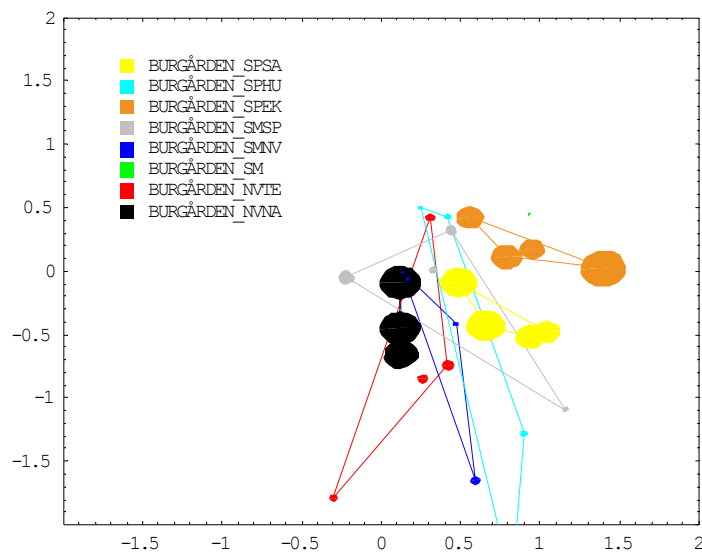
I Graf 27 visas på ett mer explicit sätt vissa av de sociala gruppernas relation till de program som mest utpräglat representerar den ”ekonomiska” och den ”kulturella” polen i rummet av gymnasieprogram – oberoende av geografisk kontext.³⁴ Kan vi med hjälp av korrespondensanalys nyansera denna bild?

Graf 28. Schillerska gymnasiums utbildningar i samma analys som för Graf 26.

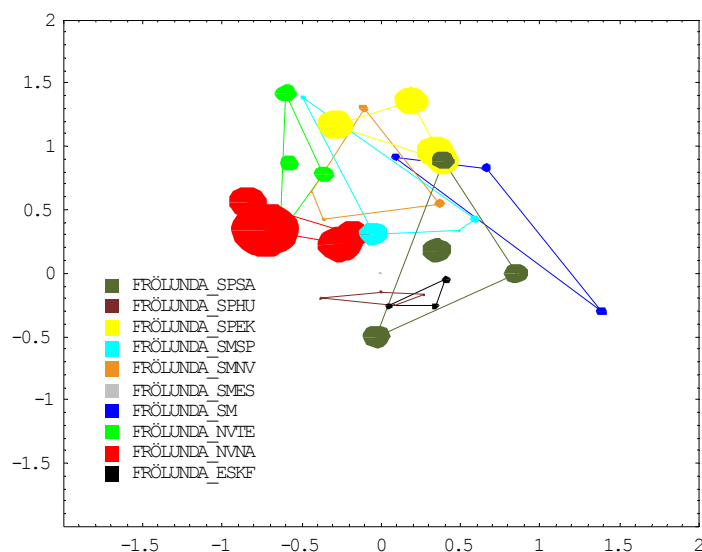
³⁴ Att bara ungefär 30% av eleverna från dessa grupper väljer något av dessa program (och ännu färre för till exempel gruppen konstproducenter) kan användas som en enkelt illustration av att vad det innebär att korrespondensanalyser och principalkomponentanalyser bara beskriver en del av variationen i ett material. Här är det uppenbart att det mycket väl kan finnas andra typer av polariteter som inte blir synliga om vi bara studerar rekryteringen till NVNA och SPEK, och att detta gäller i än högre grad för de grupper (här konstproducenter) som ligger nära origo, det vill säga över huvud taget inte väljer något av dessa två program. Situationen är helt analog med grupper som ligger nära centrum i en korrespondensanalys, det är bara det att tolkningen är betydligt enklare här.

I Graf 28, som visar Schillerska gymnasiets utbildningar (en symbol för varje år) i samma analys, kan man se att dessa är tydligt knutna till den del av rummet som präglas av kulturella grupper. Det finns en stabil hierarkisk skillnad i rekryteringen mellan ESKF och skolans övriga utbildningar, och även en tendens att SMSP har en rekrytering som i något mindre utsträckning än SPSA och SPHU präglas av de kulturella grupperna.

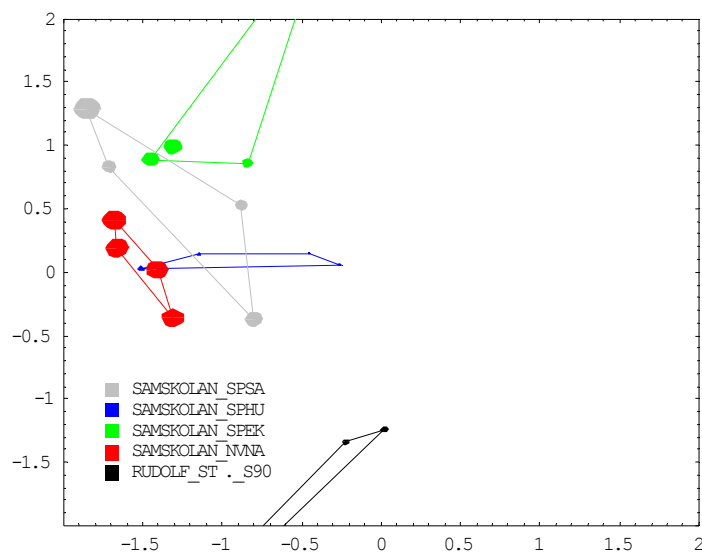
Graf 29. Burgårdens gymnasiums studieförberedande utbildningar i samma analys som för Graf 26.

I Graf 29 kan detta jämföras med rekryteringen till de studieförberedande utbildningarna på Burgårdens gymnasieskola. Här är det tydligt att positionerna hos de mindre utbildningarna inte kan ges någon meningsfull tolkning relativt skolans position, eftersom de varierar så mycket mellan åren. För de tre större utbildningarna, NVNA, SPSA och SPEK, kan man däremot konstatera en tydlig, om än ganska liten, skillnad. Man kan även konstatera att skolans rekrytering som helhet skiljer sig tydligt från Schillerska gymnasiets dito, med undantag för att Schillerska gymnasiets estetiska program tycks ha liknande rekrytering som Burgårdens naturvetenskapliga program. Detta är givetvis sant bara i en högst begränsad bemärkelse; troligtvis skiljer sig rekryteringen till dessa utbildningar åt väsentligt om man även beaktar elevernas kön och deras grundskolebetyg.

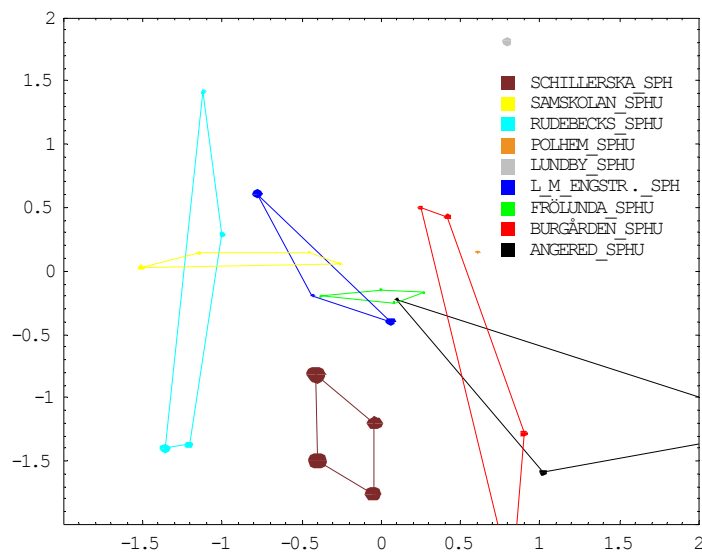
Graf 30. Frölundagymnasiets studieförberedande utbildningar i samma analys som för Graf 26.

Graf 30, som visar rekryteringen till Frölundagymnasiets studieförberedande utbildningar, illustrerar betydelsen av den geografiska kontexten. Relativt skolans position som helhet kan man se en tydlig och stabil polaritet mellan utbildningar som rekryterar högre andel kulturella grupper och utbildningar som snarare rekryterar ekonomiska grupper, men även de utbildningar på denna skola som ligger längst åt det kulturella hållet (ESKF och SPHU) är mindre präglade av dessa grupper än Schillerska gymnasiet som helhet, vilket beror på att Frölundagymnasiet ligger i en förort dominerad av grupper med ekonomiskt, snarare än kulturellt, kapital.

Graf 31. Samskolans, och Rudolf Steinerskolans utbildningar i samma analys som för Graf 26.

Graf 31 visar Rekryteringen till Samskolan och Rudolf Steinerskolan. Vissa utbildningar på dessa två skolor intar extrema positioner i detta rum av gymnasieutbildningar, med avseende på polariteten mellan ekonomi och kultur.

Graf 32. Rekryteringen till SPHU i samma analys som för Graf 26.

Tittar man i Graf 32 på rekryteringen till enbart SPHU, så ser man att utbildningarna på Schillerska gymnasiet, Samskolan och Frölundagymnasiet tycks inta relativt stabila positioner, medan detta inte gäller för övriga skolor med detta program. Man kan tolka skillnaden mellan Schillerskas och Frölundas utbildningar som en följd av dessa utbildningars geografiska placering; Frölundagymnasiets rekrytering är minst lika extrem relativt sitt geografiska upptagningsområde! Denna bild av positionerna hos olika

utbildningar med ett viss program sprider även ytterligare ljus över Graf 27, som visar vissa sociala gruppers fördelning över just två olika program; i denna graf tas ingen hänsyn till vilka skolor som de olika gruppernas barn läser vid, vilket gör bilden exakt och lätt att tolka. Här blir det dock uppenbart att viktiga nyanser går förlorade.

De två försök som här gjorts att använda korrespondensanalys för att analysera rekryteringen till regionens studieförberedande utbildningar kan ses som ett metodologiskt experiment. Betraktat på detta sätt visar det i första hand en metod för att när det gäller våra register hantera frågan om konfidens. Det blir tydligt att utbildningar skiljer sig åt inte bara vad gäller deras positioner, utan också vad gäller positionernas stabilitet. Att en position varierar kraftigt kan vara resultatet av två helt skilda processer; dels att utbildningens rekrytering är heterogen, och att detta leder till stora slumpmässiga variationer, dels att utbildningens rekrytering är homogen, men ändrats över tid. Vilken av dessa bakomliggande orsaker som är för handen återstår att hitta metoder för att reda ut. Det är dock bara när positionen visar sig vara stabil som den kan tolkas, och det tycks betydelsefullt veta för vilka utbildningar detta gäller (se Graf 32).

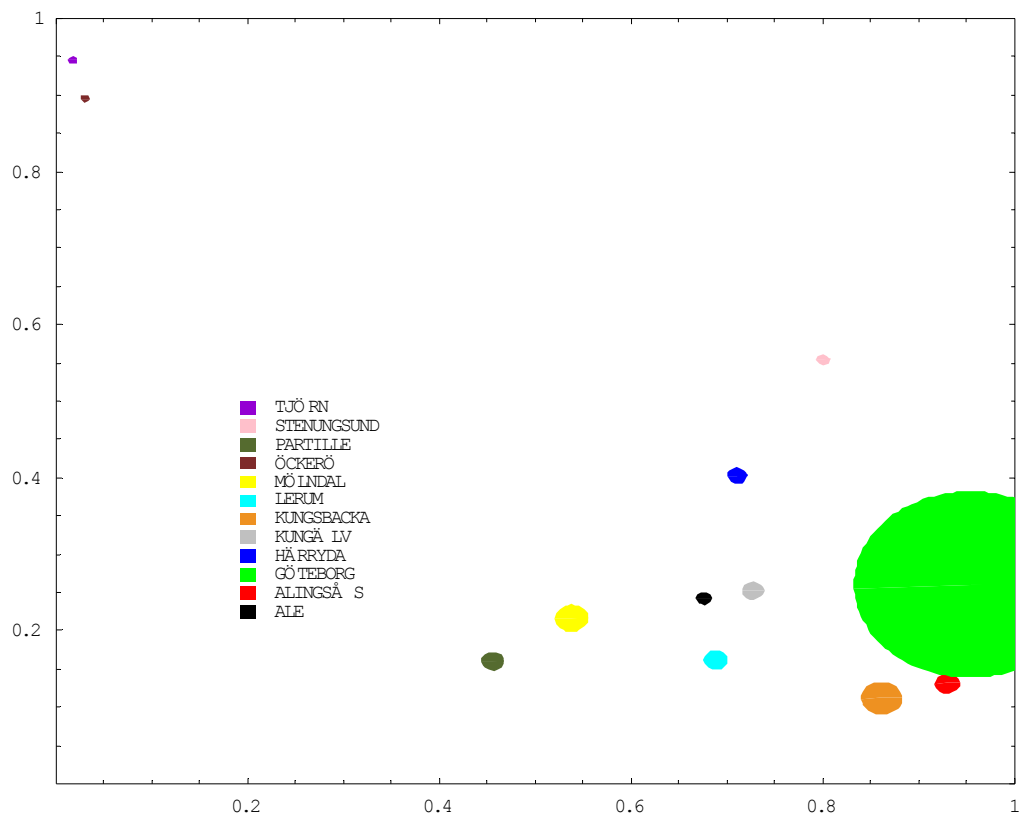
Å andra sidan sprider analyserna ljus över gymnasieskolans sociala struktur. Det första försöket till analys, av Nösnäsgymnasiet, visade att det inte är meningsfullt att analysera kranskommunerna separat; dels är antalet individer för litet, dels tycks det inte finnas den typ av systematiska samband som vi är intresserade av. Analysen av de studieförberedande programmen i Göteborgs kommun visar å andra sidan att det här går att tala om ett "rum av gymnasieutbildningar" och även om ett "rum av sociala grupper", definierat av deras relation till gymnasieskolan. Förhållandet mellan de sociala grupperna som korrespondensanalysen visar har en uppenbar sociologisk mening, som även, precis som man skulle önska, sprider ljus över den motsvarande strukturen av gymnasieutbildningar. Det blir tydligt att vissa utbildningar, men inte alla, har en ganska specifik rekrytering med avseende på sociala grupper, och att denna kan tolkas sociologiskt. Skolorna, som här tycks ingå i ett slags gemensamt fält, kan ordnas hierarkiskt, men de intar även ganska tydliga och stabila positioner i "horisontell" led – som dominerade antingen av ekonomiska, eller kulturella grupper.

Man kan också se att de större skolorna i viss mån har en inre struktur, där utbildningarna är relaterade till varandra på ett stabilt sett, men det blir även tydligt att inte nödvändigtvis alla utbildningar på en skola ingår i en sådan struktur; medan flera utbildningar har en stabil rekrytering, kan andra, ibland med relativt många elever, ha en rekrytering som varierar kraftigt mellan åren.

Slutligen är det viktigt att här knyta an till de tidigare analyserna av kanske i första hand utbildningarna på skolorna med bara studieförberedande utbildningar. I dessa avslutande korrespondensanalyser har ingen vikt fästs vid varken elevernas grundskolebetyg, deras nationella härkomst, eller deras kön – faktorer som tidigare visat sig ha avgörande betydelse. Man skall därför se de relationer mellan utbildningar som korrespondensanalysen visar som *en* aspekt av gymnasieskolan bland många. Jag kommer att göra att försök att väga de aspekter som kommit fram mot varandra i uppsatsens diskussionsavsnitt. Först skall jag dock säga något om hur eleverna flyttar mellan regionens kommuner.

Kommunernas geografiska rekrytering

Geografisk rekrytering är något som kan ha stor betydelse för kommuner som helhet. Om många elever väljer att läsa i andra kommuner, utan att detta kompenseras av att det kommer in elever utifrån, tvingas kommunen att krympa sin egen gymnasieskola, en process som tycks vara ganska smärtsam, inte minst ekonomiskt. Antalet elever i en kommuns gymnasieskola ges som summan av antalet elever som stannar inom kommunen och antalet elever som kommer in från andra kommuner. För att säga något om kommunens situation på ett mer övergripande plan när det gäller elevströmmar kan man studera andelen av kommunens elever som stannar inom kommunen efter grundskolan, tillsammans med andelen elever i kommunens gymnasieskola som kommer från andra kommuner (här används alltså registerinformation som inte använts tidigare i den här undersökningen; det delregister som beskriver avgångselever från grundskolan).

Graf 33. Elevströmmar till och från några av kommunerna i Göteborgsregionen, 2001.

Ovanstående graf visar relationen mellan andel elever som stannar inom kommunen, och andel elever som kommer till kommunens gymnasieskola från andra kommuner år 2001. I figuren visar positionen i horisontell led hur stor andel av kommunens elever som stannar inom samma kommun efter grundskolan. Till exempel väljer en väldigt liten andel av Göteborgs elever att läsa vid en gymnasieskola utanför Göteborg.

Att Stenungsund (rosa) ligger högt upp beror på att Stenungsund tar emot elever från flera mindre kommuner som saknar gymnasieskola.

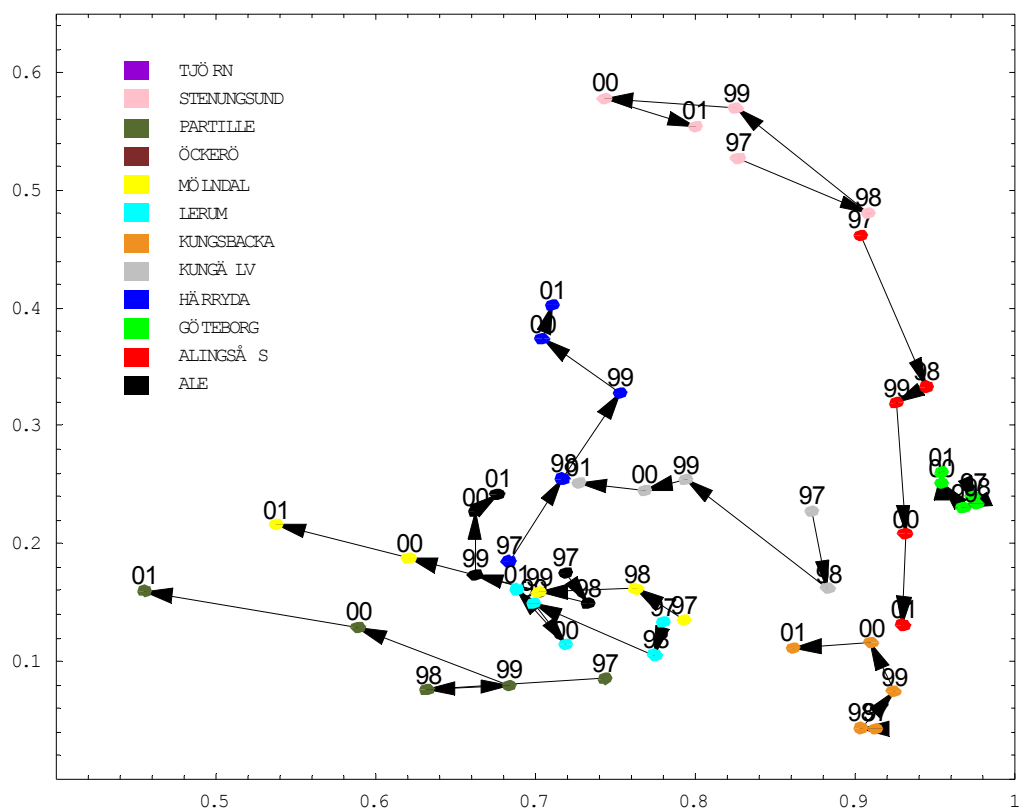
En position långt ner till vänster kan vara problematisk. En möjlig förklaring till positionen är att kommunens gymnasieskola har ett begränsat antal platser som kommunens egna elever har företräde till jämfört med elever från andra kommuner. Mer troligt är dock att kommunens elever i relativt hög utsträckning väljer bort den egna kommunens gymnasieskola, och att detta inte kompenseras av att elever i andra kommuner kommer dit istället. De fem kommunerna Kungälv, Partille, Mölndal, Lerum och Ale tycks enligt denna figur befinna sig i en liknande situation. Härryda får å andra sidan ta emot en lite större andel elever från andra kommuner, vilket betyder att gymnasieskolan i Härryda utgör ett alternativ även för elever utanför Härryda kommun.

Kungsbacka och Alingsås ligger långt ner till höger, vilket innebär att kommuner helt enkelt är relativt autonoma i förhållande till övriga kommuner.

Det står från figuren helt klart Tjörn och Öckerö har en helt annan typ av gymnasieskola än övriga kommuner. För dessa kommer nästan inga av gymnasieskolans elever från den egna kommunen, samtidigt som följaktligen nästan inga av kommunens grundskoleelever stannar kvar inom den egna kommunen (dessa två variabler är givetvis kopplade till varandra). Gymnasieskolan i dessa kommuner är uppenbarligen en regional, snarare än kommunal, angelägenhet.

Figuren ger en indikation på vilka kommuner som kan tänkas ingå i ett gemensamt konkurrensfält, eftersom de flesta elevströmmar som går ut från andra kommuner än Göteborg går till just Göteborg. Med detta som utgångspunkt skulle Partille, följt av Mölndal, Ale, Härryda Kungälv och Lerum vara de kommuner som i störst utsträckning deltar i ett faktiskt utbyte av elever. Härryda skulle kunna vara särskilt intressant eftersom denna kommun än den enda i närheten av Göteborg som faktiskt har betydande elevströmmar in till kommunen.

Om vi tar med förändringen under den period vi studerar får vi följande bild:

Graf 34. Elevströmmar till och från kommunerna i Göteborgsregionen 1997 – 2001.

Ett första konstaterande är att såväl Kungälv som Stenungsund har relativt konstanta flöden av elever in i och ut ur kommunen, vilket bekräftar hypotesen att dessa kommuner är relativt opåverkade av de förändringar som sker i Göteborgs kommun (till exempel etableringen av friskolor).

Vad gäller de kommuner som vi såg eventuellt hade en problematisk situation ser vi nu en betydande skillnad mellan å ena sidan Lerum och Ale, vars elevströmmar är relativt konstanta under perioden, och å andra sidan Mölndal och Partille, som behåller en allt mindre andel av eleverna som går ut grundskolan i de respektive kommunerna. (Att dessa kommuner samtidigt rekryterar en allt större andel elever från andra kommuner beror på att det totala antalet elever i gymnasieskolan minskar, vilket får de relativt konstanta strömmarna av elever in till kommunen att utgöra en större andel.) Härryda uppvisar en ortogonal trend jämfört med Mölndal och Partille. Man lyckas inte behålla fler av sina egna elever, men rekryterar allt större andel av sina gymnasieelever från andra kommuner. Alingsås rör sig i motsatt riktning jämfört med Härryda; man rekryterar allt färre elever från andra kommuner.

När vi ser dessa bilder är det dock viktigt att komma ihåg att det inte är förändringen av elevströmmarna i sig som är det väsentliga, utan orsaken till förändringen och framför allt vilka (ekonomiska) effekter de får, och hur den påverkar kommunens sätt att sköta sin gymnasieskola. För att förstå detta krävs mer detaljerad information om kommunens ekonomi, och kommunens skolläsnings strategi för

marknadsföring och profilering, och jag kommer att återknyta till detta i uppsatsens avslutande diskussionsavsnitt.

Man kan konstatera att de kommuner inom regionen som grovt kan karaktäriseras av att restiderna med kommunala färdmedel till Göteborgs centrum överstiger 45 minuter, i relativt liten utsträckning deltar i ett utbyte av elever med andra kommuner i regionen. Liksom för vissa skolor inom Göteborgs kommun medför detta att det profilerings- och marknadsföringsarbete som faktiskt görs, i betydligt lägre utsträckning än för skolorna i närheten av Göteborgs centrum ingår som aktiva komponenter i en kamp om elever, eftersom eleverna, oavsett vad som görs eller inte görs, kommer att stanna inom kommunen. I dessa kommuner finns ofta en politisk öppenhet gentemot fristående gymnasieskolor. Än så länge utgör dock dessa, på grund av att de är få och relativt små, inget reellt hot mot den kommunala gymnasieskolan.

DISKUSSION

Mot bakgrund av den empiriska redovisningen står det klart att Göteborgsregionens gymnasieskola 1997 – 2001 var ett i allra högsta grad differentierat fenomen. Den första gruppen skolor som analyserades – skolor med bara studieförberedande program – visade sig genomgående ha en relativt hög social rekrytering, men även innehålla en ganska stor hierarkisk polaritet. Det står helt klart att Sigröd Rudebecks gymnasium och Göteborgs Högre Samskola intar en särställning inom gruppen, vilket även innebär att dessa skolor intar en särställning i regionens gymnasieskola totalt sett. Det är svårt att med utgångspunkt från registerdata, och de intervjuer som gjorts, i någon högre utsträckning förklara relationen mellan utbildningarna förlagda till dessa skolor. Utöver Rudebecks och Samskolan är det L M Engströms gymnasium som har högre social rekrytering än övriga, och denna grupp av tre skolor förenas av att de är fristående, ligger i innerstan och dessutom har legat där de ligger väldigt länge. De skolor som tillkommit på senare år intar en mellanposition, tillsammans med ett par lite större kommunala skolor som även de ligger centralt och har viss anciennitet. Rekryteringen till Kitas gymnasium är speciell i och med att den betygsmässigt är oväntat låg, samtidigt som den geografiskt är oväntat bred. För att förstå detta krävs tveklöst den typ av mer detaljerad undersökning som inledningen visade exempel på; något som dock inte gjorts inom ramen för denna uppsats. Det skulle sannolikt också krävas förklaringar som framkommer bara ur en mer kvalitativ förståelse av programmens ”profiler” som dessa framträder för olika presumtiva elevgrupper.

När det gäller polariteten mellan ekonomi och kultur har Rudolf Steinerskolan en särställning, med en rekrytering starkt präglad av sociala grupper med kulturellt snarare än ekonomiskt kapital. I övrigt hänger denna polaritet, i den mån den existerar, snarare samman med gymnasieskolornas programutbud än med skolorna i sig, även om skolorna som institutioner givetvis präglas av den rekrytering deras respektive programutbud skapar. I övrigt kan man konstatera att skolornas höga betygsmässiga rekrytering sammanhänger med att de flesta eleverna är flickor.

Skolorna med bara yrkesförberedande program tycks även de, trots självklara problem med gränsdragning, utgöra en ganska väl definierad grupp. Köns polariteten är dock så dominerande för dessa skolor att man snarare kan tala om två grupper av skolor med bara yrkesförberedande program än en. Skolorna för flickor har det gemensamt att de rekryterar flickor med ganska låga betyg och ganska blygsamt socialt ursprung. Detta tycks helt betingat av skolornas ofta enda program, som då det ligger på större skolor har liknande rekrytering som dessa skolor har i sin helhet. Yrkes skolorna för pojkar, om man tillåter sig att använda ett sådant uttryck, kan å andra sidan delas in i två hierarkiskt åtskilda grupper, där en grupp skolor med lägre betygsmässig och social rekrytering kan ses som en motsvarighet till yrkesförberedande skolor för flickor. Gruppen skolor som rekryterar pojkar med höga betyg intar en särställning. De karaktäriseras av att de är fristående, relativt nystartade, ligger i Göteborg, och har ett enda specialutformat program. Deras påfallande höga betygsmässiga rekrytering väcker dessutom den högst relevanta frågan om i vilken mening dessa skolors utbildningar verkligen är ”yrkesförberedande”. Från skolornas hemsidor på Internet framgår att dessa utbildningar är krävande – säkert minst lika krävande som de flesta utbildningar som är klassificerats som studieförberedande. Å andra sidan pekar andra aspekter av utbildningarna – till exempel den sällsynt ensidiga köns mässiga rekryteringen, att dessa elevers föräldrar generellt sett saknar längre utbildning och att skolorna själva åtminstone i ett par fall är starkt knutna till industriföretag – på att de inte är studieförberedande i någon vanlig bemärkelse.

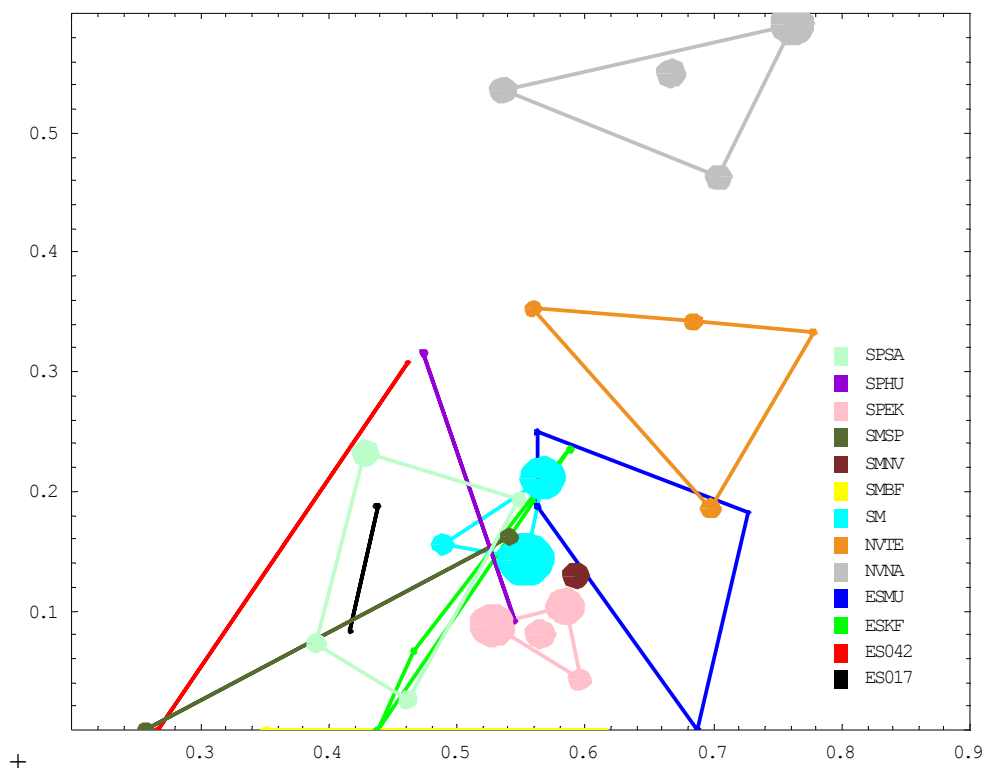
Det är intressant att jämföra ”flickornas gymnasieskola” med ”pojarnas gymnasieskola”. För både pojkar och flickor finns både utbildningar som i första hand rekryterar elever med höga betyg respektive låga betyg. Registerdata ger dock intryck av att dessa två delar av gymnasieskolan är strukturerade på ganska olika sätt. Pojarnas program kan ordnas hierarkiskt efter program; de som rekryterar pojkar med låga betyg ligger på större skolor, medan flera av dem som rekryterar pojkar med höga betyg ligger på mindre skolor och är nära knutna till den industri där dessa pojkar så småningom förväntas arbeta. Flickornas program ligger genomgående på större skolor, och med utgångspunkt från registerdata framstår närmast de utbildningar

som rekryterar flickor med låga betyg, snarare än de som rekryterar flickor med höga betyg, vara direkt knutna till en framtida yrkesroll; det tydligaste exemplet är här vårdgymnasierna.

I ett fältperspektiv kan dessa två grupper av skolor – de med bara studieförberedande program och de med bara yrkesförberedande program – sägas inta extrempositioner i ett övergripande rum av gymnasieskolor. Detta syns tydligast i Graf 13, som visar skolornas rekrytering med avseende på kön och grundskolebetyg. De studieförberedande skolorna intar en extremposition i egenskap av ”elitskolor” i den mån man kan tala om sådana. Även om man återfinner polariteter också inom denna grupp skolor, till exempel avseende andelen elever från hem med hög utbildning, höga inkomster eller från speciella sociala grupper (t. ex. läkare) särskiljer sig de studieförberedande skolorna som grupp betraktad från de övriga skolorna på ett relativt enhetligt sätt. Yrkesskolorna, å andra sidan, kan å sin sida snarast delas in i tre grupper som på olika sätt särskiljer sig från de övriga skolorna. Av dessa tre grupper är det paradoxalt nog på skolorna med lägst betygsmässig rekrytering som fördelningen mellan könen är jämnast.

Med utgångspunkt från tidigare studier av gymnasieskolan är det befogat att fråga sig i vilken mån det är relevant att skilja mellan rekryteringen till dessa typer av skolor, studieförberedande och yrkesförberedande, och rekryteringen till utbildningar – i bemärkelsen skola plus program – i allmänhet. Med undantag för de studieförberedande skolornas extremt höga rekrytering med avseende på betyg, existerar det enskilda utbildningar på de större skolorna som med avseende på rekrytering intar liknande positioner som var och en av dessa skolor intar i sin helhet. Ser man bara till rekryteringen ter sig de större och de mindre skolornas utbildningar som ekvivalenta. Det verkar dock troligt att det både med utgångspunkt från eleven och från skolan finns en rad faktorer som skiljer dem åt. Skolledaren på en mindre skola har sannolikt ett helt annat rum av möjligheter och även av problem att förhålla sig till än skolledaren på en större skola eller den person på denna större skola som ansvarar för någon av skolans utbildningar. På motsvarande sätt kan man tänka sig att en elev har en annan situation på en mindre skola med bara ett fåtal program jämfört med på en större skola där det sociala livet präglas av en mångfald av utbildningar, och man kan därför tänka sig att själva skolan (och speciellt skolans storlek) har betydelse när elever skall välja gymnasieutbildning. Att studera skolorna som enheter tycks därför befogat, men det ger samtidigt en starkt begränsad bild; man måste givetvis även studera de enskilda utbildningarna på de större skolorna.

De studieförberedande programmen på de stora skolorna har ofta en rekrytering som liknar den på de mindre skolorna med bara studieförberedande program. Inom de stora skolorna finns dock en betydligt större spännvidd i rekryteringen, både med avseende på betyg, kön, utbildning, inkomst och nationell härkomst. När en större skola har ett antal inriktningar av det naturvetenskapliga, tekniska, estetiska eller kanske framför allt det samhällsvetenskapliga programmet, får ofta en eller ett par av dessa en rekrytering som på något vis skiljer sig från de övriga. Det är dock svårt att säga om detta beror på tillfälligheter, eller om det har någon sociologisk mening. Dessa utbildningar är nämligen ofta ganska små, och det gör att enstaka elever kan påverka de (relativa) mått på rekrytering som här används för att jämföra utbildningars rekrytering med avseende på dessa faktorer. Det är givetvis lockande att tolka dessa avvikelser som ett resultat av en medveten eller kanske oftast omedveten ”strategi” hos den eller de sociala grupper som råkar vara överrepresenterad på utbildningen, men det är svårt att ge substans åt en sådan hypotes.

Graf 35. Rekryteringen till några av utbildningarna på Fässbergsgymnasiet 1997 – 2000. Endast utbildningar med minst 10 elever visas. Positionen i horisontell led ges av andelen elever med vars föräldrar har inkomst i minst den 10:e decentilen. Positionen i vertikal led visar andelen elever med grundskolebetyg motsvarande minst 4,0. Data gäller årskurs två, 1997 – 2000. (Ej 2001, eftersom programbeteckningarna för detta år ändrats, och det därför inte går att se hur rekryteringen förändrats över tid för dessa.)

I Graf 35, som visar rekryteringen till några av utbildningarna på Fässbergsgymnasiet 1997 – 2000 med avseende på inkomst och betyg, syns det tydligt att särskilt utbildningarna med lite färre elever, till exempel de estetiska programmen, varierar kraftigt mellan åren. Här har grundskolebetyg och föräldrarnas inkomst använts som mått på rekrytering, men variationerna är stora vilken indikator på elevens kapital man än väljer att studera.

Detta problem väcker grundläggande frågor kring hur data skall tolkas. En viss rekrytering med avseende på betyg, till exempel, kan helt uppenbart vara resultatet av ett antal helt skilda processer. Man kan bland annat tänka sig följande: utbildningen är populär, och betyg har använts som urvalsinstrument vid antagning (t.ex. Den Seglande Gymnasieskolan); utbildningens innehåll lockar på ett generellt plan elever med höga betyg (NV-programmet); utbildningen rekryterar i första hand flickor, vilka generellt sett har höga betyg (ES-programmet). Och när det gäller föräldrarnas inkomster kan man på motsvarande sätt tänka sig att rekryteringen å ena sidan kan vara resultatet av att elever med rika föräldrar av någon anledning aktivt söker sig till en viss utbildning (säg SPEK på Göteborgs Högre Samskola). Men en rekrytering av en hög andel elever med rika föräldrar kan också vara resultatet av inkomstfördelningen i upptagningsområdet, kanske i kombination med att elever med mindre rika föräldrar, men med höga betyg, lägger beslag på platserna utbildningar som annars vore attraktiva även för dessa elever (ett exempel på detta är möjligen Aranäs gymnasiums tekniska program). Till dessa problem kommer att en rekrytering givetvis också i viss mån är resultatet av helt slumpmässiga processer, vilket blir tydligt när man studerar rekryteringsens spridning över tid för utbildningar av olika storlek – spridningen är genomgående större för utbildningar med färre elever.

Experimenten med korrespondensanalys i resultatdelens sista del knyter an till dessa problem. I dessa analyser syns hur stabil rekryteringen till en viss utbildning är (med avseende på det rum som korrespondensanalysen skapat), och detta kan sedan ligga till grund för en avvägning rörande hur man skall tolka rekryteringen till en viss utbildning. Ett viktigt resultat av dessa experiment tycks vara att

utbildningar inte bara skiljer sig åt i sin rekrytering – det finns också stora skillnader i avseende på i vilken mån denna rekrytering är konstant över tid, vilket enkelt kan ges en sociologisk (och inte bara statistisk) mening.³⁵

Låt oss med bakgrund i dessa resonemang återvända till den fråga som ställdes inledningsvis, nämligen om det är meningsfullt eller missvisande att tala om gymnasieskolan som ett konkurrensfält i den mer strikta mening som detta begrepp har i Bourdieus sociologi. Intervjuerna med skolledare, och den övriga information som tidigare redovisats i diskussionen av förutsättningarna för uppkomsten av ett konkurrensfält, sprider visst ljus över den på vissa sätt lite förvånande frånvaron av tydliga trender i utbildningarnas rekrytering. Om vi tänker oss att gymnasieskolorna själva intar positioner i ett gymnasiefält och konkurrerar med varandra på detta fält, då är vissa begränsande omständigheter uppenbara:

1. En viktig faktor är tveklöst Göteborgs starka gymnasieförvaltning, vars målsättning visserligen är att skolorna genom att konkurrera inbördes skall göra den kommunala skolan bättre som helhet men som samtidigt undviker att skapa en situation där en kommunal skola far illa av att en annan kommunal skola lyckas. Konkurrensen har för de kommunala skolorna med andra ord mycket fasta gränser. Inga skolor expanderar på grund av ett stort söktryck. Bara i undantagsfall krymper hela skolor på grund av vikande elevunderlag. Skolledare arbetar i de flesta fall inte lokalt med att förändra sitt programutbud, utan detta planeras central. De har vidare högst begränsad kontroll över vilken personal de får ha på skolan och vilka och hur stora lokaler skolan skall husera i. Marknadsföringsinsatserna handlar snarast om att presentera ett befintligt innehåll och ”profilering” är ofta i praktiken ett namn för att tänka ut en slogan som passar det skolan redan är. Med några undantag är faktiska innehållsmässiga profileringar av skolor först och främst ett resultat av en central strävan efter att öka Göteborgs stordriftsfördelar gentemot mindre kommuner och friskolor.

2. En konkret följd av att gymnasieadministrationen betraktar den kommunala gymnasieskolan som en helhet är reglerna för hur skolpengen fördelas mellan skolorna. Skolförvaltningen i Göteborg har en ambition att skapa konkurrens på lika villkor för alla skolor i Göteborg. På grund av det segregerade boendet kräver detta ett system för kompensation, vilket också införts. Skolpengen har i och med detta delats upp i tre delar, varav två är direkt kompensatoriska. Till följd av detta system har även de kommunala skolor, som tack vare ett gynnsamt geografiskt läge skulle ha kunnat ha relativt goda ekonomiska förutsättningar, stora problem att få ekonomin att gå ihop, och därmed litet utrymme för att arbeta aktivt för att förändra sin rekrytering.

3. Ett tänkbart mycket konkret uttryck för att skolorna på ett tydligt sätt utvecklar strategier för att konkurrera med varandra skulle vara användningen av profilering och marknadsföring. Båda sakerna kräver dock resurser. Göteborgs gymnasieskolor fick 2001 ungefär 20 % lägre belopp per elev och år än Stockholms, vilket gör att skolledarna måste lägga stor energi på att få ekonomin att gå ihop. Frånvaron av resurser är säkert en bidragande orsak till de kommunala skolledarnas bristande entusiasm för en kostsam marknadsföring som skulle ha kunnat påverka en skolas rekryteringsprofil.

4. Kanske än viktigare för att förstå varför de kommunala skolledarna (i Göteborg) inte i speciellt hög grad upplever sin situation som konkurrensutsatt, och att gymnasieadministrationen kan skapa möjligheter för skolorna att fungera utan större fokus på att locka elever, är förmodligen att det totala antalet elever vuxit under perioden. Mellan 2000 och 2001 ökade antalet elever i Göteborgsregionen med 450. Detta motsvarar nästan exakt elevökningen i regionens fristående gymnasieskolor, som var 425 elever.

³⁵ Som synes förs här resonemang kring vad man inom matematisk statistik kallar konfidens och signifikans, helt utan att utnyttja den matematiska statistikens tekniker för att göra exakta beräkningar. Fokus ligger här på att med hjälp av visualisering skapa en intuitiv förståelse för olika aspekter av data, i första hand utan strikta probabilistiska resonemang och de antaganden om underliggande fördelningar som dessa kräver. Detta skall dock inte tolkas som ett ställningstagande mot användandet av sådana tekniker, vilka använda på rätt sätt säkert skulle berika de resonemang som förts här (t. ex. vore det intressant att utnyttja de relativt grundläggande tekniker för multivariat analys som beskrivs på sid 377-458 i Johnson och Wichern, 1998). Användandet av matematisk statistik på detta sätt ligger dock utanför ramarna för den här uppsatsen.

Elevkullarna kommer att fortsätta att växa fram till omkring år 2010. En rimlig hypotes tycks vara att konkurrensen kommer att hårdna när antalet elever inte längre ökar.

Man kan dock konstatera att gymnasieutbildningarna, och i viss mån även skolorna, inom Göteborgs kommun är fördelade i ett rum definierat av deras relation till sociala grupper. Detta gäller *inte* för skolorna som ligger längre bort från Göteborg. Dessa skolor visar sig istället ha likartad rekrytering vilken speglar skolornas respektive upptagningsområde. Många av skolorna i Göteborg har en rekrytering som inte tycks vara möjlig att förklara helt, varken genom deras programutbud eller genom deras geografiska placering, även om dessa två faktorer har stor betydelse. Detta framgår tydligast av Graf 26, Graf 28, Graf 29, Graf 30, Graf 31 och Graf 32. Det tycks alltså möjligt att åtminstone i en ganska begränsad mening betrakta gymnasieskolan i närheten av Göteborg som ett konkurrensfält, där skolorna, som ett resultat av faktorer som vore intressant att undersöka, intar positioner i ett rum definierat av deras relation till sociala grupper ”utbildningsstrategier” (om man nu väljer att använda ett sådant ord).

I detta perspektiv kan de ökade elevströmmarna som blir tydliga i Graf 34 tolkas som att samverkansavtalet faktiskt resulterat i att detta gemensamma konkurrensfält utvidgades mellan 1997 – 2001 till att i större utsträckning även omfatta kranskommunerna. Detta fick naturligtvis till följd att skolorna i dessa kommuner, från att ha varit autonoma på ett sätt liknande det till exempel Nösnäs gymnasiet och skolorna i Kungsbacka fortfarande är, drogs in i en logik där varje skola får en rekrytering som inte enbart är en funktion av upptagningsområdet utan även påverkas av skolans relation till totaliteten av regionens övriga utbildningar.

Hur ska vi då se på fältbegreppets användbarhet för analysen av gymnasieskolan i en region som Göteborgs? Den här undersökningen tydliggör att relationen mellan sociologisk mening och empiri är en balansgång mellan att vara empirin trogen och att över huvud taget säga något intressant.³⁶ Det går givetvis att betrakta gymnasieskolan som ett enda stort rum av gymnasieutbildningar, strukturerat hierarkiskt, könsmässigt och med avseende på polariteten mellan kultur och ekonomi. Å andra sidan finns det även en rad andra skiljelinjer, inte minst geografiska, som döljs av en sådan beskrivning. Detta har gjort att jag i den avslutande korrespondensanalysen låtit bli att föra samman alla utbildningar i ”ett rum”, och istället låtit detta rum enbart innehålla de utbildningar som åtminstone i viss utsträckning har ett gemensamt upptagningsområde och också kan antas konkurrera om liknade slag av elever. Men även om det under dessa betingelser förefaller betydligt mer rimligt att tala om ett konkurrensfält, finns det fortfarande invändningar att komma med. Åtminstone de kommunala skolorna inom detta fält agerar inte som fria aktörer. De program de skapar och de prioriteringar de gör är sociologiskt begripliga först mot bakgrund av den kommunala – och genom samverkansavtalet interkommunala – styrningen av gymnasieskolan i stort. Tanken är inte speciellt avlägsen att själva idén med gymnasieskolan som konkurrensfält, i alla fall om den inte används med försiktig precision, kan betraktas som just den typ av utifrån kommande hypoteser som Bourdieu själv menade att man i möjligaste mån skulle undvika.³⁷ Kanske är det så att det problem som blir påtagligt när slutsatserna om fältets ”struktur” skall formuleras är orsakade av en brist på precision när det gäller konstruktionen av själva forskningsobjektet.

De metodologiska experiment som här har använts för att belysa olika aspekter av relationerna mellan gymnasieskolor av olika slag kan sägas ha fallit väl ut. Utan att de på något sätt kan sägas utgöra fixa och färdiga alternativ, har det blivit tydligt att det både finns många andra sätt än korrespondensanalys att redovisa och analysera den typ av statistik som ligger till grund för denna typ av studier – och dessutom att det *går* att använda korrespondensanalys och samtidigt hantera de problem som har med stabilitet att göra.

I en mening har denna uppsats först och främst handlat om begränsningarna i fältbegreppets användning på gymnasieskolan i Göteborgsregionen. Den har lyft fram och resonerat kring skillnader mellan olika slags skolor, olika slags program och olika kommuner och pekat på svårigheterna i att se alla dessa olika skolor och utbildningar som konkurrenter till varandra i avseende på eleverna. I det resonemang som förts tidigare ligger en tanke som jag här ska försöka formulera. Det är en sak att uppfatta skolor och

³⁶ Se Broady 1990 p. 422ff.

³⁷ ”Objektet skall växa fram i och ur en empirisk forskningspraktik” (Broady 1990 p. 422).

utbildningar som ett slags ”rum” i vilket eleverna orienterar sig och där de enskilda positionerna, skolornas och utbildningarnas, karaktäriseras i förhållanden till andra positioner av elevrekryteringen till just denna skola och utbildning, jämförd med den till alla andra enskilda skolor och utbildningar. Denna rumsmetafor är fullt användbar och begriplig. Om vi accepterar den är frågan kanske först och främst hur beskrivningen av detta ”rum” ska göras, dvs. vilka slags beräkningssätt som kan användas för att visa dess struktur. I detta perspektiv kan denna uppsats sägas vara ett försök att visa vilka slags förhållanden som bör beaktas när denna ritning görs, vad en viss ritning döljer och en annan gör synlig. Ett ”rum” i den meningen är inte ett ”socialt fält” i den mer strikta mening som Pierre Bourdieu gav detta begrepp eller analysredskap.

Gymnasieskolan kan dock – kanske – uppfattas som ett ”fält” i denna mer strikta mening. Då uppstår en rad frågor. Om det finnes ett fält, vilka är dess aktörer, vilka specifika insatser görs på detta fält, vad strider man om, hur ska detta fält undersökas och vilken roll spelar elevernas val av utbildning, dvs. utbildningarnas elevrekrytering i detta slags undersökning? Både i dagligt tal, i elevernas perspektiv och till viss del i planerarens och beslutsfattarens ögon är det naturligt att uppfatta ”gymnasieskolan” som en mängd skolor med olika program. Det strider inte uppenbart mot detta slags mer eller mindre intuitiva uppfattning av gymnasieskolan att utnämna skolan till den ”aktör” som konkurrerar om elever. Men redan ut skolförvaltningarnas, kommunförbundets eller politikerns perspektiv ter sig inte saken lika enkel. Åtminstone de kommunala skolorna uppfattas lika ofta av till exempel Göteborgs kommunalförvaltning som en och samma enhet, inom vilken ett slags rationalitet och balans ska råda. Det är med tanke på denna helhet som vissa viktiga beslut fattas som i hög grad avgör vilka slags program en viss skola ska erbjuda. Det med andra ord inte lika självklart att just den enskilda gymnasieskolan utgör en ”aktör”. Vilka är då aktörer på fältet? Det avsnitt av uppsatsen som behandlar förutsättningar för regionens gymnasieskola och mot bakgrund av vilket jag behandlat de skillnader som kan konstateras i elevrekrytering till olika slags skolor och utbildningar ger en mycket preliminär och skissartad bild av ett annat slags aktörer, nämligen administratörer och tjänstemän på olika nivåer och i olika slags organisationer, politiker, kommunala skolledare, skolledare för friskolor som också i en mening är företagsledare, lärare. Det är i denna värld som de flesta av de beslut fattas som avgör vilka regler som ska gälla för de enskilda skolornas eller programmens ”konkurrens”. Det kan gälla antagningssystemens utseende, regler för startandet av nya program, regler för interkommunala ersättningar av olika slag, principer för hur skollokaler ska kostnadsberäknas, fördelningen av en hel kommuns ekonomiska resurser och av den del därav som satsas på gymnasieskolan, innebörden och hanteringen av rutiner och krav inom den styrningsapparat som gäller för gymnasieskolan, till exempel kvalitetsmått, utvärderingar och trivselenkäter, mer eller mindre reglerade principer som styr marknadsföring och former för samarbete och beslutsfattande. Detta ”är” också gymnasieskolan, men en för föräldrar och elever betydligt mindre synlig del. Om striden om eleverna – och det utfall i elevrekryteringsprofiler som dessa strider ger – ska förstås som konkurrensstrider inom ett socialt fält i en mer strikt mening av ordet, bör denna värld, vars mer exakta avgränsning gissningsvis bara kan göras i samband med att den mer systematiskt studeras, utsättas för analys. Först när den analysen görs är det möjligt att exakt svara på frågan om vilka som ska betraktas som ”aktörer” inom det som det ännu är för tidigt att kalla för socialt fält men som möjligtvis är det, ett fält där det sannolikt kan finnas olika slags ”delfält” eller delmarknader, till exempel för studieförberedande program eller yrkesorienterade program för flickor eller pojkar, och där elevrekryteringen utgör en av flera indikatorer på vilka som röner framgång i striderna. En skola, representerad av en skolledare, ett kollegium, ett programutbud och vissa lokaler, kan kanske uppfattas som en ”aktör” inom ett sådant fält, men först när alla de begränsningar inom vilket denna skola agerar som enhet beskrivits. Det är också möjligt att fältet innehåller andra, mindre uppenbara aktörer, i förklädningen av organisationer där i sin tur utredningar, planering, förhandlingar, utnämningar och beslut äger rum som kan betraktas som strider vars utfall är helt avgörande för vilka slags program en skola kan erbjuda och under vilka villkor. Om gymnasieskolan ska ses som ett ”fält” i denna mening, kan föreliggande uppsats sägas ganska ytligt behandla denna del av fältet, och mer ensidigt belysa det viktiga men speciella utfall av fältets strider som elevströmmar och elevrekrytering utgör. Man bör också hålla i minnet att just elevströmmarna och elevrekryteringen inte alldeles uppenbart är ett bra mått på framgång i konkurrensstrider inom det fält som gymnasieskolan eventuellt utgör eller i varje fall inte ett lättolkat sådant mått. Utfallet i striden om exempelvis reglerna för interkommunala ersättningar, vilka Göteborgsregionen hitintills till skillnad från Stockholmsregionen lyckats definiera, kan till exempel vara till fördel för vissa program i vissa kommuner men till nackdel för samma program i andra kommuner.

Hur dessa regler fastställs kan med andra ord påverka en skolas möjligheter att rekrytera elever och karaktären på dess rekrytering, men i olika riktning för olika skolor. En satsning på ett program inom en viss delmarknad av gymnasieskolan kan också vara ansedd som mycket lyckad och skänka initiativtagarna eller genomförarna högt anseende och ökad möjlighet att lansera egna idéer inom gymnasiefältet, men utan att detta blir synligt i förändrad elevrekrytering på den skola och det program där denna satsning görs. Frågan om vad elevrekryteringen egentligen visar om utfallet av de strider som förs inom gymnasieskolan som fält är med andra ytterligare ett exempel på att fältbegreppets innebörd måste göras mera tydlig när det används på gymnasieskolan.

KONKLUSION

Efter att ha redovisat empirin med utgångspunkt från ett tydligt relationistiskt perspektiv, står det klart att gymnasieskolan innehåller en rad polariteter. Vilka av dessa som är mest betydelsefulla varierar kraftigt mellan gymnasieskolans olika delar. Det är möjligt att urskilja en hierarkisk dimension, där studieförberedande utbildningar, framför allt på vissa mindre skolor, har högst rekrytering, med avseende både på grundskolebetyg och på social härkomst. På dessa utbildningar läser det fler flickor än pojkar, och det finns en viss polarisering mellan utbildningar befolkade av elever med huvudsakligen ekonomiskt kapital, och utbildningar befolkade av elever med huvudsakligen kulturellt kapital. Den övriga gymnasieskolan präglas i första hand av en mer eller mindre tydlig uppdelning mellan könen, som blir allra tydligast på vissa utbildningar med väldigt låg betygsmässig och social rekrytering. I praktiken blir detta mest påtagligt på mindre skolor med programutbud helt riktat mot antingen flickor eller pojkar.

I övrigt präglas gymnasieskolan i Göteborgsregionen till stor del av den stora skillnaden mellan Göteborgs innerstad (och dess närhet), där ett stort antal elever kan välja mellan ett stort antal skolor och utbildningar, och de stora områden där eleverna är mer eller mindre hänvisade till en enda stor skola, med ett brett programutbud. De polariseringar som uppstår inom gymnasieskolan är hela tiden knutna till en geografisk kontext, vilket gör att Göteborgs kommun som helhet får ett antal poler, som i mindre extrem och även mindre stabil form även framträder inom de mer autonoma skolorna utanför staden. Dessa delrum, eller delfält, präglas å sin sida helt av sociodemografin i sitt upptagningsområde – Göteborg av de stora polariteterna i boendet och den höga andelen invandrare i vissa förorter, de mer autonoma skolorna av den ofta relativt homogena sociodemografin med relativt stora grupper med starkt ekonomiskt kapital, men mindre grupper med kulturellt kapital.

De effekter av samverkansavtalet som blir tydligast i materialet ligger på kommunal nivå, och består i att vissa kommuner i närheten av Göteborg blivit en del av det stora upptagningsområde vars centrum utgörs av Göteborgs innerstad, och därmed drabbats av vad man faktiskt skulle kunna kalla för fälteffekter i detta ganska stora rum av gymnasieutbildningar. Konsekvenserna av detta spänner från stora problem, för Mölndal och Partille, till en smärre framgångssaga för Mölnlycke, som lyckats erövra en position som en skola värd att resa till.

I ett stort antal grafer har jag demonstrerat ett antal sätt att undersöka och redovisa den typ av material som ligger till grund för den här och många liknande, studier. Det har förhoppningsvis blivit tydligt att det finns många sätt att komplettera redovisningen av rum konstruerade med hjälp av korrespondensanalys. Korrespondensanalysen tillhör en kategori statistiska metoder som kan skapa en grafisk syntes av relationen mellan ett stort antal kategoriska variabler. Vad de tekniker jag redovisat här kan tillföra det enkla användandet av korrespondensanalys är bland annat att visa på spridningen i ett material med hjälp av moln av punkter, ellipser eller polytober; att visa exakta relationer mellan punkter grafiskt genom att använda enskilda variabler som axlar, att visa på osäkerheten i ett material genom att visa spridningen över tid, samt att visa hur relationen mellan ett antal positioner förändras över tid genom att följa deras rörelse i ett rum. Ur ett matematiskt perspektiv är dessa tekniker grundläggande, och kan hänföras till den statistiska traditionen geometrisk dataanalys (GDA), som använts flitigt i en rad olika forskningsfält i Frankrike³⁸ De är dock nya i det här sammanhanget³⁹, och de har även fått en särprägel av denna specifika kontext.

Sammanfattningsvis är förhoppningen att den här studien av Göteborgs gymnasieskola skall befrukta det fortsatta undersökandet av gymnasieskolans regionala kontexter, och att mina metodologiska experiment skall leda fram till ytterligare ett par metodologiska redskap för arbetet med att erövra, konstruera och pröva det vetenskapliga vetande man som svensk utbildningssociolog trängtar efter. Min korta diskussion av fältbegreppets möjliga tillämpning på gymnasieskolan, mot bakgrund av de studier av

³⁸ Se t. ex. Chiche, Le Roux, Perrineau och Rouanet, 2000.

³⁹ Jag syftar på SEC-gruppens arbete.

Göteborgsregionens gymnasieskola som uppsatsen redovisar, kan förhoppningsvis också bidra till diskussionen av hur fortsatta studier kan inriktas.

APPENDIX: TABELLER OCH GRAFER

	ALE	ALINGSÅS	GÖTEBORG	HÄRRYDA	KUNGSBACKA	KUNGÄLV
Civilingenjör	2,9	3,3	3,1	6,4	4,0	3,3
Läkare	1,0	2,2	2,7	2,1	1,8	1,3
Univ. o ämneslärare	1,7	3,7	3,3	4,1	2,6	2,8
H.t.j.m, Jur, Offic.	5,6	8,4	6,7	10,0	8,9	6,2
Företagsledare	0,9	1,8	1,8	2,3	3,4	1,8
Konstprod., Journ.	1,3	1,9	2,4	1,2	1,5	1,4
Klasslärare	3,8	6,1	4,1	3,1	3,6	4,1
Tekniker	12,6	9,0	7,3	11,0	11,3	12,4
Tj.män m-nivå	10,9	12,8	11,7	13,4	12,8	11,6
Kont-, hand-, vårdanst.	9,0	8,6	8,1	9,0	11,6	9,7
Småföre., handelsmän	5,2	4,2	3,5	4,5	5,2	4,8
Bönder	0,3	1,4	0,3	0,2	1,4	1,3
Kval. arbetare	17,6	13,4	9,6	14,3	11,4	17,2
Okval. arbetare	17,2	14,0	14,8	11,1	9,9	13,3
Övriga	2,0	1,9	2,8	1,5	3,3	1,7
Ej förvärvsarb.	2,2	2,6	6,7	2,4	2,5	3,2
Soc-Ej i FoB-90	5,9	4,7	11,0	3,3	4,6	4,1

Tabell 1. Fördelningen av sociala grupper inom några av Göteborgsregionens kommuner. Tabellen visar procentuell andel av hushållen i kommunen som hade en elev i kommunens gymnasieskolas andra årskurs år 2001.

	LERUM	MÖLNDAL	PARTILLE	STENUNGSUND	TJÖRN	ÖCKERÖ
Civilingenjör	3,4	5,6	4,4	4,2	2,0	3,8
Läkare	1,7	2,8	2,9	1,7	0,9	0,6
Univ. o ämneslärare	2,9	3,9	3,3	2,2	2,1	1,9
H.t.j.m, Jur, Offic.	7,5	7,6	8,8	6,5	6,1	4,4
Företagsledare	2,6	1,5	1,9	1,7	1,7	0,6
Konstprod., Journ.	1,4	2,0	1,8	0,8	0,7	1,9
Klasslärare	4,1	4,0	3,8	3,5	3,5	3,7
Tekniker	12,7	11,8	11,6	12,3	11,4	10,8
Tj.män m-nivå	12,1	13,6	14,0	11,1	11,7	11,4
Kont-, hand-, vårdanst.	9,7	8,7	9,0	8,0	8,4	6,0
Småföre., handelsmän	4,1	3,3	4,0	5,0	4,3	7,8
Bönder	1,0	0,2	0,0	0,6	1,6	6,3
Kval. arbetare	14,0	12,0	10,8	16,8	19,4	17,7
Okval. arbetare	11,9	12,8	12,4	13,5	17,5	16,7
Övriga	1,9	1,4	1,9	2,3	1,9	1,5
Ej förvärvsarb.	2,9	2,7	3,8	2,9	1,8	1,3
Soc-Ej i FoB-90	6,2	6,2	5,7	6,9	5,1	3,7

Tabell 2. Fördelningen av sociala grupper inom några av Göteborgsregionens kommuner. Tabellen visar procentuell andel av hushållen i kommunen som hade en elev i kommunens gymnasieskolas andra årskurs år 2001.

Skola	Läge	Huvudman	Kommentar
Den seglande gymnasieskolan	Öckerö kommun	Kommunal	Startade 1999
Donnergymnasiet	Eriksberg i Göteborg	Fristående	Finns även på Gotland och i Slite. Göteborgsskolan startade 2000.
Ingrid Segerstedts gymnasium	Göteborg nära Mölndal	Fristående	Startade 2000
Kitas gymnasium	Centrala Göteborg	Fristående	Startade 2000.
Kungsbacka internationella gymnasium	Kungsbacka	Fristående	Startade 1998 (finns ej 2004)
Kungsbacka tekniska gymnasium	Kungsbacka	Kommunal	Startade 1998 (finns ej 2004)
L M Engströms gymnasium	Centrala Göteborg	Fristående	Tidigare prästseminarium. Kristen inriktning.
Polhemsgymnasiet	Lindholmen i Göteborg	Kommunal	
Rudolf Steinerskolan	Sävenäs i Göteborg	Fristående	Tillämpar Waldorfpedagogik.
Schillerska gymnasiet	Centrala Göteborg	Kommunal	Tidigare realläroverk.
Sigrid Rudebecks gymnasium	Centrala Göteborg	Fristående	Tidigare privat flickskola.

Tabell 3. Skolor med bara studieförberedande program. Här har det estetiska programmet liksom specialutformade program med rekrytering liknande de studieförberedandes räknats som studieförberedande program.

Skola	Elever	Geo. Rekr.	Inkomst	Utbildning	Nat. Härk.	Grundskolebetyg	Pojkar
DONNER	110	,291	,545	,273	,755	,436	,373
INGRID SEG	90	,400	,522	,344	,833	,300	,278
KB INT.	19	,526	,474	,263	1,000	,421	,105
KB TEKN.	47	,255	,532	,340	,872	,277	,872
L M ENGSTR	146	,432	,500	,521	,877	,548	,322
POLHEM	292	,212	,462	,243	,716	,336	,459
RUDEBECKS	144	,382	,688	,611	,889	,882	,347
RUDOLF ST.	24	,875	,292	,333	,958	,042	,417
SAMSKOLAN	147	,218	,803	,660	,871	,864	,381
SCHILLERSKA	296	,280	,395	,338	,878	,334	,301
SEGLANDE G	38	,895	,579	,421	1,000	,711	,421

Tabell 4. Skolor med bara studieförberedande program, enligt Tabell 3. Värdena bygger på elever i årskurs 2, 2001. "Geo. Rekr." visar andel elever som läst i grundskolan i annan kommun än den skolan ligger i. Inkomst visar andel elever vars hushåll har inkomster i övre 10:e decilinen. Utbildning visar andel elever med minst en förälder med mer än treårig högskoleutbildning. "Nat. Härk." visar andelen elever för vilka ingen förälder är född utomlands. Grundskolebetyg visar andelen elever med grundskolebetyg högre än motsvarande 4,0. Pojkar visar andelen pojkar.

Skola	Program	Social grupp	1997	1998	1999	2000	2001
RUDEBECKS	NV	FÖRETAGSLED.	1,6	4,9	5,2	3,3	2,5
		H.T.J.MÄN	18,0	8,2	20,8	9,8	13,75
		LÄKARE	19,7	21,3	13,0	14,8	15
		UNIV. LÄR.	4,9	6,6	1,3	9,8	2,5
		ÖVRIGA	55,7	59,0	59,7	62,3	66,25
	SP	FÖRETAGSLED.	6,7	9,2	4,8	4,6	7,8
		H.T.J.MÄN	26,7	13,8	14,5	18,5	10,9
		LÄKARE	8,0	12,3	14,5	13,8	7,8
		UNIV. LÄR.	1,3	1,5	3,6	4,6	0,0
		ÖVRIGA	57,3	63,1	62,7	58,5	73,4
SAMSKOLAN	NV	FÖRETAGSLED.	0	3,3	7,9	3,3	6,5
		H.T.J.MÄN	20,0	16,7	20,6	10,0	11,5
		LÄKARE	10,0	13,3	17,5	13,3	9,8
		UNIV. LÄR.	1,7	8,3	3,2	5,0	8,2
		ÖVRIGA	68,3	58,3	50,8	68,3	63,9
	SP	FÖRETAGSLED.	10,8	9,3	6,8	7,4	12,8
		H.T.J.MÄN	22,5	19,6	13,6	17,0	16,3
		LÄKARE	13,7	9,3	9,1	10,6	9,30
		UNIV. LÄR.	3,9	1,0	3,4	2,1	2,3
		ÖVRIGA	49,0	60,8	67,0	62,8	59,3
ÖVRIGA	NV	FÖRETAGSLED.	2,1	2,6	2,9	1,9	1,7
		H.T.J.MÄN	11,0	10,2	10,7	9,3	10,7
		LÄKARE	3,4	3,8	3,5	4,1	4,6
		UNIV. LÄR.	2,0	1,6	2,0	2,2	2,2
		ÖVRIGA	81,5	81,8	80,9	82,5	80,7
	SP	FÖRETAGSLED.	2,8	2,6	1,7	2,5	2,1
		H.T.J.MÄN	8,5	8,0	8,5	7,8	7,4
		LÄKARE	2,3	2,2	1,8	2,3	2,5
		UNIV. LÄR.	0,6	1,0	1,3	0,9	1,1
		ÖVRIGA	85,9	86,1	86,7	86,5	86,9

Tabell 5. Procentuell andel elever med föräldrar i vissa sociala grupper på SP- och NV-programmen på Rudebecks och Samskolan. Talen anger procent av gruppen skola + program. Till exempel kan man ur tabellen utläsa att ungefär var femte elev på Rudebecks samhällsvetenskapliga program årskurs 2, 1998 hade minst en förälder som räknas som högre tjänstemän. Data bygger på årskurs två.

Skola	Läge	Huvudman	Kommentar
Bräcke gymnasieskola	Bräcke i Göteborg	Kommunal	
Burgårdens hotell- och restaurangskola	Centrala Göteborg	Kommunal	Ligger i samma byggnad som Burgårdens gymnasium.
Ester Mosessons gymnasium	Lindholmen i Göteborg	Kommunal	
Framtidsgymnasiet	Nära Järntorget i centrala Göteborg	Fristående	Startade 1994.
GTI:s gymnasieskola	Centrala Göteborg	Fristående	Startade 1927.
Göteborgs praktiska gymnasium	Centrala Göteborg	Fristående	Startade 2000.
Göteborgsregionens tekniska gymnasium	Lindholmen i Göteborg	Fristående	Samarbete mellan Näringsliv och Göteborgs stad. (NÄR STARTADE DEN?)
IT-gymnasiet i Göteborg	Frölunda i Göteborg	Fristående	Startade 1998
Kungsbacka IT-Gymnasium	I Kungsbacka	Fristående	Startade 2000 (finns ej 2004)
Lindholmens gymnasium	Lindholmen i Göteborg	Kommunal	
Munkeröds utbildningscentrum	Stenungsund	Fristående	Startade 1991.
Portalens gymnasieskola	Gårda i Göteborg	Fristående	Finns även i Uddevalla och Borås. Göteborgsskolan startade 2000.
SKF:s tekniska gymnasium	Gamlestaden i Göteborg	Fristående	NÄR STARTADE DEN?
Tjörns gymnasieskola	Tjörn	Kommunal	
Triogymnasiet	Kungälv	Kommunal	
Vårdgymnasiet i Mölndal	Mölndal	Kommunal	Den enda kvarvarande av 4 vårdgymnasier.

Tabell 6. Skolor med bara yrkesförberedande program.

Skola	Elever	Geo. Rekr.	Inkomst	Arbetare	Utbildning	Nat.Härk.	Grundskolebetyg	Pojkar
BRÄCKE	201	,264	,244	,408	,085	,831	,005	,950
ESTER M.	174	,362	,293	,437	,063	,851	,006	,454
FRAMTIDSGY.	11	,182	,455	,545	,182	,818	,000	,818
GR TEKN. GY	122	,369	,467	,246	,221	,844	,525	,779
GTI	57	,456	,386	,211	,298	,807	,140	,965
GÖ. PRAKT. GY	19	,316	,368	,211	,105	,895	,000	1,000
IT-GYMN. GBG	64	,250	,500	,219	,313	,828	,172	,844
KITG	22	,045	,545	,318	,091	,909	,000	,682
LINDHOLMEN	260	,246	,323	,350	,112	,719	,023	,965
MUNKERÖDS	28	,929	,250	,714	,107	,964	,000	,036
PORTALEN	24	,500	,542	,167	,250	,875	,083	,917
SKF	24	,375	,375	,375	,083	,750	,375	,583
TJÖRN	55	,945	,382	,436	,073	,818	,018	,455
TRIO	104	,240	,288	,481	,058	,981	,000	,731
VÄRDGY	51	,471	,275	,373	,098	,804	,000	,176
ÖVRIGA	7631	,246	,419	,244	,252	,806	,226	,481

Tabell 7. Några aspekter av rekryteringen till regionens yrkesförberedande skolor (se Tabell 4).

Skola	HV	BF	OP	IB	LP	HR	ES	SP	MP	HP	NV	TE	EN	FP	IP	BP	EC
Porthälla								•		•	•	•		•		•	•
Frölunda								•		•	•	•		•			•
Elof Lind.						•		•			•	•		•			•
Kongah. V.			•								•	•					
Hulebäck		•					•	•	•	•	•			•			•
Fässbergs		•			•	•	•	•		•	•	•		•	•		•
Lerums	•	•		•			•	•	•	•	•	•			•	•	•
Nösnäs						•		•		•	•	•		•		•	•
Katrinelund			•					•			•	•					
Alströmer		•	•			•		•	•	•	•	•		•	•	•	•
Ale		•					•	•	•		•	•					
Angereds	•						•	•	•	•	•	•					
Hvitdeldtska				•			•	•		•	•						
Aranäs		•	•				•	•		•	•	•				•	
Munkebäck								•	•								
Kongah. Ö.							•	•	•	•							
Burgården	•	•				•		•			•						

Tabell 8. De större skolornas programutbud 2001. Skolorna är sorterade efter andel pojkar i elevpopulationen årskurs två, 2001. Specialutformade program har hänförs till närliggande nationellt program.

Social klass

Yrkeskategori

Högre klass

1. civilingenjörer o arkitekter
2. läkare, veterinärer, präster
3. universitetslärare
4. ämneslärare
5. jurister
6. högre tjänsteman i offentlig sektor
7. högre tjänsteman i privat sektor
8. officerare
9. företagsledare

Medelklass

10. konstproducenter
11. journalister
12. tekniker offentlig sektor
13. tekniker privat sektor
14. tjänstemän på mellannivå i offentlig sektor
15. tjänstemän på mellannivå privat sektor
16. klasslärare

Lägre medelklass

17. sjuk- och hälsovårdande yrken
18. kontorsanställda, offentlig sektor
19. kontorsanställda privat sektor
20. handelsanställda
21. bönder
22. småföretagare
23. handelsmän
24. poliser

Kvalificerade arbetare
(högre arbetarklass)

25. förmän
26. kvalificerade arbetare inom produktion
27. kvalificerade arbetare inom service

Okvalificerade arbetare
(lägre arbetarklass)

28. lantarbetare
29. okvalificerade arbetare inom produktion
30. okvalificerade arbetare inom service
31. övriga

Bortfall

32. internt bortfall
33. externt bortfall

Tabell 9. Klassificering av sociala grupper.

REFERENSER

- Benzécéri, Jean-Paul et al: *L'Analyse des Données. I. La taxinomie*. Paris: Dunod, 1973.
- Benzécéri, Jean-Paul et al: *L'Analyse des Données. II. L'analyse des correspondances*. Paris: Dunod, 1973.
- Bourdieu, Pierre: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul, 2002 (1984).
- Bourdieu, Pierre: *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Bourdieu, Pierre: *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press, 1998.
- Broady, Donald, Mats B. Andersson, Mikael Börjesson, Jonas Gustafsson, Elisabeth Hultquist & Mikael Palme: *Skolan under 1990-talet. Sociala förutsättningar och utbildningsstrategier*, p. 5–133 i *SOU 2000:39, Valfärd och skola. Antologi från Kommittén Valfärdsboksut,* 2000.
- Broady, Donald, Mikael Palme: *Le Champ des formation de l'enseignement supérieur en Suede – Bilan de recherche*, p. 1 – 20 i *Les Institutions de formation de cadres dirigeants, etude comparee*, (red. Monique de Saint Martin och Mihai D. Gheorghiu), Paris: 1992.
- Broady, Donald, Mikael Börjesson & Mikael Palme: *Den sociala snedrekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena*, p. 5–44 i *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige* (red. Thomas Furusten). Stockholm: Högskoleverket, 2002.
- Broady, Donald: *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag, 2 uppl. 1991 (1990).
- Broady, Donald, Ingrid Heyman, Mikael Palme: *Le capital culturel contesté. Quelques réflexions sur la transformation de l'espace des formations secondaires à Stockholm sur la base d'une étude ethnographique de quatre lycées*, i *Formation des elites et culture transnationale. Colloque de Moscou, 27-29 april 1996*, pp. 175-213. Paris och Uppsala: école des hautes etudes en sciences sociales och ILU, Uppsala Universitet, 1997
- Chiche J., B. Le Roux P. Perrinaud & H. Rouanet: *L'espace politique des électeurs français à la fin des années 1990*, *Revue français de science politiques*, årg. 50,no. 3 2000, p. 463-487.
- Greenacre, Michael & Jörg Blasius (eds.): *Correspondence Analysis in the Social Sciences*. London: Academic Press 1994.
- Greenacre, Michael & Jörg Blasius (eds.): *Visualization of categorical data*. London: Academic Press 1998
- Hjellbrekke, Johs.: *Innföring i korrespondenseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget, 1999
- Johnson, A, Richard W. Wichern: *Applied multivariate statistical analysis*, Upper Saddle River: Prentice-Hall, 1998.
- Lundin, Sverker: *Underlag inför seminarium om skillnaden mellan det franska och det angloamerikanska förhållningssättet till korrespondensanalys*, Göteborg: Kan laddas ner från <http://www.dei.se/korranalys.pdf>, 2003.
- Palme, Mikael: *Personlighetsutveckling som social strategi*, p. 275-298 i Dahlén, Peter & Margareta Rönnberg (ed.): *Spektrum*. Uppsala: Filmförlaget, 1990.
- Palme, Mikael: *Valet till gymnasieskolan. En statistisk analys av grundskolelevers val av gymnasielinje, med särskilt fokus på de 3-åriga yrkesinriktade försökslinjerna*, Stockholm: 1991.
- Palme, Mikael: *Gymnasieskolans sociala struktur i Stockholmsområdet före 1991 års gymnasierreform*, Lärarhögskolan i Stockholm, Rapporter från Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, Nr 10, 1994
- Mikael Börjesson, Donald Broady, Monica Langerth Zetterman, Ida Lidegran, Sverker Lundin, Ingrid Nordqvist & Mikael Palme: *Using correspondence analysis for exploring regional differences in the Swedish educational system*. Paper presenterat på International conference on correspondence analysis and related methods (CARME 2003), Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 29 June-2 July 2003.
- Rouanet, Henry: *Analyse des données multidimensionnelles : statistique en sciences humaines*, Paris : Dunod, 1993

Rouanet, Henry & Brigitte Le Roux: [Titel ej fastställd], under utgivn. Kluwer, 2004.